GIOVANNI PAPINI
GOG

1942

CUPRINS

Prezentarea lui Gog (G.P.)
Capodoperele literaturii
Muzicanţi
O vizită lui Ford
Miracolul la domiciliu
Povestea insulei
„Fom"
Oraşul părăsit
O vizită lui Gandhi
Siao-Sin
Măştile
Filozofie chinezească
Istoria de-a-ndoaselea
Thormon soteriologul
Canibalul pocăit
Cele mai noi oraşe
Trustul fantomelor
Ideile lui Benrubi
Judecarea nevinovaţilor
Egolatria
O vizită lui Einstein
O vizită lui Freud
Noua sculptură
În contra cerului
Distracţii
Teatru fără actori
O vizită lui Lenin
Nimic nu-i al meu
Cumpărarea republicii
Asasinul nevinovat
Răzbunare
O vizită lui Edison
Fortăreaţă pe mare
Asigurare împotriva fricii
Transformarea pământului
Aleea zeilor
Gloria
Industria poeziei
O vizită lui Wells
Filomanie
Stele = oameni
Cadavre de oraşe
Caccavone

Contele de Saint-Germain
Mic de tot
Catedra de ftiriologie
Pedocraţie
O colecţie de uriaşi
Am moştenit un suflet
Nostalgia călăului
Ţări la licitaţie
O vizită lui G. B. Shaw
Chirurgia morală
Sir J. G. .Frazer şi magia
A. A. si W.C.
O vizită lui Knut Hamsun
Boala ca leac
Un împărat şi cinci regi
Prăvălia lui Ben-Chusai
Hârtia
„Întoarcerea la natură"
Ramon şi metalele
Ducele Hermosilla de Salvatierra
Întoarcerea lui Pitagora
O sută de inimi
„A înota în aur"
Colecţia de celebrităţi
Simulacru de crimă
Cosmocrator
Curăţenie greu de făcut
Pâinea unei fetiţe

Satana va ieşi din temniţa lui, ca să înşele neamurile, pe Gog şi pe Magog...

APOCALIPS, XX, 7

PREZENTAREA LUI GOG

1

MI-E ŞI RUŞINE să spun unde l-am cunoscut pe Gog : într-o casă de nebuni.

Mă duceam adeseori acolo, ca să ţin tovărăşie unui tânăr poet dalmat, pe care o pasiune nefericită pentru o umbră (iubita lui era o „regină a ecranului" şi numai pe ecran îi zâmbise) îl condamna la nebunie. Deoarece era de obicei liniştit, directorul acelei pensiuni pentru nebuni— pitic de satură, dar uriaş ca grăsime — ne permitea să stăm împreună în grădină. Ici şi colo, la umbra cedrilor şi a castanilor, se aflau mese rotunde de fier şi scaune, ca la cafenele. Infirmieri slabi, îmbrăcaţi în alb, se duceau şi veneau pe la ei, fără să aibă aerul că observă ceva.

Într-o zi foarte călduroasă, pe când şedeam de vorbă cu poetul, un alt pensionar se apropie de masa noastră. Era un monstru cam de vreo cincizeci de ani, îmbrăcat în verde deschis. Înalt, dar rău făcut. N-avea un fir de păr pe cap: nici păr, nici sprâncene, nici mustăţi, nici barbă.

Un boţ inform de piele goală, cu excrescenţe roşiatice. Faţa îi era foarte largă, cu tenul întunecat, aproape violet. Un ochi părea albastru ca cerul, bătând în cenuşiu; celălalt aproape verde, cu dungi galbene de baga. Avea fălci pătrate şi puternice; buzele groase, dar palide, se deschideau într-un zâmbet cu totul metalic, de aur.

Salută pe poet, fără nici o vorbă şi se aşeză lângă noi. Nu deschise gura, dar părea că urmăreşte cu interes discuţiile noastre. Aflai după aceea, de la prietenul meu, că acesta era Gog.

Adevăratul său nume era, se pare, Goggins, dar din tinereţe i se spusese totdeauna Gog şi acest diminutiv îi plăcu, pentru că îl înconjura cu un fel de aureolă biblică şi fabuloasă : Gog, rege în Magog. Se născuse într-una din insulele Hawai, dintr-o femeie indigenă şi dintr-un tată

necunoscut, dar cu siguranţă de rasă albă. La şaisprezece ani, îmbarcat ca *boy* de bucătărie pe un vapor american, se oprise la San Francisco şi trăise ici şi colo, prin California, la întâmplare. După câţiva ani, nu se ştie cum, strânsese câteva mii de dolari şi se mutase la Chicago. Avea probabil geniu pentru *business* sau un demon în el, căci în puţin timp averea sa în bani deveni enormă, chiar pentru un oraş ca Ohio. La sfârşitul războiului, era unul din oamenii cei mai bogaţi din Statele Unite, adică de pe planetă. In 1920 se

retrase, fără prea multe pierderi, din toate întreprinderile şi-şi depuse milioanele o parte ici, o parte colo, în toate băncile din lume.

— Până acum, zicea el, eu am fost sclavul banului; de acum înainte, banul trebuie să fie servitorul meu. Nu vreau să aştept, cum fac semenii mei, să cad în mintea copiilor, spre a descoperi lumea şi a mă bucura de viaţă.

De atunci începu, pentru Gog, o viaţă nouă: de cercetări febrile, de călătorii în lungul continentelor, de surprize, de nebunii, de goană. N-avea soţie, nici copii, dar nu-i lipseau linguşitorii, paraziţii, aghiotanţii, consilierii,complicii.

Trebuie să te gândeşti la amestecul periculos care era în el: un semisălbatic plin de nelinişti, care avea la dispoziţia sa bogăţiile unui împărat. Un urmaş al canibalilor, care pusese stăpânire — fără să-şi piardă grosolănia — pe cel mai de temut instrument de creaţie şi de distrugere al lumii moderne.

Ignorant la culme, el dori să fie iniţiat în misterele cele mai rafinate ale unei culturi în putrefacţie. Aproape sedentar până atunci, dori deodată să cunoască toate ţările, el, care n-avea o patrie adevărată. Bestial prin origine şi prin vocaţie, el dori să-şi procure toate formele epicureismului cerebral al timpurilor noastre.

Mi se păru că în această risipă neînfrânată el dobândise un simţ pervers pentru cele mai extreme ideologii, dar, în acelaşi timp, îşi întărise barbaria originală. Creierul său era câteodată capabil să depăşească cele mai exasperante modernisme, dar sufletul îi devenise mai aspru şi mai crud decât cel al strămoşilor săi materni.

Toată inteligenţa instinctivă, care-l ajutase în jaful legal al miliardelor, o întrebuinţa acum în căutarea de raritäţi şi voluptăţi de tot felul, pentru a-şi satisface cele mai neverosimile pofte, capriciile cele mai infame şi mai fantastice.

În şapte ani de viaţă de felul acesta, cheltuise trei pătrimi din capitalul şi din sănătatea lui. Din 1928, el trece din sanatoriu în sanatoriu, veşnic neliniştit şi nerăbdător şi cuprins din când în când de frenezia de schimbare şi noutate. Doctorii încearcă să reţină un oaspete aşa de bun de exploatat, dar nu reuşesc. Nici un alienist nu i-a putut defini boala: unul vorbea de sindrom psiho astenic, altul de dublarea personalităţii, al treilea de alienaţie morală; cei mai mulţi declara că suferă de tulburări multiple şi aşa de înrădăcinate, încât nu permit decât un simulacru de tratament, la întâmplare. După ce stă într-unui din aceste aziluri trei sau patru luni, vrea să fie dus în altul — în cel adevărat — şi devine aşa de furios, încât toţi sunt siliţi să-i facă pe plac.

Când l-am cunoscut, era acolo de puţin timp. Şi ori de câte ori veneam să-l caut pe poetul meu, îl găseam şi pe el. Începu să-mi vorbească: aflai astfel, puţin de la el şi puţin de la medici, toată povestea sa. Conversaţia lui era foarte ciudată: trecea de la o discuţie paradoxală, dar adeseori inteligentă, la ieşiri de o vulgaritate mai rea decât josnică: bestială. Părea că reuneşte în el un Asmodeu cu violenţa lui cinică şi un Caliban, cu oarba lui grosolănie de brută.

Dar lângă mine şedea cu plăcere. Am avut întotdeauna puterea de a potoli pe cei furioşi şi de a îmblânzi pe ne buni, într-o zi, după ce vorbisem mai mult ca de obicei, se urcă în camera sa — locuia singur într-o vilă întreagă, în parcul stabilimentului — şi-mi dădu în păstrare o legătură de mătase verde.

— Citeşte, îmi zise el, aceste file, pe care le-am salvat la ultima debarcare. Sunt aici câteva resturi din vechiul Gog. De acum a sosit ziua în care răsare mai mult decât un soare şi cedez cu maximum de pierdere zdrenţele nopţii.

Găsii, în adevăr, sub mătase, un pachet mare cu foi volante, scrise cu cerneală verde, cu o caligrafie stângace şi greoaie de copil. Le citii pe toate, câteodată cu un zâmbet, câteodată cu dezgust, altădată cu oroare, dar totdeauna, mărturisesc, cu multă curiozitate.

Erau însemnări împrăştiate, pagini de jurnal vechi, fragmente de amintiri, amestecate fără ordine, fără date precise, aruncate într-o englezească oarecare, dar destul de uşor de descifrat.

Nu m-am putut întoarce la vila nebunilor decât după multe zile. Căutai pe Gog, spre a-i înapoia manuscrisul. Mi se spuse că plecase, după un acces teribil şi că nu lăsase nici o vorbă pentru mine. Scrisei la casa de sănătate unde se refugiase, dar nu primii răspuns. Au trecut aproape doi ani şi nu mai ştiu dacă Gog a murit sau dacă mai trăieşte încă.

Presupun, şi mi se pare cu drept cuvânt, că-mi lăsase cu intenţie aceste foi şi aceasta a fost şi părerea prietenilor mei pe care i-am consultat. De aceea, m-am hotărât să le traduc — exceptând cinci sau şase prea respingătoare - şi să le tipăresc.

2

Nu este vorba, după cum se va vedea, de o carte de memorii şi încă mai puţin de o operă de artă. Dar mi se pare că e un document ciudat şi simptomatic: înspăimântător poate, dar de oarecare valoare pentru studiul omului şi al secolului nostru şi, ca document — şi nu cu alt scop — public acest şir de note, cu speranţa că cineva, gândindu-se bine, va recunoaşte utilitatea „abuzului meu de încredere".

Sper că nu e nevoie să adaug că în nici un caz eu nu pot aproba sentimentele şi părerile lui Gog şi ale personajelor sale. Toată fiinţa mea — care de acum înainte s-a reînnoit prin întoarcerea la Adevăr — nu poate decât să simtă oroare de tot ceea ce crede, spune sau face Gog.

Cine cunoaşte cărţile mele, mai ales pe cele din urmă, îşi va da seama că nu poate fi nimic comun între mine şi Gog. Dar în acest semisălbatic cinic, sadic, maniac, hiperbolic, am văzut un fel de simbol al civilizaţiei cosmopolite, false şi bestiale — după mine — şi-l înfăţişez cititorilor de azi cu aceeaşi intenţie cu care spartanii arătau fiilor lor un ilot beat mort.

Desigur că foarte mulţi, în vremea noastră, seamănă, în realitate, cu Gog. Dar Gog e, după părerea mea, un exemplu deosebit de instructiv şi revoltător, pentru două motive. Primul: că averea i-a permis să facă, fără pedeapsă, multe extravaganţe, stupide sau criminale, pe care mulţi din semenii săi trebuie să se mulţumească să le dorească în vis. Al doilea: că sinceritatea sa de om primitiv îl îndeamnă să mărturisească fără ruşine închipuirile cele mai revoltătoare, până şi pe acelea pe care ceilalţi le ascund şi nu îndrăznesc să şi le spună nici lor înşile.

Gog este, într-un cuvânt, un monstru - şi prin aceasta el oglindeşte, exagerând, unele tendinţe moderne. Dar tocmai această exagerare foloseşte scopului pe care mi-l propun, publicând fragmentele jurnalului său, pentru că se observă mai bine în această exagerare grotescă maladiile secrete (spirituale) de care suferă civilizaţia actuală. Şi n-aş fi publicat aceste foi, dacă n-aş fi crezut că fac o operă utilă pentru cei care le vor citi.

Înştiinţez, în sfârşit, că am tradus exact proza grăbită şi fără podoabe a lui Gog, fără să adaug ceva, fără să suprim sau s-o înfrumuseţez. Nu e vina mea deci, daca această carte nu-i un model de stil.

Ordinea în care sunt aşezate capitolele este aproximativă şi întâmplătoare — aproape cu siguranţă inexactă. Dar n-am putut face altfel. Gog însemna, de obicei, locul, ziua şi luna, nu şi anul şi a trebuit să mă mulţumesc cu o cronologie pur ipotetică.

Aceasta e o foarte mică libertate, în comparaţie cu aceea, mult mai mare, pe care mi-am luat-o: să fac să servesc răul lui Gog pentru binele tuturor.

G.P.

CAPODOPERELE LITERATURII

Cuba, 7 noiembrie

AVEAM NEVOIE, pentru unele planuri ale mele, să cunosc ceea ce profesorii colegiilor numesc „capodoperele literaturii". Am comandat unui bibliotecar laureat, a cărui perfectă pricepere mi se garantase, să-mi pregătească o listă foarte restrânsă de cărţi şi să mi le procure în cele mai bune ediţii. Îndată ce avui în mână aceste comori, nu mai primii pe nimeni şi nu mă mai sculai din pat.

La cele dintâi răsăsei încremenit şi mi se păru de necrezut ca asemenea *humbugs* să fie în adevăr creaţii de prima calitate a spiritului uman. Ceea ce nu înţelegeam mi se părea inutil, ceea ce înţelegeam mă plictisea sau mă ofensa. Lucruri absurde, dezgustătoare: câteodată neînsemnate sau scârboase. Povestiri care, dacă erau reale, mi se păreau neverosimile şi dacă erau inventate, mi se păreau stupide. Scrisei unui profesor de la Universitatea din W. să-l întreb dacă această listă era bună. Îmi răspunse afirmativ şi mă resemnai. Avui puterea să citesc toate aceste cărţi afară de trei sau patru, pe care n-am putut să le suport de la primele pagini.

Turme de oameni, numiţi eroi, care se măcelăresc timp de zece ani neîntrerupt, sub zidurile unui târguşor, pentru o femeie bătrână, sedusă; călătoria unui om viu în pâlnia morţilor, pretext pentru a vorbi de rău pe morţi şi pe cei vii; un nebun slab şi un nebun gras, când pleacă în lume, să se aleagă cu ciomăgeli; un războinic ce-şi pierde mintea pentru o femeie şi se distrează smulgând din rădăcină stejarii din pădure; un laş, care, pentru a răzbuna pe tatăl său asasinat, face pe o tânără fată, care-l iubeşte, să moară şi alte diverse personaje; un diavol şchiop, care desface coperişurile caselor, ca să dea la iveală lucruri ruşinoase; aventurile unui om mediocru, care face pe

uriaşul între pigmei şi pe piticul între uriaşi, inoportun şi ridicol totdeauna; odiseea unui idiot, care după un şir de nenorociri burleşti susţine că lumea aceasta e cea mai bună din toata lumile posibile; peripeţiile unui profesor demonic, servit de un demon profesoral; plictisitoarea poveste a unei adultere de provincie, care se plictiseşte şi la sfârşit se otrăveşte; ieşirile oratorice şi neînţelese ale unui profet însoţit de un vultur şi de un şarpe; un tânăr sărac şi înflăcărat care asasinează pe o bătrână şi apoi, imbecilul, nici nu ştie să se bucure de prada sa şi sfârşeşte prin a se preda în mâinile poliţiei.

Mi se păru că înţeleg, cu mintea mea proaspătă, că literatura atât de lăudată e abia în epoca pietrei şi rămăsei disperat şi dezamăgit. Angajai un specialist în poezie, care încercă să mă înşele, spunându-mi că valoarea acestor opere constă în stil, în formă, în limbă, în imagini, în gândire şi că un spirit educat poate găsi în ele foarte mari satisfacţii. Îi răspunsei că pe mine, silit să citesc aproape toate aceste cărţi în traduceri, forma mă interesa puţin, iar conţinutul mi se părea aşa cum era în adevăr, învechit, nesocotit, stupid şi extravagant. Am cheltuit o sută de dolari pentru această consultaţie, fără nici un folos.

Din fericire, am cunoscut mai târziu câţiva scriitori tineri, care confirmară judecata mea asupra acestor opere vechi şi îmi dădură să citesc cărţile lor, unde găsii, printre multe aiureli, o hrană mai potrivită cu gusturile mele.

Mi-a rămas totuşi convingerea că literatura e incapabilă să ajungă la o perfecţionare decisivă: e foarte probabil că timp de un secol nimeni nu se va mai dedica unei întreprinderi aşa de înapoiate şi aşa de puţin rentabile.

MUZICANŢI

New-Parifisnon, 26 aprilie

CÂND S-A AFLAT că protejez artele, un muzicant macedonean veni să se ofere.

Avea o figură triunghiulară, împodobită cu un smoc enorm de păr roşu. Foarte înalt de statură: mantaua sa, de culoarea urzicii, îi ajungea de abia până la genunchi.

— Ce ştii să faci?

— Am inventat o muzică nouă, fără instrumente. Muzica cea veche nu ştie altceva decât să facă să geamă coardele de maţe, să sufle în tuburi de metal sau să izbească în măgari morţi. Eu m-am descotorosit de mijloacele artificiale de a produce sunetele. Am scris o simfonie pentru sonorităţi naturale, care dă senzaţii absolut neaşteptate şi va fi începutul unei revoluţii în această artă, de aici înainte îmbătrânită.

— Ce titlu are simfonia dumitale?

— *Întrecerea Cometelor.*

— După câteva zile voi putea s-o ascult?

— După două zile.

A treia zi mă înştiinţă că totul era gata. Sala de muzică fusese acoperită în fund cu o perdea de mătase argintie. Nu se vedeau astfel nici instrumente, nici muzicanţi.

O fluierătură lungă, ca un geamăt, ca zgomotul pe care-l face crivăţul, când intră prin crăpături, anunţă începutul concertului. Apoi, din dosul perdelei se ridică un bâzâit înfundat şi intermitent, ca dintr-un stup. O ţâşnitură de apă, izvorând dintr-o fântână nevăzută îl acompanie cu săriturile sale surde şi se auzi în acelaşi timp o melodie stridentă, ca nişte pile frecate cu furie unele de altele. Dar totul fu dominat, deodată, de un cor solemn de mugete de lei, care exprimau foamea cea mare a deşertului, disperarea ferocităţii, teroarea imposibilului. Mătasea perdelei tremura; unii din tovarăşii mei îngălbeniră.

Deodată, linişte; prima parte se terminase. A doua începu prin bătăi repezi de ciocane pe nicovale, urmate imediat de un foşnet de artificii în delir, foşnet mărit de exploziile astmatice ale unui motor. Un clinchet tumultuos de pahare, ca şi când cineva ar mişca în cadenţă o armată de cristaluri, marcă începutul *allegro*-ului, care continuă cu variaţiile glumeţe ale unui rezervor de gaz.

Dar totul fu acoperit de un bocet gutural de voci feminine, întrerupt, la intervale regulate, de accesele unui râs isteric. Un bubuit sec şi sacadat, ca de cai în galop, puse capăt părţii a doua.

A treia începu cu ciocănituri grăbite, ca şi când dincolo de perdea nenumărate mâini scriau la maşină; acestea se liniştiră încet, încet, ca o ploaie care se sfârşeşte şi se ridicară nişte urlete neomeneşti, ca de lupi uriaşi, înnebuniţi de foame. Îndată ce încetară, un zgomot ca de ventilatoare umplu sala, însoţit de un foşnet care amintea mişcarea pe care o face un popor de viermi de mătase, printre frunzele de dud. Un mormăit surd, ca o căldare de apă care fierbe, acompania totul. Urmară şuierături de mierle, un gungurit de porumbei, un ţipăt de cucuvea şi un zgomot insistent de lemne lovite în crescendo. Apoi, imediat ciocanele începură iar să bată, leii să răgească, pilele să scârţâie, motorul să explodeze. Puţin câte puţin, se adăugară şuierături de locomotive, urlete de sirene, focuri de arme, chelălăit de claxoane, zdrăngănit de fiare, toate duse până la un paroxism aşa de intens, încât nu se mai deosebeau sunete anumite, ci erai asurzit de o bubuitură formidabilă şi compactă, care se izbea de pereţi, ca şi când ar fi vrut să-i dărâme.

Tăcerea care urmă pe neaşteptate fu ca o înviorare nenaturală, o reînviere din nimic. Simfonia se terminase.

Nimeni nu aplaudă. După câteva minute, ieşi de după perdea, prudent şi transpirat, smocul de culoarea porumbelului al macedoneanului. Ochii de ardezie păreau că-i ies din cap, ca să cerşească un compliment. Am fost fără milă, acest *clown* balcanic era prea lipsit de bună cuviinţă.

În ziua următoare, îmi propuse să execute altă simfonie: *Delirul cocoşilor-titani*. Refuzai. Plecă posomorit, cu un cec de o mie dolari în buzunar, semnat de mine.

După mai puţin de o săptămână, se înfăţişă un alt muzicant. El sosi la poarta de răsărit a oraşului New-Parthenon, cu o încărcătură enormă de lăzi. Îl primii. Acesta era un bolivian, cu obrazul arămiu, dominat de un nas ca un pumnal.

- Am inventat, îmi spuse el, muzica tăcerii. Vreţi să fiţi cel dintâi care o ascultă?

- Muzica tăcerii?

- Orice muzică tinde spre tăcere şi puterea ei stă în pauzele dintre un sunet şi altul. Vechii compozitori au încă nevoie de acest sprijin armonic, spre a elibera tăcerea din misterul său. Eu am găsit mijlocul de a suprima schela superficială a notelor şi ofer tăcerea în starea sa de puritate originală.

În seara următoare intrai în sala de muzică.

În fund, vreo douăzeci de executanţi erau aşezaţi în semicerc, împrejurul scenei. Aveau în mâini instrumentele obişnuite fiecărei orchestre: viori, violoncele, flaute, trompete. Nu lipsea nici toba mare. Toţi erau nemişcaţi, rigizi, ficşi, ca nişte mumii în haine negre. Nici unul nu întorcea capul şi nu se apleca peste pupitru. Privii mai bine. Deasupra plastroanelor albe, toate capetele erau la fel: capete enigmatice de manechine de ceară, cadavre artificiale. Aceiaşi ochi de sticlă, aceleaşi buze de carmin, acelaşi nas roşcat şi puţin lustruit.

Bolivianul se urcă pe scenă şi dădu semnalul de începere, lovind pupitrul cu o lungă baghetă albă. Nici unul nu se mişcă; nu se auzi nici un sunet. Singur dirijorul se agita, ridicând ochii în sus, ca şi când ar fi ascultat o melodie numai de el percepută; apoi se întorcea la dreapta şi la stânga, fixând pe muzicanţii spectrali şi figurile lor de ceară şi indica cu bagheta când un pianissimo, când un presto, cu o uşoară ridicare din umeri, care făcea să te gândeşti la o fantomă în agonie. Cei patruzeci de ochi de porţelan îl fixau cu o expresie comună de ură neputincioasă.

La sfârşit, maestrul, întinzând pentru ultima dată - cu capul plecat - vastele sale urechi înroşite, se întoarse spre noi cu un zâmbet de triumf. Înaintai spre ei şi rupsei din carnetul meu un cec, pe care nu ezitai să-l semnez. În dimineaţa următoare plecă cu lăzile sale plumbuite, foarte vesel, fredonând, după cum mi se spuse, aceste versuri:

Para maechar yo solo por la tierra
No hay fuerzasen mi alma...

Din ziua aceea, n-am mai dorit alte concerte în casa mea.

O VIZITA LUI FORD

Detroit (Mich.), 14 mai

ÎL ÎNTÂLNISEM până acum de trei sau patru ori pe bătrânul Ford (Henry), pe când mă ocupam de afaceri, dar de data aceasta am vrut să-i fac o vizită personală şi „dezinteresată".

L-am găsit cu o înfăţişare înfloritoare şi vesel, prin urmare dispus să vorbească şi să facă confidenţe.

— Dumneata ştii, îmi spuse el, că aici nu e vorba deloc de a dezvolta o industrie, ci de a încerca o nouă experienţă intelectuală şi politică. Nimeni n-a

înţeles bine principiile mistice ale activităţii mele. Şi totuşi, nimic n-ar putea fi mai simplu; ele se reduc la Patru Minus-uri, Patru Plus-uri şi la raporturile dintre ele. Cei patru Minus sunt: scăderea proporţională a numărului lucrătorilor; micşorarea timpului pentru fabricarea oricărei unităţi vânzătoare; micşorarea numărului de tipuri de obiecte fabricate; şi, în sfârşit, scăderea progresivă a preţurilor de vânzare.

Cele Patru Plus-uri, în legătură strânsă cu cei Patru Minus, sunt: creşterea numărului maşinilor şi aparatelor, spre a reduce mâna de lucru; creşterea indefinită a producţiei zilnice şi anuale; creşterea perfecţiunii mecanice a produselor fabricate; mărirea salariilor.

Pentru o minte superficială şi învechită, aceste opt scopuri ar părea că se contrazic, dar dumneata, om practic, observi, desigur, perfecta armonie dintre ele.

A mări cantitatea şi randamentul maşinilor, înseamnă a putea micşora numărul lucrătorilor; a reduce timpul necesar fabricaţiei unui obiect, înseamnă a produce mult şi din zi în zi mai mult; a micşora numărul „tipurilor", obligând pe consumatori să renunţe la gusturile lor individuale, are drept urmare o sporire a producţiei şi o reducere a preţurilor de cost; şi, în sfârşit, scăzând preţurile şi mărind salariile, sporesc numărul celor ce au posibilitatea să cumpere şi capacitatea lor de achiziţionare, aşa încât pot să măresc producţia fără riscuri. Dacă automobilele sunt scumpe şi lucrătorii mei câştigă puţin, puţini vor fi cei care pot să cumpere: plăteşte bine şi vinde cu preţ convenabil şi toţi vor deveni clienţii dumitale. Secretul îmbogăţirii este să plăteşti ca un risipitor şi să vinzi ca şi când ai fi în ajunul falimentului. Acest paradox care înspăimântă pe timizi, este secretul averii mele.

Întorcându-mă la cele opt principii ale mele, e uşor de dedus că cel mai mare ideal ar fi acesta: să fabrici fără nici un lucrător un număr tot mai mare de obiecte, care nu costă aproape nimic. Recunosc că vor trebui să treacă încă vreo zece ani înainte de a atinge acest ideal: sunt un utopist, nu un nebun. Totuşi, mă pregătesc pentru acea zi. Sunt pe punctul de a construi, aici la Detroit, o nouă uzină, care se va numi Solitara. O bijuterie, un vis, o minune: fabrica în care nu-i niciodată nimeni. Când va fi gata şi vor fi puse la locul lor maşinile după ultimul model şi în parte absolut noi, care se pregătesc acum, nu va mai fi nevoie de lucrători. Din când în când, un inginer va face o scurtă vizită Solitarei, va pune în mişcare unele şuruburi şi va pleca. Maşinile vor face totul singure şi vor lucra nu numai în timpul zilei, ca oamenii, ci şi toată noaptea - şi chiar duminicile, căci nici o lege din Michigan nu interzice motoarelor şi roţilor să lucreze în zilele de sărbătoare. În fiecare seară, un tren electric va transporta automat, în depozite, miile de automobile şi de avioane produse de *Solitara*. În douăzeci de ani, toate uzinele mele vor fi la fel cu aceasta şi eu voi putea să pun pe piaţă milioane de maşini pe lună, numai cu ajutorul câtorva zeci de tehnicieni, de magazineri şi de contabili.

— Ideea e genială, răspunsei eu şi sistemul ar fi foarte bun, dacă n-ar exista o dificultate. Cine va cumpăra aceste milioane de automobile, de tractoare şi de avioane? Dacă suprimaţi echipele de lucrători, reduceţi şi numărul cumpărătorilor.

Ford avu un zâmbet prietenos care lumină frumoasa sa figură de bătrân jovial.

— M-am gândit la aceasta, răspunse el. Voi produce atâtea maşini şi cu preţuri atât de modeste, că nici unui industriaş din lume nu-i va conveni să fabrice ceea ce produc eu. Uzinele mele vor alimenta deci cele cinci continente. În multe părţi ale lumii, automobilul şi avionul n-au intrat încă în uzul comun: prin puterea reclamei şi al controlului bancar, vom sili toate popoarele să le întrebuinţeze. Debuşeurile mele sunt, în practică, nelimitate.

— Dar, iertaţi-mă: dacă metodele dumneavoastră vor anula, în mare parte, industria celorlalte ţări, unde vor găsi acestea banii necesari ca să cumpere maşinile ?

— Nici o teamă, răspunse Ford. Clienţii străini vor plăti cu obiecte produse de strămoşii lor, pe care noi nu putem să le fabricăm în uzinele noastre: tablouri, statui, bijuterii, tapiserii, cărţi şi mobile vechi, relicve istorice, manuscrise şi autografe: lucruri unice, pe care noi nu putem să le reproducem cu maşinile noastre. În Asia şi Europa există încă multe colecţii particulare şi publice, pline cu vârf de aceste tezaure inimitabile, strânse de şaizeci de secole de civilizaţie. La europeni şi la asiatici creşte mereu mania de a avea aparatele mecanice cele mai moderne, în timp ce scade dragostea pe care-o aveau înaintaşii lor pentru cultura veche. Va veni în curând vremea când vor fi siliţi să cedeze tablourile de Rembrandt, de Rafael, de Velasquez, bibliile de Mayenza, vechile texte ale lui Homer, bijuteriile lui Cellini şi statuile lui Fidias, ca să obţină de la noi câteva milioane de automobile şi de motoare... Şi astfel, pentru a vedea muzeul retrospectiv al civilizaţiei universale, va trebui să vii în Statele Unite, ceea ce va aduce şi foarte mari avantaje, între altele înflorirea industriei turistice.

De altfel, preţurile mele, ca urmare a reducerii costului, vor fi extraordinar de mici, aşa încât chiar popoarele cele mai sărace vor putea să cumpere avioanele mele de plimbare şi automobilele mele de familie. După cum vezi, nu caut să mă îmbogăţesc. Numai micii industriaşi înapoiaţi au ca scop câştigul. Ce vrei să fac cu miliardele? Dacă ele vin, nu e vina mea, ci rezultatul involuntar al sistemului meu altruist şi filantropic. Eu personal trăiesc ca un ascet: trei dolari pe zi îmi ajung pentru hrană şi îmbrăcăminte. Sunt un mistic dezinteresat al producţiei şi al vânzării: beneficiile excesive mă plictisesc şi nu profită de ele decât fiscul. Ambiţia mea e de ordin ştiinţific şi umanitar; e religia mişcării perpetui, a producţiei fără limită, a maşinii dominatoare şi eliberatoare. Când fiecare va putea avea un avion şi va lucra o oră pe zi, eu voi figura printre profeţi şi oamenii mă vor adora ca pe un adevărat mântuitor. Şi acum, bătrâne Gog, un *drink*? E adevărat că faci parte, în secret, dintre „umizi" sau te-au calomniat?

Nu băusem niciodată un whisky aşa de perfect şi nu vorbisem niciodată cu un om aşa de profund. Nu voi uita uşor această oprire la Detroit.

MIRACOLUL LA DOMICILIU

New-Parthenon, 27 iulie

AM RÂVNIT TOTDEAUNA să asist la vreun miracol şi, spre a nu pierde ocazia, m-am adresat specialiştilor în materie. Am rechiziţionat, în cursul călătoriilor mele, cinci oameni, care se bucurau în ţara lor de faima de a poseda o putere deosebită în arta minunilor şi-i ţin aici, la dispoziţia mea.

Mă costă sume mari — deoarece nici unul din ei nu voia să se expatrieze fără o indemnizaţie însemnată — dar cel puţin presupun că sunt singurul om din lume care are nu mai puţin de cinci vrăjitori printre personalul de serviciu. Unul singur putea să se înşele sau să nu fie totdeauna dispus, pe când în felul acesta, era sigur că obţin „miracolul la domiciliu" oricând aş fi dorit.

Primul dintre aceşti taumaturgi e tibetan şi se numeşte Adjrup Gumbo. El pretinde că e un „lama galben" şi că a dobândit puterea magică trăind mulţi ani într-o *gompa*, din cei mai pustii munţi ai Tibetului, ca discipol al faimosului Ralpa din Ladak.

Al doilea, Tiufa, e un negru Wambagwe, din Africa orientală şi trecea, în ochii tribului său, drept stăpân absolut al pământului şi al cerului.

În Bengal reuşii să angajez pe celebrul Baba Bharad, un sannyasi devenit unul din cei mai extraordinari fachiri din toată India.

Al patrulea e Fang-Wong, un chinez taoist, adept, apoi profesor la şcoala tantrică, adică maestru al celei mai vestite magii din Orient.

Ultimul e un european, Wolareg, care se pretinde posesorul celor mai vechi tradiţii în arta iniţierii şi afirmă că e unul din şefii ocultismului occidental.

Credeam că am făcut o alegere bună şi că voi putea, în sfârşit, să-mi satisfac dorinţa de-a asista la vreun miracol adevărat.

Ar fi fost, din când în când, un remediu contra oribilei plictiseli, care mă urmărea în acea vreme. Planuri înşelate, speranţe zadarnice. Cel puţin până acum — şi e mai mult de un an de când aceşti cinci mari vrăjitori trăiesc pe socoteala mea — n-am reuşit să văd ceva care să se poată numi miracol.

Recunosc că nu le-a lipsit bunăvoinţa. Ori de câte ori am dat ordin unuia sau altuia din ei să-mi arate o minune, ei s-au silit să mă mulţumească. Îi lăsam liberi să-şi aleagă momentul şi felul miracolului; am îngăduit toate amânările posibile. Promisiunile lor îmi făceau în adevăr poftă. Tiufa făgăduia să facă să plouă într-o zi cu soare şi să alunge o furtună; Fang-Wong se simţea în stare să facă să apară un număr oarecare de demoni, care ar fi ascultat de cel mai mic semn al meu; Adjrup Gumbo zicea că e gata să învie un cadavru în faţa mea şi să mă facă să vorbesc cu orice mort aş dori; Baba Bharad, specialist în fenomene de ridicarea corpurilor omeneşti, mă asigura că într-o zi sau alta, fără ajutorul nimănui, s-ar ridica în înaltul cerului, până ce ar fi gata să dispară şi că ar coborî la chemarea mea; şi Wolareg, în fine, se declara în stare să rupă sau să mişte obiectele fără să le atingă, să transforme substanţa lucrurilor, să fabrice aur, să evoce fantome care să vorbească şi să mă facă stăpân peste lumea fenomenelor şi peste lumea ocultă.

Dar orice încercare a rămas inutilă. O dată lipseau unele esenţe sau pietre, necesare pentru reuşita miracolului, pe care trebuia să le aducem din fundul Asiei sau din Africa şi era nevoie de luni întregi până să sosească; altă dată forţele cosmice erau contrare sau nu erau favorabile conjuncţiunile aştrilor, aşa încât trebuia să amâne ceremonia; sau vrăjitorul cădea într-un fel de leşin trecător, prin manoperele unui ocultist, duşman al său — spunea el când se deştepta — care aflase de departe de operaţiunea care se pregătea. Wolareg declarase că nu poate să facă nimic, dacă nu are ca sală pentru ritualuri o peşteră subterană, toată acoperită cu bazalt, orientată după instrucţiunile lui şi prevăzută cu trepieduri, cu ierburi magice, cu baghete tăiate din oase de morţi iniţiaţi şi cu o *sancta sanctorum*. Pusei să se construiască grota, în partea cea mai retrasă a parcului, după planurile şi dorinţele lui Wolareg, dar, după cum spunea el, lipsea tocmai ceva esenţial şi greu de găsit — şi doar el m-a costat cel mai mult şi mi-a dat mai puţine satisfacţii.

Ceilalţi încercară, adeseori, să-mi ofere unele trucuri ingenioase, în locul miracolelor zadarnic promise. La început, îi lăsam să facă ce vor, ca să mă distrez şi apoi să-i demasc. Nu vream, în adevăr, să arunc dolarii pe fereastră. Mă aprovizionasem, ca să nu par un imbecil, cu tratate de scamatorie şi de încercări critice asupra spiritismului şi fachirismului: astfel, înşelătoria nu le reuşea cu mine.

Într-o zi, muri unul din cameriştii mei şi Adjrup îşi luă însărcinarea să-l învieze. Se închise în camera mortului câteva ore, o umplu de fum, apoi mă chemă. Prin fumul aromatelor văzui, în adevăr, pe bietul meu Ben care ridica picioarele şi capul la intervale regulate, dar pusei să se deschidă ferestrele şi observai că tibetanul, servindu-se de fire electrice, recursese nu la ştiinţa lui Lama, ci la curentul electric, pus la dispoziţia lui de ştiinţa europeană. A doua zi, pretinsul înviat fu îngropat în cimitirul vecin.

Baba Bharad voi să reproducă în faţa mea minunea cunoscută a seminţei de maghier, care pusă în pământ şi stropită se transformă, după o oră, într-o plantă cu fructe. Dar nu mi-a fost greu să-i demonstrez, cu o sapă în mână, că eu cunoşteam misterul — planta de maghier fusese de la început îngropată în pământ, pe un disc de plută şi apa o ridicase în momentul potrivit.

Fang-Wong făcu să apară, într-o cameră semiîntunecoasă, o formă verzuie, care, după cum spunea el, era unul din cei mai temuţi demoni din lumea subpământeană: unul din înfricoşătorii *Fang-Leang*. Lampa mea de buzunar îmi ajută să recunosc, sub mantia verde, pe un negru care ajuta la bucătărie şi care primise să joace rolul demonului, în schimbul unei sticle cu gin.

Cât despre Tiufa, a trebuit să mă mulţumesc contemplând corpul său ca funinginea şi unsuros, găurit de ace mari, din care curgeau ici şi colo picături de sânge: prea puţin pentru cât costă întreţinerea lui.

Trebuie, de acum înainte, să mă gândesc să mă descotorosesc de cei cinci taumaturgi neputincioşi. Wolareg, din înălţimea celor doi metri ai săi, mă asigură că-i lipseşte „suflul", „atmosfera magnetică" şi că această ţară materialistă nu e favorabilă manifestării „energiilor spirituale" pure ori, în sfârşit, că scepticismul meu paralizează puterea lui şi a confraţilor săi.

Un fapt de notat: cei cinci vrăjitori au devenit foarte buni prieteni între ei şi se bucură în fiecare zi de o poftă de mâncare... miraculoasă.

POVESTEA INSULEI

Neiti-Parthenon, 6 noiembrie

SÎMBĂTA SEARA apăru pe neaşteptate un om, pe care nu-l văzusem de mai mult de douăzeci de ani. Cu Pat Cairness am cunoscut foamea şi frica, în primele zile după sosirea mea. Pat, un irlandez plin de spirit şi de resurse, m-a salvat de nenumărate ori de la disperare. După ce am plecat spre oraşele din Est, n-am mai ştiut nimic de el.

Când a sosit, nu l-am recunoscut înainte de a-şi spune numele. S-a schimbat la culoare şi mi se pare chiar şi la trup. Era o trestie de piele albă şi-a devenit un stejar de culoare brună. A făcut — după cum spune — pe călătorul: în primii ani de nevoie, apoi din curiozitate. Nu există ţară pe care să n-o fi văzut, mare pe care să n-o fi traversat, drum pe care să nu-l fi străbătut. Vorbeşte opt limbi şi vreo douăzeci de dialecte; a făcut pe strângătorul de *coolies*, pe tovarăşul piraţilor, pe neguţătorul de şerpi, pe vrăjitorul, pe falsul călugăr budist şi pe pilotul prin deşert — în sfârşit, toate meseriile oamenilor care n-au altă vocaţie decât dorinţa de schimbare. Dacă şi-ar scrie amintirile, ar face o carte mult mai bogată decât cele ale lui Melville sau Jack London.

Îmi spunea, totuşi, că vremea aventurilor a trecut, că nu există nici un loc pe pământ unde să nu găseşti urme de călători şi de civilizaţie; că e aproape imposibil să descoperi un colţ de junglă sau de stepă, în care să nu fi pătruns un alb. In toate călătoriile sale n-a descoperit decât o insulă necunoscută până atunci de marinari, şi de geografi. O insulă în Pacific, puţin mai mare decât una din insulele Sandwich, la sud de Noua-Zeelandă. E locuită de câteva sute de malaezi papuaşi, veniţi aici, cu bărcile lor, de multe secole.

— Ciudăţenia acestei insule, îmi povestea Pat Cairness, nu stă în aspectul său, care se aseamănă cu aspectul altor insule din Pacific, nici în locuitori, care au păstrat obiceiurile şi tradiţiile rasei lor. Ciudăţenia sa stă în aceasta: şefii au recunoscut, de multă vreme, că insula nu poate hrăni decât un număr anumit de locuitori: exact şapte sute şaptezeci. Pământul, în mare parte muntos, e steril şi în mare nu se găsesc prea mulţi peşti. Din afară nu poate veni nimic, deoarece nimeni, după ei, n-a mai debarcat în insulă şi nepoţii primilor emigranţi au uitat arta de a construi vase mari. Drept consecinţă, adunarea şefilor a promulgat, din timpuri imemorabile, o lege foarte ciudată: de fiecare nou născut trebuie să moară cineva, în aşa fel, ca numărul locuitorilor să nu treacă niciodată de şapte sute şaptezeci. Cred că e o lege unică pe lume şi pe care consiliul celor bătrâni, compus din vrăjitori şi din războinici, o păzeşte cu severitate. Ca în toate ţările din lume, naşterile întrec numărul celor morţi de moarte naturală, aşa încât, în fiecare an zece sau douăzeci din aceşti nenorociţi, despărţiţi de lume, trebuie să fie ucişi de trib. Teama de foame a făcut pe aceşti oligarhi să inventeze un sistem de recensământ foarte elementar, dar precis. O dată pe an, primăvara, adunarea se reuneşte şi se

citeşte lista celor născuţi şi a celor morţi. Dacă sunt, de exemplu, douăzeci de naşteri şi opt morţi, trebuie să fie sacrificaţi doisprezece oameni vii, pentru salvarea comunităţii. O bucată de vreme, mi s-a spus, erau trimişi la moarte cei mai bătrâni, dar cum consiliul şefilor e format în mare parte din bătrâni, aceştia au făcut în aşa fel, recurgând la nu ştiu ce vicleşug, ca moartea să fie trasă la sorţi. Fiecare locuitor posedă o tăbliţă de lemn, unde e înscris, printr-un desen sau prin hieroglife, numele său. Când soseşte ziua teribilă, aceste tăbliţe sunt adunate în fundul unei bărci îngropată în faţa colibei consiliului, unde sunt amestecate cu o vâslă, de către vrăjitorul cel mai bătrân. Apoi se dă drumul unui câine, dresat pentru acest scop, care se coboară în barcă, apucă una din tăbliţe, o dă vrăjitorului şi repetă această operaţie ori de câte ori este nevoie. Victimelor li se acordă trei zile, să-şi ia rămas bun de la familiile lor şi să dispară cum le place mai bine. Dacă după trei zile a rămas vreunul care n-a avut curajul să se sinucidă, e prins de către patru oameni, aleşi printre cei mai voinici, închis într-un sac de piele, împreună cu câteva pietre şi aruncat în mare.

„Astfel povestit, lucrul apare simplu, şi, până la oarecare punct, logic. Dar trebuie să trăieşti, cum am făcut eu, o vreme oarecare printre acei oameni, ca să ai o idee despre grozăvia acestei legi şi despre toate consecinţele tragice şi groteşti, pe care le poartă în sine. Mai întâi, orice femeie care bagă de seamă că a rămas însărcinată, se închide în coliba sa şi nu îndrăzneşte să se mai arate nimănui. E un duşman şi toţi ar urî-o. Orice copil care e gata să se nască e o ameninţare pentru cei născuţi, un pericol public. Şi totuşi, nici mama sau tatăl nu pot fi liniştiţi, căci soarta poate să cadă pe unul din ei — cum s-a întâmplat adeseori — şi ei să dispară, spre a face loc fiului lor. Rezultă de aici că femeile sterile sunt cele mai onorate şi bărbaţii nu se decid să se căsătorească decât atunci când sunt siliţi s-o facă.

În afară de aceasta, asasinatele sunt destul de răspândite în insulă, deoarece asasinii îşi propun astfel să contrabalanseze numărul naşterilor şi să se sustragă, cel puţin pentru câtva timp, surprizelor teribile ale soartei. În călătoriile mele n-am văzut nimic mai lugubru decât adunarea în care se procedează la desemnarea celor ce trebuiesc sacrificaţi spectrului foametei. Am asistat la una din aceste adunări şi deşi nu sunt altceva decât un sentimental, mi-a rămas în suflet o senzaţie penibilă. Cu câteva zile înainte, unii încearcă să se ascundă în grotele din insulă, sperând să se sustragă astfel primejdiei. Dar insula e mică şi supravegherea interesează pe toţi, deoarece absenţa unora măreşte riscurile celor prezenţi. Unii sunt târâţi cu forţa la adunare şi i-am văzut zbătându-se furioşi, ca să nu fie siliţi să depună tăbliţa care poartă numele lor. De data aceasta, nu erau decât nouă indivizi de prisos şi-am băgat de seamă că nici unul din ei nu primea cu resemnare sentinţa sorţiului. O femeie tânără se agăţa cu disperare de genunchii şefilor, implorând milă. Avea, mi se pare, un copil încă mic şi se ruga plângând să-i mai îngăduie să mai trăiască măcar un an, să nu-l lase singur. Un om bătrân declară că era grav bolnav şi că ar libera în curând tribul de povara existenţei sale, dar implora graţia de a fi lăsat să moară de moarte naturală. Un tânăr se ruga stăruitor, cu voce tare, să fie iertat de moartea imediată, nu pentru el, spunea, ci pentru că

era singurul sprijin al unei mame bătrâne şi al celor trei fraţi, încă incapabili să lucreze. Doi părinţi ţipau sălbatic, pentru că printre cei ieşiţi la sorţi era cel mai mic şi mai frumos dintre fiii lor. O tânără implora să aştepte măcar până la căsătoria sa, deoarece trebuia să se mărite peste câteva zile şi nu voia să moară până să-şi fi îndeplinit promisiunea solemnă făcută viitorului său soţ. Un bătrân din consiliu încerca să se salveze, proclamând că el singur cunoştea anumite secrete necesare vieţii tribului şi că dacă îl vor ucide, va muri fără să le destăinuiască cuiva şi aceasta ar fi răzbunarea sa.

Timp de trei zile nu se auziră în toată insula decât plânsete şi bocete. Dar legea e inexorabilă şi nu admite amânări sau scutiri. Într-un singur caz unul dintre cei sortiţi poate fi salvat: dacă un altul primeşte să moară în locul său. Dar, după câte mi s-au spus, aceasta nu se întâmplă aproape niciodată. A treia zi, şapte din cei condamnaţi îşi găsiră singuri moartea, în mijlocul ţipetelor rudelor şi prietenilor şi în zorii celei de a patra zi numai doi saci fură aruncaţi în mare, în prezenţa întregului popor tăcut. Observ totuşi că cei scăpaţi începeau să-şi vină în fire şi că feţele erau mai senine: un an de viaţă sigură se afla înaintea lor.

Pat Cairness mi-a povestit multe întâmplări, dar aceasta e, prin ciudăţenia sa, cea care m-a impresionat cel mai mult.

„**FOM**"

Chicago, 3 aprilie

AZI DIMINEAŢA, pe când îmi pregăteam în linişte itinerarul pentru Asia, s-a prezentat un om de vreo cincizeci de ani, simpatic, aproape respectuos, care mi-a spus că trebuie să-mi vorbească între patru ochi, despre lucruri foarte importante. Am rugat pe secretarul meu să plece şi m-am pregătit să-l ascult.

- Cunoaşteţi *Fom* ? m-a întrebat încet vizitatorul.

A trebuit să mărturisesc că nu auzisem niciodată vorbindu-se de aşa ceva.

- Îmi închipuiam şi e bine că este aşa. E vorba, după cum vă voi explica, de o asociaţie secretă şi şefii mei cred că afilierea Domniei-voastre ar fi extrem de dorită.

Am crezut mai întâi că e vorba de un fel de Ku-Klux-Klan şi-am răspuns că nu voiam în nici un caz să mă amestec în societăţi secrete.

- După ce vă voi fi spus ce este *Fom*, sunt sigur că vă veţi schimba părerea. Numele, după cum cred că aţi ghicit, e format din trei iniţiale. Asociaţia noastră se numeşte *Friends of Mankind* şi scopul ei este cu totul dezinteresat. Fondatorii, ale căror nume nu vi le pot spune deocamdată, au pornit de la acest principiu: creşterea continuă a omenirii este contrară bunului mers al omenirii înseşi. Oricât încearcă industria, agricultura şi politica colonială să compenseze deficitul, e limpede că după câtva timp va fi o disproporţie prea mare între banchet şi numărul oaspeţilor. Malthus avea dreptate şi singura sa greşeală a fost că a crezut dezastrul prea apropiat. Desigur, natura, sub forma de cutremure, erupţiuni vulcanice, epidemii, foamete şi războaie, se îngrijeşte de

decimarea periodică a neamului omenesc. De asemenea, traficul automobilistic, comerţul, cu stupefiante, înmulţirea sinuciderilor contribuie, de câtva timp, la reducerea locuitorilor planetei. Dar toate, aceste providenţe — ca să le zicem aşa — nu reuşesc să ţină piept creşterii numărului naşterilor — fără să socotim că acestea constituiesc, pentru victime, forme de suprimare prea dureroase.

Care e remediul? Chiar dacă n-am ajuns la foamete, e aproape momentul când porţiile noastre vor fi reduse. Şi atunci intervine Fom. Aceasta îşi propune să accelereze, în mod raţional, dispariţia celor mai puţin demni de a trăi. Asociaţia noastră s-ar putea numi — în prima sa perioadă — Asociaţia pentru euthanasia nebănuită. Inconvenientul flagelurilor naturale — ca epidemiile şi războaiele — este suprimarea tinerilor, a nevinovaţilor, a celor puternici. Dar dacă e nevoie să uşurăm pământul, e drept ca înainte de toate să eliminăm pe cei inutili, pe cei periculoşi sau pe cei care au trăit destul. Cutremurele şi holera sunt oarbe: noi avem ochi şi încă ochi buni. Asociaţia noastră îşi propune, deci, să grăbească, în mod blând şi discret şi în cea mai absolută taină, stârpirea celor slabi, a celor infirmi incurabili, a bătrânilor, a imoralilor şi a criminalilor; toţi, fiinţe care nu merită să trăiască sau trăiesc pentru a suferi, ori impun societăţii cheltuieli grele.

Mijloacele de care ne servim sunt dintre cele mai perfecte: otrăvuri care nu lasă urme, injecţii cu doze mari, inhalaţii de gaze anestezice sau toxice. Din asociaţia noastră fac parte mulţi medici, infirmieri şi servitori, care se găsesc în condiţii foarte favorabile pentru îndeplinirea acestor acte umanitare şi rezultatele sunt excelente. Dar mai avem şi concursul a numeroşi particulari, care sunt gata, cu toate precauţiile necesare, să suprime un prieten, o rudă sau chiar simpli necunoscuţi. Morala publică, orbită de vechile superstiţii, n-a ajuns încă să recunoască sau cel puţin să tolereze activitatea noastră binefăcătoare şi de aceea suntem siliţi să lucrăm în cea mai desăvârşită taină. Nici unul din noi n-a fost descoperit până acum. Şi, în ciuda piedicilor, statistica mortalităţii arată că de când s-a constituit Fom, opera noastră filantropică n-a fost inutilă.

„Pe lângă secţiunea tanatofilă - ca să-i zic aşa - *Fom* mai are încă una, tot aşa de preţioasă şi care s-ar putea numi moralizatoare. Sunt din nefericire greşeli pe care legile noastre nu le pedepsesc şi pe care poliţia nu e în stare să le descopere. Asociaţia noastră s-a îngrijit şi de această represiune necesară. Un consiliu, format din profesori de morală şi din jurişti, se îngrijeşte să alcătuiască o listă cu cei care trebuiesc pedepsiţi, aici şi în alte oraşe. În ce priveşte executarea pedepselor, a trebuit să ne adresăm criminalilor profesionişti sau voluntari, care se însărcinează, totdeauna în cel mai mare secret, să pedepsească pe vinovaţi. Ei pradă pe hoţi, pe zgârciţi, pe contrabandişti; ei sechestrează şi lovesc pe cei care persecută sistematic pe fiii sau pe subalternii lor; supun pe cei orgolioşi la pedepse umilitoare; trimit scrisori ameninţătoare judecătorilor şi înşelătorilor; pedepsesc în diferite feluri pe speculanţii necinstiţi, pe gazdele de hoţi şi pe alţi indivizi periculoşi şi imorali. Suntem, în acest caz, homeopatici: crimă pentru crimă. Pentru a pedepsi răul, trebuie să ne resemnăm a aplica răul, dar nobleţea scopului ne iartă.

După cum vedeţi, *Fom* are două scopuri necesare şi onorabile: pe de o parte să împiedice dezechilibrul lui *Standard of life*, ameninţat de numărul excesiv al populaţiei şi de a combate pe vicioşii şi criminalii pe care legea nu-i pedepseşte. Eliminarea celor de prisos şi profilaxia societăţii. Noi contribuim deci, în felul acesta, prin acţiunea noastră dublă, la îmbunătăţirea materială şi etică a neamului omenesc şi ne putem numi, cu conştiinţa liniştită, *Friends of Mankind*.

Am lăsat pe limbutul apostol al Fom-ei să vorbească până la sfârşit. Mă interesa foarte mult să aflu tot şi mărturisesc că unele din argumentele sale nu-mi displac. Oricine e liber — cum sunt eu — de orice scrupul moral şi religios, nu se poate opune în mod serios unei astfel de propuneri. Dacă nu există decât viaţa prezentă şi dacă viaţa înseamnă a avea o porţie bună la banchetul universal, atunci programul „Prietenilor omenirii" e logic şi ştiinţific. Numai sila mea de a mă întovărăşi cu alţii şi a mă lega cu lanţurile secretului m-au reţinut de a mă înscrie în *Fom*.

Totuşi, am dat bune speranţe emisarului, de teama răzbunării lor. După patru zile plec la San Francisco şi în China : la întoarcere, voi avea timp să mă mai gândesc.

ORAŞUL PĂRĂSIT

Tien-Tsin, 18 decembrie

CEL MAI MINUNAT ORAŞ pe care l-am văzut în Asia e, desigur, acela pe care l-am descoperit, într-o seară de octombrie, la răsărit de Khamil, în mijlocul pustiului.

Caravana de cămile, reunită cu mare greutate la Turfan, mergea prea încet, pentru cineva obişnuit, în America şi în Europa, cu viteza trenurilor de lux. Conducătorii de cămile mongoli îmi deveniseră astfel odioşi, numai după trei etape, şi-n fiecare zi trebuia să-mi înfrânez dorinţa de a biciui pe cei mai trândavi. Ajunşi la Khamil, pretextând că trebuie să-şi facă provizii, păreau că nu mai vor să se mişte din loc. Disperat de a mă vedea închis în acest oraş infect, unde nu era nimic de făcut sau de văzut, întrebai pe Ghitaj, şeful servitorilor, dacă era posibil să plecăm călare înainte, ca să aşteptăm apoi caravana în mijlocul pustiului.

În zori, călare pe doi cai pletoşi, mici dar foarte iuţi, părăsirăm respingătorul Khamil, alergând spre răsărit.

Vremea era rece, dar senină. Drumul se lungea, aproape drept, prin iarba scurtă şi deasă a imensei stepe. Călărirăm multe ore în tăcere, fără să întâlnim vreo vietate. Ne oprirăm în şanţul unei dune nisipoase, ca să mâncăm o bucată din berbecul fript, pe care-l luasem cu noi. Ghitaj reuşi să aprindă un foc de ramuri şi-mi oferi băutura faimoasă a mongolilor: ceai cu unt lichefiat. Caii păşteau sub soarele palid. Reluarăm cursa, până în amurg. Ghitaj susţinea că s-ar afla, în drum, o tabără de păstori de cai. Dar nu se vedea nici un fel de fum, în nici o parte a orizontului. În amurgul încă limpede, se mai distingea

drumul. A ne întoarce la Khamil, însemna să parcurgem îndărăt tot drumul făcut până acum, adică să călărim toată noaptea. Ghitaj căuta mereu, în prăfăria alburie a imensităţii, vreo urmă a taberei, care trebuia să fie, după spusele lui, aproape. Luna se ridicase, caii nechezau; vântul îngheţat al nopţii începuse să sufle şi nici o ridicătură de pământ sau vreun copac nu se afla ca să ne apere. Din când în când ne opream să ascultăm şi să bem un gât de *vodka*. Nici un cort, nici un glas, nici un zgomot. Mă uitai la ceas: era ora zece. Călăream de şaisprezece ore. Caii mergeau acum la pas şi ne temeam de clipa în care s-ar fi întins la pământ, sfârşiţi.

Deodată se zări, în faţa noastră, la depărtare de o jumătate de milă, o umbră lungă, înaltă, masivă, lineară. Ghitaj nu ştiu să-mi spună ce putea să fie. În unele locuri umbra se înălţa dreaptă, ca un turn. Cu cât ne apropiam, cu atât mi se părea că acolo erau zidurile unui oraş. Ghitaj, mai tăcut ca de obicei, nu răspundea la întrebările mele.

Nu mă înşelam. Sub albeaţa voalată a lunii tomnatice, se ridica înaintea noastră o împrejmuire imensă cu ziduri înalte, cu turnurile sale rotunde de pază: un oraş.

Eram fericit: aceste ziduri însemnau un adăpost, un hotel, o masă, un pat, salvarea. Dar Ghitaj tăcea mereu şi nu-mi părea deloc mulţumit că se află aici. Îl întrebai cum se cheamă oraşul, dar el nu voi să spună.

— Mai bine să nu intri, zise el.

Nu înţelegeam. Ajunsesem în faţa unei porţi foarte înalte, de lemn vechi, presărată cu ornamentaţii mari de fier. Era închisă. Lovii tare, cu patul puştii: nici un răspuns. Ghitaj coborâse de pe cal şi şedea la o parte, gânditor.

Văzând că nimeni nu deschide, mă gândii să înconjur zidul, spre a găsi o poartă. După o jumătate de milă, între două turnuri se deschidea o arcadă largă şi întunecoasă, ca intrarea unui tunel. Pătrunsei înăuntru, dar după vreo douăzeci de paşi, calul se opri. În fundul bolţii arcului, o poartă închisă. Nici un zgomot nu se auzea dincolo de uşile uriaşe.

Ieşii şi de aici, pentru a face din nou ocolul incintei. Zidurile se ridicau mereu, înalte, vechi, inegale, întunecate, tăcute, ca un şir de stânci fără sfârşit. La o mică distanţă de poarta principală descoperii o uşă tainică, puţin vizibilă, dar care se observa totuşi, deoarece era încununată cu sculpturi de marmoră înnegrită: mi se păru, la lumina nesigură a lunii, că reprezintă doi şerpi cu cap de om, care se sărutau. Era închisă ca şi cealaltă, dar, împingând cu putere, se părea că cedează. Poruncii lui Ghitaj să-mi ajute: împingând cu umerii, cele două canaturi de lemn putred se sfărâmară şi se deschiseră larg.

Dar Ghitaj nu voi să intre cu mine. Nu-l văzusem niciodată aşa de abătut. Se întinse pe pământ, cu capul rezemat de zid şi scoase un fel de mătănii.

— Ghitaj aşteaptă aici, zise el. Ghitaj nu intră. Nici dumneata n-ar trebui să intri.

Nu-l ascultai. Calul meu era obosit, dar se părea că vecinătatea caselor îl făcea să-şi recapete vigoarea. Intrai într-un labirint de străzi înguste, goale, tăcute. Nici o lumină la porţi sau la ferestre; nici un glas, nici un semn de viaţă. Toate uşile erau închise. Casele erau joase, sărăcăcioase şi în stare proastă.

Ajunsei într-o piaţă largă, scăldată de lumina lunii. De jur împrejur mi se păru că zăresc un cerc de figuri, prea mari ca să fie omeneşti. Apropiindu-mă, băgai de seamă că erau statui de piatră, reprezentând animale. Recunoscui leul, cămila, calul, balaurul.

Casele dimprejur erau mai înalte şi mai maiestuoase, dar închise şi mute, ca şi celelalte. Am încercat să bat la uşi, să strig. Nici o uşă nu se deschise, nici o voce nu răspunse. Nici zgomotul unui pas omenesc, nici lătratul unui câine, nici nechezatul unui cal nu veneau să întrerupă tăcerea aceea halucinantă. Străbătui alte străzi, ajunsei în alte pieţe : oraşul era sau cel puţin mi se păru foarte mare. Pe un turn înalt, care se înălţa în mijlocul unui fel de curte de mănăstire imensă, mi se păru că zăresc o licărire de lumină. Mă oprii ca să văd mai bine. Un fâşâit de aripi îmi arătă că era vorba de un stol de păsări de noapte. Nici o altă vietate nu părea să locuiască în oraş. Pe o stradă văzui ceva albind la umbra unui portic. Coborâi de pe cal : la lumina lanternei recunoscui scheletele a trei câini, încă legate de zid prin lănţişoare ruginite.

Nu se auzea, în acest oraş pustiu, decât ecoul tropăitului obosit al calului, Toate străzile erau pavate, dar intre pietre crescuse o iarbă rară. Oraşul părea părăsit de câteva săptămâni sau cel mult de câteva luni. Clădirile erau intacte, ferestrele închise cu grijă de obloane vopsite în roşu, uşile zăvorite cu drugi. Nu te puteai gândi la un incendiu, la un cutremur sau la un masacru. Totul părea intact, curat, ordonat, ca şi când toţi locuitorii ar fi plecat împreună, printr-o hotărâre unanimă, în linişte, la aceeaşi oră. Dezertare în masă, nu distrugere sau fugă. Găsii pe pământ numai o haină de femeie şi un portmoneu cu câteva monede de aramă. Când mă opream să ascult, nu auzeam decât ronţăitul viermilor sau tropăitul şoarecilor.

Călăream printre umbrele geometrice pe care luna le proiecta între siluetele inegale ale clădirilor. Ajunsei lângă un palat enorm de cărămizi, care avea înfăţişarea unei fortăreţe şi care poate fusese o reşedinţă regală sau o închisoare. Înaintea porţii principale, doi coloşi de bronz, doi războinici cu armuri verzi, se ridicau ca nişte santinele ale veacurilor dispărute, privindu-mă cu mândrie din fundul orbitelor goale.

Şi atunci începui să simt toată oroarea acestui oraş spectral, părăsit de oameni, pustiu în mijlocul pustiului. Sub lumina lunii, în acest labirint de străzi şi de pieţe locuite numai de vânt, mă simţii îngrozitor de singur, infinit de străin, irevocabil îndepărtat de oameni, aproape în afară de timp şi de viaţă. Eram scuturat de fiori, poate de oboseală şi de foame, poate de frică. Calul mergea acum foarte încet, cu nările în pământ: şi el, din când în când, se oprea şi tremura.

Reuşii, din fericire, să găsesc portiţa pe care intrasem. Ghitaj dormea înfăşurat în cojocul său. În zori, zărirăm un fum în depărtare: era tabăra pe care o căutasem seara trecută. Caravana mea sosi după două zile.

Nimeni, în toată Mongolia, n-a vrut să-mi spună numele oraşului părăsit. Dar adeseori, la Tokio, la San Francisco, la Berlin, îl revăd ca într-un vis îngrozitor, din care, totuşi, n-aş vrea să mă deştept. Şi simt o mare nostalgie, o mare dorinţă de a-l revedea.

O VIZITĂ LUI GANDHI

Ahmedabad, 3 martie

NU VOIAM SĂ PĂRĂSESC India fără să văd pe cel mai celebru indian în viaţă şi m-am dus, acum două zile, la Satyagraha-Ashram, domiciliul lui Gandhi.

Mahatma m-a primit într-o cameră aproape goală, unde, şezând jos, el se afla meditând, lângă o vârtelniţă inactivă. Mi s-a părut mai urât şi mai slab decât cum apare în fotografii.

— Vrei să ştii, mi-a spus între altele, de ce dorim să alungăm pe englezi din India? Motivul e foarte simplu: englezii înşişi mi-au inspirat această idee pur europeană. Gândul meu a luat fiinţă în timpul unei lungi şederi la Londra. Am observat că nici un popor din Europa n-ar suporta să fie administrat şi condus de oameni de alt neam. Şi mai ales la englezi, acest sentiment al demnităţii şi al independenţei naţionale e foarte dezvoltat. Nu vreau să mai văd englezi în casa mea, tocmai pentru că semăn prea mult cu englezii. Vechii indieni se îngrijeau prea puţin de ceea ce se petrecea pe pământ şi cu atât mai puţin de politică. Cufundaţi în contemplarea lui Atman, a lui Brahma, a Absolutului, ei nu doreau altceva decât să se contopească cu sufletul unic al universului. Pentru ei viaţa de toate zilele, viaţa exterioară, era o ţesătură de iluzii şi important era să se elibereze repede de ea, mai întâi prin extaz, apoi prin moarte. Cultura engleză şi în genere cultura occidentală — adusă aici în urma cuceririi — a schimbat concepţia noastră despre viaţă. Spun a noastră, înţelegând prin aceasta pe intelectuali, pentru că masa poporului a rămas, pentru multe secole încă, refractară la mesajul european de libertate politică. Cel dintâi indian, care s-a impregnat total de ideile occidentale, am fost eu — şi-am devenit conducătorul indienilor tocmai pentru că sunt mai puţin indian decât oricare din fraţii mei.

Dacă citeşti cărţile mele şi urmăreşti propaganda mea, vei vedea limpede că patru cincimi din cultura şi educaţia mea spirituală şi politică sunt de origine europeană. Tolstoi şi Ruskin sunt adevăraţii mei profesori. Teoria nonrezistenţei e inspirată mai mult de creştinism decât de Giaianism. L-am tradus pe Platon, l-am admirat pe Mazzini, am meditat asupra lui Bacon, Carlyle, Bohme, am tras foloase de pe urma lui Emerson şi a lui Carpenter. Ideile mele asupra necesităţii nesupunerii îmi vin de la Thoreau, solitarul înţelept de la Concord; şi campania pe care o duc în contra maşinilor e repetarea aceleia pe care au dus-o în Anglia, între 1811 şi 1818, discipolii lui Ned Lud. În sfârşit, Poezia vârtelniţei mi-a apărut citind, în Faust al lui Goethe, episodul Margaretei. După cum vezi, teoriile mele nu datorează nimic Indiei, ci datorează totul Europei şi mai ales scriitorilor de limbă engleză. Închipuieşte-ţi că abia la Londra, în 1890, am studiat pe *Bhagavad Gîtâ* şi că o englezoaică, mrs. Besant, mi-a sugerat ideea! Şi dacă preconizez astăzi unirea între indieni, mahomedani, persieni şi creştini, nu fac decât să urmez principiul unităţii religioase, proclamat de teosofie, creaţiune pur europeană. Şi e de prisos să adaug că atunci când condamn castele, mă conformez principiilor de egalitate ale Revoluţiei franceze.

Istoria Europei în secolul al XIX-lea a avut asupra mea o influenţă decisivă. Luptele grecilor, italienilor, polonezilor, ungurilor, slavilor din sud, ca să scape de stăpânirea străină, mi-au deschis ochii. Mazzini a fost profetul meu. Teoria Home Rule-ului irlandez a servit de model mişcării pe care am numit-o aici Hind Swarai. Aceasta înseamnă însă că am introdus în India un principiu cu totul străin de mentalitatea indiană. Indienii, oameni metafizici şi resemnaţi, au considerat politica întotdeauna ca o activitate inferioară: dacă o guvernare e necesară şi dacă se găsesc oameni care vor să se ocupe de asta, cu atât mai bine: e o grijă mai puţin pentru noi.

Indianul trăieşte numai spiritual şi aspiră spre eternitate. Ce-l interesează pe el, dacă aici guvernează *rajahi* indieni sau împăraţi străini? Iată de ce am suportat timp de secole dominaţia mongolă sau pe cea mahomedană. Apoi au venit francezii, olandezii, portughezii, englezii; au instalat tarabe pe ţărmuri, au înaintat în interior şi noi i-am lăsat. Europenii, numai europenii sunt responsabili de dorinţa noastră de acum, de a goni pe europeni. Ideile lor ne-au schimbat, adică ne-au dezindianizat şi atunci, devenind elevii stăpânilor noştri, s-a născut în noi dorinţa de a nu mai voi să avem stăpâni. Cel mai sătul de ideile engleze sunt eu şi din această cauză eram destinat să fiu şeful cruciadei antiengleze. Nu e vorba aici, după cum flecăresc ziariştii europeni, de o luptă între occident şi orient. Din contra: europenismul a impregnat în aşa fel India, încât am fost siliţi să ne ridicăm contra Europei. Dacă India ar fi rămas pur indiană, dacă ar fi rămas adevăratul orient, contemplativă şi fatalistă, nici unul din noi nu s-ar fi gândit să scuture jugul englez. Şi, deoarece eu am trădat vechiul spirit al patriei mele, am apărut acum ca eliberatorul Indiei. Cu ajutorul prozelitismului meu, pregătit foarte bine de cultura engleză, difuzată în şcolile noastre, ideile europene au pătruns de acum înainte în mulţime şi nu se mai poate îndrepta nimic. Un indian autentic poate suporta să fie sclav ; un indian anglicizat vrea să fie stăpân în India, după cum englezii sunt stăpâni în Anglia. Cei mai convinşi anglomani — cum eram eu până în 1920 — sunt astăzi neapărat antibritanici.

Iată adevăratul secret a ceea ce se numeşte „mişcarea gandhistă", dar care ar trebui să se numească în realitate mişcarea indienilor convertiţi la europenism, în contra europenilor renegaţi, adică în contra acestor englezi care ar muri de ruşine dacă în propria lor ţară ar veni să comande francezii sau germanii şi care, totuşi, sub pretexte filantropice, pretind să guverneze o ţară care nu le aparţine.

Voi ne-aţi schimbat sufletul şi noi nu mai putem suporta prezenţa voastră! Îţi aminteşti de *Ucenicul vrăjitor* al lui Goethe ? Englezii au deşteptat în noi demonul politicii care dormea în adâncul spiritului nostru de asceţi dezinteresaţi şi acum nu mai ştiu cum să-l închidă din nou. Cu atât mai rău pentru ei!

Un discipol intrase de câteva minute în cameră şi făcuse încet un semn lui Mahatma. Abia isprăvise de vorbit că mă ridicai spre a-l lăsa liber şi după ce i-am mulţumit pentru informaţiile sale neaşteptate, mă întorsei cu automobilul, la Ahmedabad.

SIAO-SIN

Singapore, 12 august

PE CARTEA DE VIZITA scria:

SIAO-SIN
Medium of First Class
BATAVIA

Spiritele, cu înşelăciunile lor, sistemele şi misterele lor, îmi sunt odioase. Răspunsei că sunt bolnav şi că nu pot să-l primesc. A doua zi primii această scrisoare:

„Scumpe domnule Gog,

Aţi fost nedrept. Dacă m-aţi fi lăsat să vorbesc numai un moment cu domnia-voastră, părerile domniei-voastre preconcepute ar fi dispărut. Căci, având puterea de a citi gândurile de la distanţă am aflat motivul refuzului domniei-voastre. E un motiv pe care-l respect şi pe care chiar îl împărtăşesc. Nici eu nu vreau să am de-a face cu morţii. Numai un medium vulgar se ocupă cu evocarea fantomelor şi — să nu se supere Richet şi Oliver Lodge — cu puţine garanţii de autenticitate. Spiritele morţilor continuă să trăiască? Pot să se reîntoarcă pe pământ? Există metodă sigură pentru a intra în legătură cu ei? Toate acestea nu mă privesc. Dar cei vii, domnule Gog, există. Realitatea lor nu poate fi pusă la îndoială. Ei trăiesc aici, pe pământ! Şi putem să intrăm în legătură cu ei, chiar dacă sunt foarte departe. Principiile mele nu se sprijină pe nimic misterios, ci sunt foarte solide. Arta mea — mai bine zis darul meu — stă în a evoca pe cei vii. Fantome, dacă vreţi, dar fantome ale fiinţelor care există cu adevărat, în altă parte a pământului. Puterea mea de medium e pusă în serviciul celor despărţiţi, a celor nefericiţi, a prietenilor, a amanţilor, a curioşilor.

Aţi încercat vreodată să trăiţi departe de o fiinţă iubită? De câte ori pe zi n-aţi dorit s-o vedeţi, să-i vorbiţi fie numai şi o clipă! Există scrisorile, e adevărat, dar ele nu sunt persoana însăşi: ci abia un mic fragment din gândirea sa. Iar fotografiile sau portretele nu pot înlocui prezenţa sa dulce şi reală. Câteodată vă apare în vis, dar cât de nesigură e viziunea şi cât de tristă deşteptarea!

Puterea mea de medium e un balsam minunat pentru durerile celor ce sunt despărţiţi. Eu îmi iau obligaţia să fac să apară, în camera domniei-voastre, în timp de o oră orice persoană doriţi, chiar dacă în acel moment locuieşte la antipod. Şi fără ceremonial sau ritualuri magice: eu nu sunt, nu uitaţi, un necromant sau un evocator de morţi. Las pe morţi în grija lui Conan Doyle şi-a discipolilor săi naivi. Eu lucrez cu cei vii, în folosul celor vii. Îmi e de ajuns o cameră puţin întunecoasă, o maşină de încălzit şi un fotoliu: nimic altceva. Îndată ce mi-aţi spus numele, semnalmentele şi reşedinţa bărbatului sau femeii pe care doriţi să-i vedeţi, eu mă cufund în gânduri şi mă concentrez. La o sută sau la zece mii de mile departe de noi, bărbatul sau femeia se simt cuprinşi de o uşoară somnolenţă şi adorm. Dacă evocarea se poate face în timpul în care presupunem că persoana chemată doarme somnul său natural, e cu atât mai bine: efectele sunt mai rapide.

După o aşteptare, care rareori trece de patruzeci de minute, puteţi vedea în cameră un fel de nor, care poate fi galben închis sau de culoare purpurie. Şi încet, încet, din acea pată ceţoasă se desprinde figura aceluia sau aceleia pe care doriţi s-o vedeţi, cu fizionomia sa precisă, abia mai puţin fluidă decât ar fi în carne şi oase. Nu vă miraţi dacă are înfăţişarea puţin rătăcită. Întrebaţi-o fără a pierde timpul: vă va răspunde cu voce înceată şi obosită, dar perfect inteligibilă. Nu vă apropiaţi totuşi şi n-o atingeţi: ar fi teribil pentru domnia-voastră şi pentru acela sau aceea pe care o iubiţi. Viziunea nu poate dura decât câteva minute: o veţi vedea absorbindu-se în pata de aer şi dispărând. Caut acum mijlocul de a obţine o durată mai lungă; şi am speranţa că voi reuşi.

Să ştiţi că alegerea domniei-voastre e nelimitată. Nu e deloc nevoie să fie vorba de o persoană pe care o cunoaşteţi. Dacă v-ar face plăcere, într-o zi, fiind în America, să vorbiţi cu Lloyd George, cu Stravinski sau cu regele Alfons, nu e nici cea mai mică greutate. Propria lor fantomă v-ar apărea în condiţiile anunţate şi aţi putea să puneţi acestor personaje ilustre întrebările care v-ar plăcea. Cu sistemul meu, nu mai e nevoie de călătorii lungi, nici de a aştepta o audienţă spre a obţine o convorbire cu celebrităţile lumii întregi. După câte am aflat despre Domnia-voastră, mi se părea că un asemenea joc ar fi putut să vă facă plăcere.

Sunt sigur că nu veţi pune la îndoială exactitatea celor expuse. Cunoaşteţi, desigur, cărţile clasice ale lui Myers, Gurney şi Padmore, despre *Phantasms of Living*. Aceştia se ocupă de o infinitate de cazuri de telepatie vulgară, adică de apariţia la distanţă a morţilor şi a celor vii. Ceea ce e posibil de la sine, fără intervenţia voinţei, mi se pare că ar trebui să se obţină metodic şi în urma unei sforţări determinate. Am încercat — şi am reuşit.

Eu sunt — după cum arată numele — chinez, dar am studiat mulţi ani în Europa: la Geneva, Lipsca şi Londra. Cu toate acestea, n-am făcut altceva decât să dezvolt, după principiile occidentale, unele indicaţii preţioase găsite în cărţile şcolii taoiste. Restul, adică succesul meu, îl datoresc unor calităţi înnăscute şi unui riguros exerciţiu.

Dacă opera mea poate să vă fie utilă, puteţi telefona la World's Hotel, camera nr. 354. Rămân aici încă două zile.

Cu toată sinceritatea, al domniei-voastre,

SIAO-SIN."

N-am răspuns la această scrisoare ; nici n-am telefonat. Acest Siao-Sin pare o persoană raţională şi serioasă şi poate că promisiunile sale nu-s zadarnice. Dar m-am tot gândit şi m-am tot gândit. În nici un colţ de lume nu există, în acest moment, o fiinţă, bărbat sau femeie, pe care să doresc s-o văd sau s-o revăd. Siao-Sin n-a făcut altceva decât să-mi evoce perfecta mea singurătate.

MAŞTILE

Nagasaki, 3 februarie

AM CUMPĂRAT IERI trei măşti japoneze, antice, autentice, minunate. Îndată le-am agăţat pe peretele camerei mele şi nu mă mai satur privindu-le. Omul e mai artist decât natura. Adevăratele noastre feţe par veştejite şi fără caracter, alături de aceste creaţiuni obţinute cu puţin lemn şi lac.

Privindu-le, gândeam: cum se face că omul îşi acoperă toate părţile corpului, până şi mâinile (cu mănuşi) şi lasă goală partea cea mai importantă: faţa? Dacă ne ascundem toate membrele din pudoare sau ruşine, de ce n-am ascunde faţa, care e, de obicei, partea cea mai puţin frumoasă şi mai puţin perfectă?

Anticii şi primitivii, în multe cazuri mai inteligenţi decât noi, întrebuinţau şi întrebuinţează şi acum măştile în actele cele mai grave şi mai frumoase ale vieţii.

Cei dintâi romani, cum fac şi astăzi sălbaticii, îşi puneau măştile în război, când atacau pe duşmani. Vrăjitorii şi preoţii aveau măşti de ceremonie, pentru descântece şi rituri. Actorii greci şi latini nu jucau niciodată fără mască. În Japonia se dansa totdeauna cu măşti (acestea pe care le-am cumpărat sunt chiar măşti pentru dansul *Genjoraku* şi aparţin epocii Heian). În evul mediu, membrii unei asociaţii aveau obrazul acoperit cu o glugă, cu două găuri pentru ochi. Şi-mi vine în minte Profetul Voalat din Khorasan... Consiliul celor zece din Veneţia, Masca de Fier... Război, artă, religie, justiţie : nu se făcea nimic important fără mască.

Astăzi, decadenţă: n-o întrebuinţează decât bufonii de carnaval, tâlharii şi automobiliştii de curse. Şi carnavalul e aproape mort, iar hoţii de drumul mare devin din ce în ce mai rari.

Masca, după părerea mea, ar trebui sa fie o parte facultativă a costumului, ca mănuşile. De ce să ne mulţumim cu o faţă care adeseori e o umilinţă pentru noi şi o ofensă pentru ceilalţi? Fiecare ar trebui să-şi poată alege fizionomia care-i place mai mult şi aceea care se potriveşte cu starea sa sufletească. Fiecare din noi ar putea să-şi fabrice mai multe şi să poarte una sau alta după dispoziţia momentană şi după ocupaţii... Toţi ar trebui să aibă, în garderoba lor, pe lângă pălării, o mască tristă pentru vizitele de condoleanţe şi pentru înmormântări: o mască feroce, pentru discuţii şi dueluri: o mască patetică şi languroasă pentru *flirts* şi logodne; o mască veselă pentru comedie şi petrecerile cu prieteni şi aşa mai departe.

Mi se pare că avantajele universale ale măştii ar fi numeroase:

1. Avantaj higienic. Protecţia epidermei feţei.

2. Estetic. Masca făcută după comanda noastră ar fi totdeauna mai frumoasă decât figura naturală şi ne-ar scuti să vedem atâtea fizionomii idioate şi deformate.

3. Moral. Necesitatea de a simula - adică de a potrivi figurile noastre cu sentimentele pe care aproape niciodată nu le simţim - ar fi destul de redusă,

limitată numai la cuvinte. Am putea să vizităm pe un prieten nenorocit fără să se vadă în trăsăturile feţei o durere pe care n-o simţim.

4. Avantaj educativ. Întrebuinţarea prelungită a aceleiaşi măşti — cum demonstrează Max Beerbohm în a sa Happy Hypocrite — sfârşeşte prin a modela figura omului şi a transforma chiar caracterul celui care o poartă. Colericul care ar purta mai mulţi ani o mască blândă, ar ajunge să piardă nu numai expresia fizionomică de mânie, ci, încet, încet, chiar dispoziţia de a se înfuria. Iată o chestiune care ar trebui aprofundată, pentru aplicaţiile pe care le poate avea în pedagogie, în cultivarea artificială a geniului etc. Un om care ar purta timp de zece ani pe faţa sa masca lui Rafael şi ar trăi în mijlocul capodoperelor, de exemplu la Roma, ar deveni cu uşurinţă un mare pictor. De ce nu s-ar înfiinţa, pe baza acestor principii, un institut pentru fabricarea talentelor?

FILOZOFIE CHINEZEASCA

Pecking, 28 martie

AM CITIT într-o carte chinezească nişte cugetări aşa de frumoase, că vreau să le transcriu aici, ca să le am mai la îndemână.

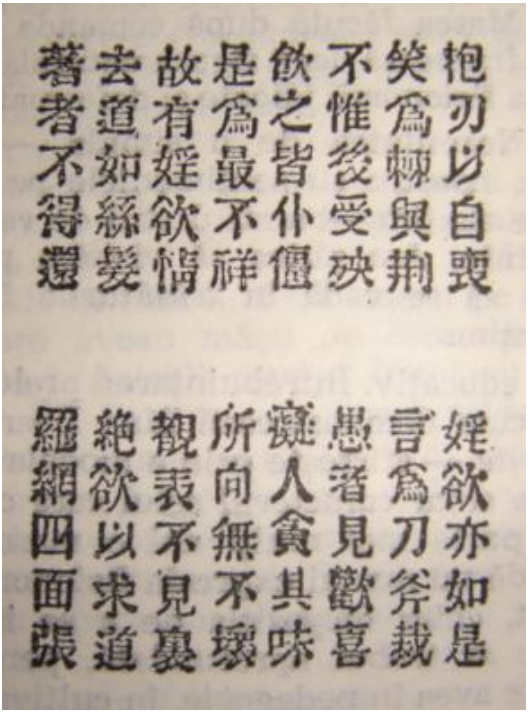
抱刃以自喪
笑爲棘與荆
不惟後受殃
飲之皆仆僵
是爲最不祥
故有婬欲情
去道如絲髮
著者不得還

婬欲亦如是
言爲刀斧裁
愚者見歡喜
癡人貪其味
所向無不壞
觀表不見裏
絶欲以求道
羅網四面張

ISTORIA DE-A-NDOASELEA

Cairo, 10 ianuarie

PROFESORUL KILLALOE — cu care am avut o lungă conversaţie la hotel, după *lunch* — e un irlandez de vreo şaizeci de ani, dar plin de viaţă. Înalt ca un patagon, controversist ca un diavol, savant ca *Encyclopaedia Britannica*, slab ca un ermit. Nu ştiu ce predă, nici unde predă, dar vorbeşte despre toate cu siguranţă şi fără să amestece în conversaţie acele lucruri comune, cu care sunt obişnuiţi profesorii.

— Mă aflu aici, îmi spuse printre altele, pentru a termina Istoria Universală a mea; capitolul despre Egipt va fi printre cele din urmă.

— Vi se pare că domnia lui Fuad e aşa de importantă încât să merite un capitol special?

— Fuad? O persoană foarte simpatică, dar care nu aparţine încă istoriei universale. Ultimul rege al Egiptului, care figurează în istoria mea, e Menes sau Mini, care poate nici n-a existat.

— Ultimul? Eu am găsit în Baedeker că Menes e, din contră, cel dintâi Faraon.

— Exact. Şi domnul Baedeker e de acord, în această privinţă, cu domnul Wallis Budge, cu domnul Eduard Meyer, cu domnul Flinders Petrie, cu domnul Breasted şi cu toţi istoricii vechiului Egipt. Greşeala dumitale, ca şi a tuturor istoricilor din lume, provine din imbecilitatea învechită, milenară, care face ca orice lucrare de istorie să plece de la un început ipotetic, ca să ajungă la un sfârşit apropiat de noi. Toţi istoricii sunt nişte creaturi ciudate, care au ochii la ceafă sau în spate. Superstiţia lor constantă, devenită apoi obişnuită, e aceea de a proceda în timp mergând din trecut către prezent. Şi din această cauză toţi câţi sunt, de la Herodot la Wells, n-au înţeles niciodată nimic din istoria oamenilor.

Spre a face o analogie, ia o carte engleză şi o carte ebraică. Cartea engleză se citeşte începând cu pagina numărul unu şi urmează până la sfârşit; cartea ebraică începe cu pagina care pentru noi ar fi cea din urmă şi ajunge până la cea dintâi. Transportând această paralelă la metoda istorică, vedem că evreii au dreptate. Metoda cea mai justă, pentru a scrie istoria în mod raţional şi inteligent, ar fi să începem cu evenimentele cele mai recente şi să sfârşim cu cele mai vechi.

— Şi cronologia?

— Cronologia, care este una din cheile istoriei, este respectată. Dar eu nu distrug cronologia, dacă în loc să plec de la unu pentru a ajunge la o mie, încep de la o mie ca să mă urc la unu. Dumneata eşti, ca toţi profanii şi ca toţi specialiştii, victima unei obişnuinţe mentale absurde şi care totuşi a dominat până azi ştiinţele istorice.

Metoda mea, care constă în a porni de la trecut către prezent, e cea mai logică, mai naturală şi mai satisfăcătoare. E singura metodă care face posibilă interpretarea faptelor omeneşti. Trebuie să fi observat că un eveniment nu capătă lumină şi importanţă decât după decenii şi câteodată după secole. Dacă

constat în anul 637 intrarea musulmanilor în Ierusalim, acest fapt e un mic incident în expansiunea militară a Islamului. Dar dacă pornesc de la 1095, când începe să se predice prima cruciadă, mi se dezvăluie importanţa incalculabilă a evenimentului. Că într-o epocă oarecare creştinii din occident simt ca o ofensă intolerabilă faptul că mormântul lui Hristos e în stăpânirea necredincioşilor şi că din acest sentiment s-a născut ciocnirea dintre occident şi orient — începutul unei noi civilizaţii — iată ceea ce explică importanţa decisivă a intrării lui Omar în Ierusalim. Au trebuit să treacă aproape cinci secole, pentru ca acest fapt să producă aceste enorme consecinţe. Astfel, dacă fac de-a-ndoaselea istoria evului mediu, când ajung la anul 637, cunosc adevărata semnificaţie a acestui fapt, tocmai pentru că am povestit mai întâi intrarea cruciaţilor în Ierusalim în 1099. Şi tot astfel e cu toate celelalte fapte istorice. Pentru că înţelegi imperialismul roman, trebuie mai întâi să fi examinat invaziile barbare şi numai după ce ai studiat pe Luther poţi înţelege marile ordine călugăreşti din secolul al XIII-lea, după cum cunoaşterea lui Buddha e necesară pentru a înţelege exact India brahmanică dinainte. Întreprinderile orientale ale lui Iulian Apostatul şi ale lui Pompei trebuie în mod necesar să fi fost expuse mai întâi, dacă vrem — ajungând la Alexandru cel Mare - să măsurăm importanţa marşului său în lungul Persiei.

Fără să îi povestit aventura lui Napoleon, nu se înţelege nimic din Revoluţia franceză şi, fără revoluţie, nu e posibil să ai o idee aprofundată despre Ludovic al XIV-lea şi Ludovic al XI-lea. Ultimul război european e un punct de plecare indispensabil pentru a reconstitui formarea monarhiilor naţionale în secolul al XV-lea şi al XVI-lea. Ceea ce este, explică ce-a fost şi nu viceversa. Iată de ce istoricii antici şi moderni nu sunt decât cronicari cu ochi şi cu geniu de cârtiţă. Numai procedând de-a-ndoaselea, istoria va deveni o adevărată ştiinţă. E momentul, şi aici, să adoptăm regula preţioasă care a făcut gloria celorlalte ştiinţe: mergând de la cunoscut la mai puţin cunoscut, spre necunoscut. Dar cel mai cunoscut pentru noi nu e oare timpul în care trăim? Ergo, cel dintâi capitol al oricărei lucrări de istorie trebuie să cuprindă totdeauna „ultimele noutăţi" şi cel din urmă capitol al oricărei lucrări de istorie universală, bine făcută, nu va putea cuprinde decât facerea lumii.

— Şi cum procedaţi spre a aplica această metodă inversă la biografii?

— Se aplică minunat. S-a spus de mult că nu se poate judeca un om decât la sfârşitul vieţii - şi a judeca înseamnă, pentru un om de ştiinţă, a înţelege. Pentru a înţelege pe un om mare, trebuie să pornim, în mod necesar, din ziua când a murit. Viaţa lui Cezar începe efectiv din ziua în care a fost asasinat. De ce a fost asasinat? Şi iată-ne în stare să ajungem încet, încet, la ambiţiile sale, la campaniile, la dictatura sa. Trecerea Rubiconului ne deschide calea pentru a înţelege rivalitatea sa precedentă cu Pompei şi această rivalitate explică simpatiile sale democratice, care, la rândul lor, îşi găsesc justificarea în legăturile sale cu Catilina. Dacă paragraful final al vieţii lui Cezar priveşte naşterea lui, nu-i nimic extraordinar aici: că Cezar intră în mormânt după metoda vechilor istorici sau se reîntoarce după metoda mea în pântecele mamei sale, rezultatul este absolut acelaşi: din acest moment, ori e vorba de naştere ori de moarte, Cezar *nu mai există*.

— Aşa încât istoria dumneavoastră...

— Istoria mea începe în 1919, după era vulgară, cu tratatul de la Versailles şi se isprăveşte cu povestirea Facerii lumii, când, după cum spune Geneza, „pământul era singurătate şi haos şi întunericul acoperea abisul". După cum vezi, începutul şi sfârşitul se întâlnesc perfect, aş zice chiar că se unesc şi se identifică: haos şi întuneric la început, haos şi întuneric la sfârşit. Marele inel al Istoriei se închide.

Cu aceste cuvinte, profesorul Killaloe ridică de pe *rocking chair* lunga sa persoană şi, cu un zâmbet hamletian, mă invită să-l întovărăşesc în plimbarea sa zilnică la Sfinx.

THOEMON SOTERIOLOGUL

Luxor, 6 ianuarie

NU ERA DE AJUNS interpretul piramidelor şi animatorul mumiilor: azi un alt vizionar a venit să se împiedice de mine. Îl cheamă Thormon şi se laudă că ar fi strănepotul unui sacerdot al lui Amon-Ra. Mi s-a părut a fi un aventurier levantin, care caută bani. E înalt, puternic, cu un obraz rotund de culoarea scorţişoarei, brăzdat de cicatrice roşcate.

Mi-a declarat că meseria sa e soteriologia, adică ştiinţa liberărilor.

— Toate popoarele antice, mi-a spus el, au crezut în metempsihoză şi azi încă o mare parte din India mai crede. Şi primitivii, mai aproape decât noi de adevărul revelat, nu fac deosebire între oameni şi animale: un om, după credinţa lor, poate să se transforme în animal şi un animal în om. Dacă Africa cunoaşte oameni-tigri, Europa cunoaşte oameni-lupi. Pe de altă parte, psihologii, zoologii, crescătorii şi îmblânzitorii au recunoscut, în cele mai multe animale, urme de inteligenţă omenească. Faimoasele experienţe cu caii de la Elberfeld şi cercetările lui Koehler asupra maimuţelor, au arătat clar că de acum înainte psihologia animalelor nu e cu mult deosebită de cea umană, ceea ce confirmă în mod decisiv teoria care vede în animale reîncarnarea sufletelor omeneşti.

Dacă metempsihoză e adevărată, trebuie să admitem că în cea mai mare parte din animale se găseşte închis sufletul unui om. Atunci, se impune conştiinţei noastre morale întrebarea : cum să eliberăm atâtea suflete încarcerate? În ce fel să redăm acestor oameni, reapăruţi sub formă de animale, vechea lor identitate?

În faţa acestei opere de mântuire, orice alt ideal omenesc dispare. Unii din semenii noştri şuieră sclavia foamei şi a muncii, dar ei sunt măcar oameni. Pot vorbi, iubi şi mai ales posedă mâini, aceste miraculoase instrumente pe care nici o maşină nu va ajunge să le egaleze. Gândiţi-vă ce chinuri aţi îndura, dacă sufletul dumneavoastră după moarte ar fi închis în pielea păroasă a unui urs sau în solzii unui şarpe! Să gândeşti şi să doreşti ca orice creatură omenească şi să fii silit să trăieşti ca o brută, fără să ai măcar mângâierea cuvântului, a râsului şi a milei de altul!

Eu m-am consacrat de douăzeci de ani căutării secretului care ar transforma iar pe animal în om. Cei antici ne-au lăsat nu numai amintirea metamorfozei omului în animal, dar şi a animalului în om. Din nefericire însă ei n-au insistat asupra metodelor întrebuinţate, pentru ca să obţină această întoarcere. Numai Homer şi Apuleius fac unele aluzii, dar nimic mai mult. În Odiseea, Circe unge pe tovarăşii lui Ulise cu un balsam, pentru ca din porci să se prefacă iar în greci; şi măgarul lui Apuleius se face iar om. Dar, vai, tradiţia nu ne-a transmis reţeta filtrului Circei şi oricâte amestecuri am încercat, porcii au rămas din nefericire tot porci. De mai multe ori am silit pe măgari să mănânce trandafiri, dar fără nici un rezultat : ori în acei măgari nu era ascuns nici un om, ori că e nevoie de o specie de trandafiri azi dispărută.

Un savant englez, domnul Wells, sfătuieşte să se întrebuinţeze educaţia directă, aşa cum era practicată de doctorul Moreau. Am încercat şi aceasta, dar cu aceleaşi rezultate: se pare, după oarecare timp, că animalele îşi recapătă conştiinţa lor de oameni, dar, după o scurtă revenire recad în starea de pură animalitate. Nu sunt pe calea cea bună: e nevoie de un reactiv exterior, cu efect imediat.

Dar motivul principal pentru care nu mi-am ajuns încă scopul, este sărăcia mea. Am şi obţinut, în teorie, două formule, pe care le consider sigure; dar pentru a le pune în practică trebuiesc multe luni de lucru şi mai cu seama substanţe minerale şi vegetale greu de găsit şi deci foarte scumpe.

Dumneavoastră sunteţi un om de inimă şi nu veţi rămâne nesimţitor la disperarea zilnică a atâtor milioane de fraţi de-ai noştri, închişi în pielea animalelor, în toate părţile pământului. Sunteţi bogat şi puteţi să mă ajutaţi. Se va scrie într-o zi, în istorie, că mulţumită lui Gog s-a întemeiat Soteriologia şi că nenumărate creaturi îi datorează eliberarea şi redobândirea demnităţii.

Observând că aveam de a face cu un şarlatan, păstrai pentru mine obiecţiunile pe care le-aş fi putut opune acestei stupide fantezii. Dar nu putui să scap de acest liberator cu mai puţin de trei lire sterline.

CANIBALUL POCĂIT

Dakar, 28 ianuarie

BĂTRÂNUL NSUMBU, pe care l-am luat ca să-mi ţină de urât, e prea melancolic. Nu credeam că un negru s-ar putea lăsa învins de remuşcări până la acest punct. Atât de mult se căleşte, că a devenit nesuferit.

Nsumbu are şaptezeci şi cinci de ani şi a crescut în vremea în care în tribul său înflorea încă, fără scrupule sau restricţii, obiceiul, cu faimă rea, a antropofagiei. Patruzeci de ani în şir, Nsumbu a mâncat de toate şi, cât se poate de des, carne omenească, albă sau neagră, indiferent.

Dar, la sfârşitul secolului trecut, satele care ţineau de tribul său au fost cuprinse într-una din noile colonii europene şi canibalismul a fost reprimat crunt: cei care erau suspectaţi de a fi ucis, au fost ucişi. Cadavre erau ca şi înainte, dar n-a mai fost posibil să se hrănească nimeni cu ele.

În această epocă de reacţiune, Nsumbu n-a făcut nimic. Străinii îi luaseră de la masă cea mai bună hrană. Nsumbu deveni trist, dar, de frică, nu voi să recurgă la fraudă, ca să-şi procure, în ciuda legilor, hrana sa preferată. Acestei precauţii îi datoreşte el faptul că e încă viu şi aproape celebru în acest colţ al Africii, ca unul din veteranii antropofagiei. Străinii care trec pe acolo îl pun să povestească şi-i dau ceva bani.

Mă gândii să-l iau cu mine, pentru a găsi, în momentele de plictiseală, o conversaţie mai puţin anostă ca de obicei. Oamenii care vorbesc mereu de tablouri, de baluri, de binefaceri sau de probleme industriale, mi-au devenit nesuferiţi. Un om care a devorat, în patruzeci de ani de canibalism, cel puţin trei sute de semeni, ar fi trebuit să aibă o conversaţie infinit mai „apetisantă" decât un *clergyman*, un boss sau un estet. Dar a fost o dezamăgire.

Pentru mine, care în general îi detest pe oameni, chiar aspectul unui canibal e reconfortant. Uitându-mă la Nsumbu, mă gândesc cu sadică satisfacţie că acea burtă încreţită de bătrân fusese mormântul unei falange de oameni egală în număr cu a eroilor de la Thermopile. Dacă fiecare din noi, în cursul vieţii sale, ar consuma un număr egal de semeni, teoriile lui Malthus ar fi combătute din punct de vedere economic şi practic. Trei sute de oameni reprezintă, oricum, mai bine de două sute de chintale de carne sănătoasă şi gustoasă.

Nsumbu n-avea nimic de zis împotriva calităţii omului ca hrană.

- Nu toţi oamenii, îmi spunea el, sunt la fel de digestibili, dar gustul lor e totdeauna plăcut şi delicat. Putem să ne lăudăm că printre alte superiorităţi ale speciei umane, carnea noastră e mai bună decât a tuturor animalelor şi, de asemenea, orice s-ar zice, mai hrănitoare. După ce făcusem un prânz bun dintr-un duşman fript, puteam să postesc, chiar lucrând, câteva zile. Sunt unii care preferă femeile, alţii copiii. Cât despre mine, am apreciat totdeauna oamenii bine făcuţi şi mi-a mers excelent. Mâncând un animal, după cum ştiţi, dobândeşti şi calităţile lui. Ca să devii curajos, trebuie să mănânci inimi de lei; ca să fii şiret, să mănânci creieri de vulpe. Hrănindu-mă cu oameni maturi, am câştigat forţă şi înţelepciune şi-am putut trăi până la această vârstă.

Dar, până la urmă, carnea omenească te plictiseşte. Bunătatea ei te dezgustă de orice altă carne, dar pe urmă devine, la rândul ei, dezgustătoare. Mereu acel gust dulceag, acele limbi care seamănă mereu cu ale noastre, acele mâini care adeseori ne-au mângâiat, acele inimi pe care le-am simţit bătând!

Şi pe urmă, mai e şi pericolul sufletelor. Mâncând atâţia oameni, vreun suflet sfârşeşte prin a se instala în noi şi atunci se răzbună. Eu am impresia că am în mine, acum, patru sau cinci care mă chinuiesc: când unul, când altul şi câteodată toate împreună. Cel mai puternic este, cred, sufletul unui alb milostiv, care m-a torturat mulţi ani în sir cu ispitele credinţei. Şi acum, când sânt bătrân, tocmai acel suflet a pus stăpânire pe mine. Nu pot sa-mi amintesc fără greaţă de veselele banchete victorioase, când în tinereţea mea tribul făcuse o vânătoare buna şi erau în sat prăzi vii, ca să te saturi pentru o săptămână. În schimb, îmi vin în minte, cu remuşcări care ard, unele figuri disperate de victime care aşteptau moartea, legate în coliba sacrificiului, în mijlocul urletelor noastre

flămânde. Misionarii au dreptate: e un păcat să-i mănânci pe semenii tăi, care au un suflet ca şi noi. Carnea omenească e cea mai gustoasă din mâncăruri, dar tocmai de aceasta ai mai mult merit când te lipseşti de ea. Vouă celor albi, care vă abţineţi, Stăpânul Cerului v-a dat ca o răsplată stăpânirea întregului pământ.

Mă tem că Nsumbu a dat în mintea copiilor, din cauza vârstei. Spre marea mirare a bucătarului meu, nu mănâncă decât legume şi fructe. Civilizaţia l-a stricat: l-a făcut să devină uman şi vegetarian. Cred că voi fi silit să-l concediez, în cel dintâi port în care vom face escală.

CELE MAI NOI ORAŞE

Capetown, 8 noiembrie

CINE-O FI SPUS lui Mr. Sulkas Perkunas că în adevăr mă gândeam să creez un oraş nou? După câte îmi amintesc n-am mărturisit niciodată nimănui nimic. Şi cum o fi făcut, acest extraordinar lituanian, să mă descopere tocmai în sudul Africii, unde speram, în sfârşit, să rămân necunoscut?

Mr. Sulkas Perkunas n-a vrut să-mi satisfacă curiozitatea. E un om aproape de treizeci de ani, însă posomorit şi acru ca un director de casă de corecţie, care ar avea şaizeci. Pe faţa sa, arsă de soare şi înroşită, se deschid doi ochi albaştri, luminoşi, aproape albi, atenţi şi severi, ca ochii copiilor săraci. Lung, uscat, îmbrăcat prost, cu o pălărie foarte mare, de pâslă cenuşie, se apropie de mine cu îndrăzneală, pe când intram în hotel şi-mi ceru o întâlnire, pentru o conversaţie care, zicea el, nu poate suferi amânare. Îl invitai să intre într-o sală de aşteptare. Observai atunci că avea părul blond şi că ţinea sub braţ un sul mare de hârtie.

— Nu voi pierde vremea cu scuze inutile, începu el. Sunt Sulkas Perkunas şi fac planuri de oraşe. Mi-am început studiile în Germania, ca arhitect, dar m-am dezgustat repede de o artă care se limitează, în mod stupid, la edificiile izolate, supuse sclaviei estetice a celor existente dinainte. După mine, cred că a sosit epoca de creaţie integrală şi vremea oraşelor diferenţiate. Un arhitect nu mai poate concepe un templu sau un palat în sine, pe care să-l înglobeze într-un complex învechit, ci numai o masă compactă de construcţii, inspirată de o concepţie unitară şi revoluţionară. Închipuiţi-vă un poet modern, care ar vrea să introducă un vers de ai lui în mijlocul unui cânt din *Iliada* sau o scenă inventată de el în mijlocul unui act de Shakespeare ? Ceea ce se cere arhitecţilor moderni şi ceea ce aceştia execută, în mod laş, e o absurditate de acest soi.

Eu nu înţeleg să vă propun planuri pentru o vilă, pentru un teatru, o bancă sau pentru un *Kurssal*. Acestea sunt lucruri bune pentru arhitecţii de duzină, fără conştiinţă şi fără stil. Eu, din contra, vă ofer proiecte de oraşe întregi, deosebite de toate câte există. Presupun că numai dumneavoastră puteţi înţelege noutatea artei mele şi vă veţi hotărî să alegeţi unul, pe care să-l construiţi în adevăr.

Toată această adunătură de case împrăştiate prin lume care se cheamă oraşe, sunt — în afară de oarecare patină — de o uniformitate care te înfurie.

Nici unul n-a fost conceput de un geniu ca o sinteză, ca o operă de artă, şi executat cu fidelitate spirituală, ca să întrupeze în piatră o idee. Cele mai multe sunt adunături monstruoase datorită întâmplării şi capriciilor generaţiilor şi toate ţinând seamă de nevoile uzuale ale odioasei vieţi în comun. Pretutindeni, clădiri cu uşi şi ferestre, cât se poate de bine aliniate, grămezi de moloz locuite, care pot plăcea aqua-forţiştilor, decadenţilor sau speculatorilor, dar dezgustă pe cei care au o idee mai delicată despre demnitatea omenească...

— Iartă-mă, îl întrerupsei eu, am auzit până acum destulă teorie. Ai vorbit, mi se pare, de proiecte...

— Iată-le, răspunse fără să clipească Sulkas Perkunas, dar nu pot, din nefericire, decât să vă schiţez în câteva cuvinte unele din concepţiile care v-ar putea ispiti mai mult. Pot să vă ofer, de exemplu, un oraş fără case, compus în întregime din clopotniţe şi din turnuri, o pădure mândră de trunchiuri de piatră şi de cărămidă. Sau, dacă v-ar plăcea mai mult, un oraş format dintr-o singură clădire : un palat uriaş, lat de o milă, cu galerii, coridoare şi balcoane nesfârşite, scări şi etaje multiple şi de proporţii întinse, curţi şi subsoluri bine împărţite ; aşa fel ca să poată adăposti, sub acoperişul său unic şi enorm, zeci de mii de locuitori.

Dar poate că v-ar conveni mai mult un oraş făcut în întregime din case foarte înalte, fără uşi şi ferestre. Intrările locuinţelor sunt nişte chepenguri, care se deschid la nivelul pământului şi camerele primesc lumina de sus prin deschizături în pereţii opuşi faţadei. Străzile ar fi, în acest oraş, nişte coridoare lungi printre ziduri goale, albe de tot sau, dacă preferaţi, zugrăvite de pictori vizionari, până sub acoperiş.

Sau aţi dori, mai curând, Oraşul Egalităţii Perfecte? Acesta e format din mii de case absolut la fel: de aceeaşi înălţime, de acelaşi stil, de aceeaşi culoare, cu acelaşi număr de uşi şi de ferestre. Ansamblul poate părea puţin monoton, dar efectul e impresionant — fără să socoteşti valoarea simbolică, ce sare în ochi, care întrece idealul tuturor timpurilor.

Dar, în cazul în care Oraşul Egalităţii nu v-ar atrage, aş putea să vă propun altul, mult mai original: Oraşul Invizibil. Cine ar privi de departe, n-ar observa că există: ar vedea calcanuri lungi de ciment, care se încrucişează şi nimic altceva. Apropiindu-se, ar observa că pe laturile acestor calcanuri se află puţuri pătrate, asemănătoare, în mic, cu intrările metropolitanului şi înăuntru coboară scări, care conduc la locuinţe; pentru că acest oraş e clădit în întregime la subsol şi locuinţele sunt subterane. Totuşi, nu lipseşte nici aerul, care e introdus şi împrospătat prin tuburi reci sau încălzite, după anotimp: nici lumina, care e asigurată prin instalaţii automate.

În cazul când oraşul subteran nu vă satisface, pot zidi pentru dumneavoastră Oraşul Multicolor, cu case de stil geometric, dar toate pictate cu culori pure, foarte vii. Şi dumneavoastră trebuie să fiţi dezgustat de tonurile cenuşii şi negre care domină în oraşele septentrionale sau de cele prea luminoase din oraşele orientului. În oraşul conceput de mine, dimpotrivă, veţi

avea palate în roşu, case de închiriat în verde întunecat, edificii publice în galben metalic şi, pentru cei bogaţi, castele în întregime aurite sau argintate.

Sau, aş putea să vă ofer ceva încă mai nou şi mai igienic : Oraşul Suspendat. Străzile s-ar prezenta ca nişte şiruri de ziduri foarte înalte: în vârf, unde acuma sunt acoperişurile, ar fi terase mari de pământ, prefăcute în grădini în mijlocul acestor grădini s-ar înălţa *cottages* de locuit. Comunicaţia ar fi asigurată de ascensoare pentru chiriaşi şi de avioane, pentru călători. Dacă un astfel de oraş vi s-ar părea periculos sau incomod, pot să vă propun pe cel mai original dintre toate: Oraşul Cimitir. Acesta ar constitui un acord practic şi sugestiv între viaţă şi moarte. Mormintele ar trebui să fie spaţioase şi aerate, încât să poată adăposti, la un loc, pe vii şi pe morţi. Capelele familiilor ar putea fi transformate, după nevoie, în săli de banchete în comun şi o secţie a cuptorului crematoriului ar putea fi amenajată în bucătărie colectivă. Fiecare familie ar putea să-şi ţină morţii acasă, închişi în firidele din perete şi astfel cultul morţilor ar fi cu mult uşurat. Ca locuitori ar fi nevoie aici de admiratori ai Annei Radcliffe, ai lui Hoffmann şi ai lui Poe, dar n-ar fi imposibil să aduni câteva mii, spre a popula acest oraş, care ar fi unic în lume. M-am mai gândit că s-ar putea construi în mijloc, spre a folosi ca primărie, un schelet gigantic de marmoră galbenă. Prin coloana vertebrală ar merge scara, iar craniul enorm ar servi ca sală : închipuiţi-vă pe consilieri care s-ar ivi în orbitele goale, ce ar ţine loc de ferestre şi pe primar, care s-ar arăta să vorbească mulţimii în îngrăditura dinţilor, care ar fi transformată în balcon?

Sau v-ar plăcea, dimpotrivă, Oraşul Uriaş? Imaginaţi-vă bulevarde lungi, mărginite de palate mari, înalte ca nişte catedrale, toate de marmoră albă şi de culoarea sângelui, iar în mijlocul străzilor, statui de uriaşi, trecători nemişcaţi şi eterni. Apoi, ici şi colo, scări foarte largi, nesfârşite, care să se piardă în cer şi deasupra lor giganţi de bronz, în atitudinea de a se urca spre porţile mari ale Arcului Stelei sau spre altare mari ca nişte pieţe ori către obeliscuri de aramă, care ar părea că ating constelaţiile. Acesta va fi un oraş destul de costisitor — dar mai frumos decât un vis de Piranesi şi decât o poemă a lui William Blake, superior Ninivei, Persepolisului şi tuturor fanteziilor.

— Cât ar costa?

— Cel puţin douăzeci şi cinci de miliarde, răspunse uscatul şi seriosul Sulkas Perkunas.

— Bine. Îmi vei aduce peste un an devizul, planul de unu pe zece mii, prospecte şi desene panoramice.

Şi spunând acestea, mă ridicai, spre a conduce pe periculosul plănuitor de oraşe. Mr. Sulkas Perkunas îşi strânse în tăcere foile şi adăugă numai atât :

—Voi fi punctual.

Şi în sfârşit, după ce schiţă un salut, ieşi în grabă din cameră şi din hotel.

TRUSTUL FANTOMELOR

Alger, 19 februarie

DE MAI MULTE ZILE băgasem de seamă că sunt urmărit de un fel de monstru timid, care nu se hotăra niciodată să mă oprească. Un cocoşat enorm şi şchiop, cu obrazul foarte palid şi ciupit de vărsat. Ori de câte ori îl priveam cu atenţie, se înroşea şi faţa lui părea o mască de teracotă, presărată cu pete albicioase.

Azi dimineaţă eram singur, afară din oraş, la Bouzarea, unde mă dusesem să vizitez faimoasa moschee, când deodată monstrul a apărut lângă mine şi mi-a vorbit:

— Nu vă temeţi — mi-a spus — mă prezint imediat: Leon Blandamour, industriaş, licenţiat în matematici şi fondatorul Societăţii Internaţionale de Metafizică Aplicată. Puteţi să-mi acordaţi zece minute?

Cocoşatul scoase din buzunar un ceas de argint înnegrit.

— 9 şi 36.

Şi fără să aştepte aprobarea mea continuă:

— Cunoaşteţi, fără îndoială, progresele Metafizicii, care e rezultatul ştiinţific al vechiului spiritism. Sunt sigur că acceptaţi ca probate faptele supranaturale care se produc în experienţele numite, impropriu, şedinţe de medium. Cei mai mari savanţi din lume şi, printre alţii, William James al dumneavoastră, le-au controlat şi le-au admis. Nu-i nevoie să crezi în reîncarnarea morţilor, ca să recunoşti că în unele împrejurări determinate, prin intermediul oamenilor dotaţi cu calităţi supranaturale, se produc fapte în aparenţă minunate, pe care vechea ştiinţă nu le poate explica. Nu vreau să vă convertesc la medianism. Dumneavoastră sunteţi un spirit practic şi vreau să vă expun principiul care m-a condus la fundarea societăţii mele. Manifestările să zicem spiritualiste, există, dar nimeni, până acum nu s-a gândit să le exploateze, vreau să spun să le aplice la nevoile vieţii practice. E vorba, în câteva cuvinte, de a face să intre în industrie chiar şi ceea ce e ocult.

Luaţi, de exemplu, telepatia, care e unul din fenomenele cele mai sigure şi mai verificate. De ce nu ne-am servi de ea să înlocuiască telegrafia fără fir, educând persoanele cele mai potrivite, în acest scop? Ştiţi, desigur că există medii care reuşesc să ridice, fără a le atinge chiar obiecte grele: acestea n-ar putea să devină, supunându-le anumitor reguli, motoare vii ? Sunt alţii care reuşesc să citească o scrisoare închisă într-un plic: ai putea fi transformaţi în funcţionari preţioşi pentru serviciile de cenzură şi de poliţie. Alte medii, încă mai puternice, reuşesc să facă să treacă unele obiecte prin pereţi, adică le dematerializează în aşa fel, încât atomii pot să străbată prin porii cei mai invizibili ai unui obstacol solid, apoi le materializează din nou în forma lor iniţială; iată noi orizonturi pentru industria ştiinţifică a furtului.

Există apoi medii încă mai prodigioase, care reuşesc să producă porţiuni de materie vie, numită ectoplasmă. În stare de transă ei creează membre omeneşti şi câteodată fiinţe întregi dintr-o materie aproape fluidă, dar vizibilă, pe care ignoranţii le numesc „spectre". Vă amintiţi de faimoasele materializări antropomorfe ale Katiei King, medium-ul lui Crookes? Timp de mulţi ani am

studiat problema conservării spectrelor şi în sfârşit am rezolvat-o. Până acum, aceste fantome, deşi reale, dispăreau ia sfârşitul şedinţei, cu grave pierderi pentru ştiinţă şi pentru binele omenirii. Eu am reuşit să le fac stabile, durabile şi, în practică, nemuritoare. Dacă vreţi, vă voi arăta una, care locuieşte în casa mea de aproape un an şi mi-e infinit de utilă. Înţelegeţi că asemenea creaturi aproape ireale şi totuşi vii şi inteligente, ar fi extrem de căutate în orice ţară din lume. Să ai în serviciul tău un spectru dintr-o materie foarte subtilă, care să poată pătrunde unde ne e interzis nouă, care să poată vedea şi auzi ceea ce pentru noi e obscur şi mut, care să poată zdrobi pe duşmanii noştri şi să fie tovarăşul nopţilor noastre — intermediar amfibiu între lumea aceasta şi cealaltă — să ai o fiinţă nenăscută, cum sunt toate celelalte, un pseudo-anthropos foarte serviabil, căruia îi e permis ceea ce altora le e interzis, ar fi un lux nemaiauzit, un noroc nespus şi miraculos. O societate anonimă pentru fabricarea şi conservarea spectrelor ar da foloase fabuloase. Industria are în viitor stăpânirea şi monopolul tuturor forţelor naturii — afară de cea mai admirabilă din toate: spiritul. Aceste apariţii nesigure şi efemere care până acum au servit numai pentru a satisface curiozitatea şi vanitatea psihiatrilor şi dragostea de mister şi de emoţii a ocultiştilor, pot să devină, pentru folosul tuturor, instrumente de progres şi de bunăstare. Poporul fantomelor, până acum refractar, poate face parte din economia mondială. Pentru omul modern, chiar şi sufletul trebuie să fie exploatat şi comercializat. De ce n-aţi accepta să fiţi preşedintele Consiliului meu de Administraţie? Câteva milioane ar fi de ajuns pentru a impune pe pieţele mari *trustul* fantomelor stabile şi docile. Dacă din întâmplare aveţi îndoieli, vă voi arăta chiar azi primul produs autentic obţinut prin metoda mea. Sper că vă va face plăcere să-l puneţi la încercare. Am impresia — pe care n-am putut-o controla, că e un spectru de sex feminin dar nici un sunet nu iese din gura sa — adică din acea linie de umbră, care pe figura sa vaporoasă închipuie gura. Dar capacitatea sa de supunere...

În această clipă, scosei la rândul meu ceasul şi-l arătai cocoşatului:

— 9 şi 58. Nu te-ai ţinut de cuvânt. Bună ziua. Fără să mai adaug nimic, îi întorsei spatele şi ajunsei repede la automobilul care mă aştepta la câţiva paşi de moschee.

IDEILE LUI BENRUBI

Geneva, 30 iulie

AM PUBLICAT în mai multe ziare acest anunţ:

„Caut secretar poliglot, filozof, celibatar, răbdător, nomad. A se prezenta până la 20 iulie, Hotel Mon Repos, ora zece seara".

Cum sufăr de câtva timp de insomnie, examinarea candidaţilor m-ar fi putut ajuta să treacă noaptea.

S-au prezentat şaizeci şi trei. Din aceşti şaizeci şi trei, patruzeci şi şapte erau evrei. Am ales un evreu: cel care mi s-a părut mai inteligent ca toţi.

Doctorul Benrubi are toate calităţile cerute de mine şi câteva în plus, la care nu mă gândisem. E un tânăr scund, cu spatele puţin încovoiat, cu obrajii

scofâlciţi, cu ochii duşi în fundul capului, cu părul puţin înălbit, cu tenul de culoarea noroiului verzui din mlaştini. S-a născut în Polonia, şi-a făcut primele studii la Riga, şi-a dat doctoratul în filozofie la Jena, în filologie modernă la Paris, a dat lecţii la Barcelona şi la Zurich. Are o înfăţişare foarte sărăcăcioasă şi expresia unui câine care se teme să nu fie bătut, dar care ştie, totuşi, că e necesar.

Tot vorbind, l-am întrebat, cum se face că evreii sunt, de obicei, aşa de inteligenţi şi aşa de fricoşi.

— Fricoşi? Vreţi să vorbiţi, probabil, de curajul fizic, material, animal. Cât despre cel spiritual, evreii sunt nu numai curajoşi, dar chiar temerari. N-au fost niciodată eroi, în înţeles barbar, cred că nici chiar în vremea lui David, dar cei dintâi dintre toate popoarele au înţeles că valoarea adevărată a omului constă mai curând în a-şi exercita inteligenţa, decât în a omorî fiinţe asemenea lor.

Apoi după ce s-au împrăştiat, evreii au fost întotdeauna fără ţară, fără conducere, fără armată: grupuri slabe în mijlocul mulţimilor care-i urau. Cum voiţi să se fi dezvoltat în ei eroismul cruciaţilor şi al condotierilor?

Ca să nu fie exterminaţi, au fost siliţi şi ei să inventeze mijloace de apărare şi au găsit două : banul şi inteligenţa.

Evreii nu iubesc banul. Trei sferturi din literatura lor, începând cu profeţii, e o glorificare a săracilor. Dar, ca să te aperi de oameni, trebuie să-i distrugi cu fierul şi să-i cumperi cu aurul. Neputând întrebuinţa fierul, evreii se apără, în lipsă de altceva, cu aur, metal mai estetic şi mai nobil. Florinţii au fost suliţele lor, ducaţii săbiile lor, lirele sterline puştile lor, dolarii mitralierele. Arme nu totdeauna eficace, dar din secol în secol tot mai puternice din cauza întorsăturii pe care-o ia civilizaţia. Evreul devenit capitalist din legitimă apărare, s-a pomenit din cauza decăderii morale şi mistice a Europei, unul din stăpânii pământului, dar împotriva voinţei şi-a geniului său. Mai întâi, l-au silit să fie bogat; apoi au proclamat că bogăţia contează mai mult decât orice, aşa încât, prin voinţa duşmanilor săi, săracul din Biblie şi prizonierul ghetourilor a devenit stăpânul săracilor şi al bogaţilor.

Ceea ce fusese un instrument de protecţie pentru ei, deveni, cu vremea, un instrument de răzbunare; şi, după mine, mai ales inteligenţa, care e mai puternică decât aurul, a fost un astfel de instrument. Ce putea să facă evreul călcat în picioare şi scuipat, spre a se răzbuna pe duşmanii săi? Să umilească, să înjosească, să dizolve idealurile goimi-lor, să distrugă valorile graţie cărora se zice că dăinuieşte creştinismul. Şi, de fapt, dacă observaţi bine, inteligenţa evreiască n-a făcut altceva, de un secol încoace, decât să sape din temelie şi să murdărească credinţele voastre cele mai scumpe, coloanele care susţineau edificiul gândirii voastre. Din momentul în care evreii au avut libertatea de a scrie, tot eşafodajul vostru spiritual ameninţă să cadă.

Romantismul german crease idealismul şi reabilitase catolicismul: vine un jidănaş din Dusseldorf, Heine, care cu verva sa veselă şi răutăcioasă îşi bate joc de romantici, de idealişti şi de catolici.

Oamenii au crezut totdeauna că politica, morala, religia, arta, sunt manifestări superioare ale spiritului, care n-au nimic de-a face cu punga şi cu

pântecele: apare un ovrei din Trevin, Marx, şi demonstrează că toate aceste lucruri ideale se amestecă în gunoiul economiei vulgare.

Toată lumea îşi închipuie pe omul de geniu ca pe o fiinţă divină şi pe criminal ca pe un monstru: pe neaşteptate vine un evreu din Verona, Lombroso şi arată clar ca lumina zilei, că geniul e un seminebun epileptic şi criminalii nu sunt altceva decât supravieţuitorii strămoşilor noştri deci rudele noastre apropiate.

La sfârşitul secolului al XIX-lea, Europa lui Tolstoi, a lui Ibsen, a lui Nietzsche, a lui Verlaine îşi făcea iluzia că e una din marile epoci ale omenirii : apare un evreu din Budapesta, Max Nordau şi se distrează explicând că faimoşii voştri poeţi sunt nişte degeneraţi şi că civilizaţia voastră e bazată pe minciună.

Fiecare din noi e convins că este, în ansamblu, un om normal şi moral: se prezintă un evreu din Freiburg în Moravia, Sigmund Freud şi descoperă că în cel mai virtuos şi mai distins gentleman e ascuns un incestuos, un asasin în devenire.

Din vremea „Curţilor de dragoste" şi-a Dulcelui Stil Nou suntem obişnuiţi să considerăm femeia ca un ideal, ca un buchet de perfecţii: intervine un evreu din Viena, Weininger şi demonstrează ştiinţific şi dialectic că femeia e o fiinţă mârşavă, un abis de murdărie şi de josnicie.

Intelectualii, filozofii şi alţii, au considerat totdeauna că inteligenţa e unicul mijloc pentru a ajunge la adevăr, care e cea mai mare glorie a omului: — se iveşte un evreu din Paris, Bergson, care, prin analizele sale subtile şi geniale, înlătură primatul inteligenţei, dărâmă edificiul milenar al platonismului şi ajunge la concluzia că gândirea conceptuală e incapabilă să cuprindă realitatea.

Religiile sunt considerate aproape de toţi oamenii ca fiind rezultatul unei admirabile colaborării între Dumnezeu şi facultatea cea mai admirabilă a omului : şi iată că un evreu din Saint Germain-en-Laye, Salomon Reinnach, îşi bate capul să demonstreze că religiile nu sunt altceva decât o rămăşiţă din vechile tabu sălbatice, sisteme de prohibiţie, cu suprastructuri ideologice variabile.

Ne închipuim că trăim liniştiţi, într-un univers solid având ca bază Timpul şi Spaţiul, considerate distincte şi absolute: apare un evreu din Ulm, Einstein şi stabileşti că timpul şi spaţiul absolut nu există, că totul e bazat pe o veşnică relativitate şi că edificiul vechii fizici, mândria ştiinţei moderne, este distrus.

Raţionalismul ştiinţific era sigur de a fi cucerit gândirea şi de a fi dat cheia realităţii: se înfăţişează un evreu din Lublin, Meyerson şi risipeşte şi această iluzie: legile raţionale nu se adaptează niciodată complet realităţii, este totdeauna un reziduu ireductibil şi rebel, care sfidează pretinsul triumf al raţiunii.

Şi s-ar putea continua. Nu vorbesc de politică, unde dictatorul Bismarck are ca antagonist pe evreul Lassalle, unde Glagstone a fost întrecut de evreul Disraeli, unde Cavour are ca mină dreaptă pe evreul Artom, Clemenceau pe evreul Mandel şi Lenin pe evreul Trotsky.

Notaţi că n-am scos în evidenţă nume obscure sau de mâna a doua. Europa intelectuală e, în mare parte, sub influenţa sau, dacă vreţi, sub vraja marilor evrei pe care i-am menţionat. Născuţi printre popoare diferite,

consacrându-se cercetărilor diverse, toţi, câţi sunt, germani şi francezi, italieni şi polonezi, poeţi şi matematicieni, antropologi şi filozofi, au un caracter comun: acela de a pune la îndoială adevărurile recunoscute, de-a înjosi ceea ce e sus, de-a murdări ceea ce pare curat, de-a zdruncina ceea ce pare solid, de-a omorî cu pietre ce este respectat.

Acest efect dizolvant al otrăvurilor pe care de secole le picurăm, este marea răzbunare evreiască în contra lumii greceşti, latine şi creştine. Grecii ne-au dispreţuit, romanii ne-au decimat şi ne-au împrăştiat, creştinii ne-au torturat şi ne-au jefuit şi noi, prea slabi pentru a ne răzbuna prin forţă, am pornit o ofensivă tenace şi corosivă în contra pilaştrilor pe care se sprijină civilizaţia născută din Atena lui Platon şi din Roma împăraţilor şi papilor. Şi răzbunarea noastră vine la vreme. Ca mari capitalişti, noi dominăm pieţele financiare într-o vreme în care economia este totul sau aproape totul : ca gânditori dominăm pieţele intelectuale, sfărâmând vechile credinţe sacre şi profane, religiile revelate şi pe cele laice. Evreul reuneşte în sine cele două extreme mai redutabile : despot în domeniul materiei, anarhic în domeniul spiritului. Sunteţi servitorii noştri în ordinea economica şi victimele noastre în ordinea intelectuală. Poporul acuzat de a fi ucis de Dumnezeu, a vrut să ucidă şi pe idolii inteligenţei şi ai sentimentului şi vă sileşte să îngenuncheaţi înaintea celui mai mare idol, singurul care a rămas : Banul. Umilinţa noastră, care ţine de la sclavia babiloniană, până la înfrângerea de la Bar-Coscebà şi se perpetuează în getto-uri până la revoluţia franceză, e, în sfârşit răzbunată. Paria popoarelor poate cânta imnul unei duble victorii.

Vorbind, micul Benrubi se aprinsese puţin câte puţin: ochii îi scânteiau din fundul orbitelor, mâinile slabe tăiau aerul, vocea din răguşită se făcuse stridentă. Băgă de seamă că spusese prea mult şi tăcu deodată. Se făcu în cameră o lungă tăcere. La sfârşit, doctorul Benrubi mă întrebă, cu o voce timidă şi înceată :

— N-aţi putea să-mi daţi înainte o mie de franci din salariul meu? Trebuie să-mi fac o haină, aş vrea să-mi plătesc unele mici datorii...

Când avu în mână cecul, mă privi cu un surâs care voia să fie fin:

— Nu luaţi aidoma paradoxale pe care le-am debitat în seara asta. Aşa sunt făcuţi evreii: le place să vorbească prea mult şi când şi-au luat avânt vorbesc, vorbesc... şi sfârşesc totdeauna prin a jigni pe cineva. Dacă v-am ofensat cu ceva, vă rog să mă iertaţi.

JUDECAREA NEVINOVATILOR

Geneva, 2 octombrie

ACUM TREI SĂPTĂMÂNI am zdrobit, cu Packard-ul meu, pe o femeie bătrână şi cum familia ei reclama o despăgubire neruşinat de disproporţionată faţă de pierderea avută — ştim bine care e preţul mijlociu al femeilor — a trebuit să chem un avocat bun, care să mă apere împotriva acestor exploatatori de cadavre.

Avocatul Francis Malgaz pare, când îl vezi, un bădăran ciolănos şi uscat. Cap enorm, mâini groase, picioare gigantice, ochi de bou şi dinţi de cal. Dar, după ce stai mai mult cu el, descoperi că e un om plin de idei, cult şi plăcut la vorbă. Am petrecut cu el multe ore plăcute. Ieri seară, de exemplu, mi-a mărturisit ideile sale despre justiţie.

— Sistemul nostru, zicea el, e absurd şi complicat. Moştenirea dreptului roman ne asupreşte. Ori, dreptul roman, cu toate pretenţiile şi calculele sale, a fost opera unor ţărani zgârciţi şi neîncrezători, care considerau pedeapsa crimelor sub aspectul unei mercuriale. Crima nu se poate pedepsi din moment ce este săvârşită şi nu se mai poate îndrepta ; nu se poate face altceva decât sechestrarea criminalului, spre a nu mai săvârşi alte crime. Când citesc în unele sentinţe că cineva e condamnat la trei ani, opt luni şi douăzeci şi şapte de zile de închisoare, simt că miroase a negustorie. Pare că judecători vor să facă pe vinovat *să plătească* actul săvârşit, după o tabelă de preţuri care merge până la centime. După ce va fi plătit acest număr de ani, de luni şi de zile, debitorul va fi achitat şi va fi considerat nevinovat ca şi înainte. E o eroare. O crimă este ireparabilă, prin urmare nu se poate plăti niciodată; nici nu se poate ispăşi în vreun fel deoarece nu se poate reda victimei pacea sau viaţa pierdută.

Pe de altă parte, dacă judecătorul cercetează adâncul lucrurilor – şi în procesele moderne, care sunt foarte lungi, nu se poate face altfel - sfârşeşte prin a se convinge ca acuzatul nu putea nici el să facă altceva decât să săvârşească ceea ce a săvârşit, ţinând seama de temperamentul, de nevoile, de pasiunile sale şi de tot restul. Dacă ne bazăm pe psihologie, orice vinovat ar trebui să fie iertat; dacă avem grijă de apărarea societăţii orice vinovat ar trebui îndepărtat pentru totdeauna. Deci, această gradare minuţioasă a pedepselor e nelogică şi arhaică, iar procesele sunt, după părerea mea, pierdere inutilă de vreme.

Important este să scoţi din circulaţie pe criminali, fără subtilităţi superficiale şi fără mari cheltuieli. Eu aş împărţi delictele în trei categorii : mari, mijlocii şi mici şi pentru fiecare categorie aş prescrie o pedeapsă unică. Cele mari, cum sunt de exemplu paricidul, trădarea patriei, etc., ar trebui să fie pedepsite cu moartea imediată, cele mijlocii — răniri, furturi, fraude şi altele asemănătoare — cu deportarea pe viaţă ; cele mici — însuşirea bunurilor, necinstea — cu sechestrarea proprietăţii şi cu o amendă mare, plătită o dată pentru totdeauna, în felul acesta ar fi desfiinţate tribunalele, judecătoriile, grefierii, juraţii, procedurile, închisorile cu toţi directorii şi gardienii lor şi societatea ar fi de asemenea protejată ; în plus, ar avea o imensă economie de timp şi de bani.

Procesele sunt şcoli de delicte şi închisorile pepiniere de crime. O poliţie bună s-ar îngriji de toate. Când ai luat de guler pe un criminal, e uşor pentru un comisar să stabilească natura delictului său şi e uşor să scape de el. Sau e omorât sau expulzat sau îl pui să plătească. Siguranţă, rapiditate şi economie. În câţiva ani, s-ar micşora cheltuielile judiciare şi numărul delicvenţilor.

Totuşi, procesele n-ar fi complet suspendate. Şi ştiţi cui ar trebui să se intenteze ? Aşa zişilor nevinovaţi. A face procese delicvenţilor e o prostie costisitoare dar a face procese nevinovaţilor, e datoria supremă a unui Stat conştient de datoriile sale. Când un delict a fost săvârşit, toată ştiinţa judecătorilor, elocvenţa avocaţilor şi severitatea temnicerilor nu pot face în aşa fel ca paguba şi ofensa să nu mai existe şi să fie uitate. Dar s-ar putea dimpotrivă, să se împiedice cel puţin jumătate din delictele care ar fi comise, dacă oamenii pretinşi „intelectuali" şi aşa-zişii „cinstiţi" ar fi supravegheaţi şi daţi în judecată.

Orice comună ar trebui să aibă un consiliu de supraveghere şi de denunţare, compus din psihologi şi din moralişti, la care s-ar putea adăuga, la nevoie, un medic şi un preot. Acest consiliu ar trebui să fie cu băgare de seamă şi în anumite cazuri să acuze pe toţi — şi aceştia sunt nenumăraţi — care trăiesc în aşa fel, încât mai curând sau mai târziu vor fi supuşi ispitei şi contagiunii de a săvârşi crime. Sunt peste tot vagabonzi cunoscuţi, trândavi lipsiţi de venituri, oameni colerici, sangvini, bănuitori, fanatici, pasionaţi. Toată lumea îi cunoaşte şi toţi prevăd că într-o zi sau în alta aceştia — în proporţie de cel puţin treizeci la sută — vor sfârşi rău. Dacă un om are o idee fixă, dacă unul îşi schimbă meseria în fiecare anotimp, dacă altul înclină spre melancolie, spre bănuieli sau spre un lux exagerat, puteţi fi sigur că nu va trece mult şi toţi aceştia vor comite vreo acţiune ruşinoasă sau criminală. Sunt în aparenţă persoane cumsecade, dar în realitate nişte criminali în devenire. Şi atunci, ajung la concluzia că procesele sunt nu numai utile, dar chiar necesare. Căci dacă pentru delicvenţii prinşi asupra faptului judecata e inoportună, pentru cei în devenire este oportună şi foarte utilă.

Aduceţi înaintea judecătorilor pe colerici, pe libertini, pe trândavi, pe zgârciţi ; dojeniţi-i şi, la nevoie, pedepsiţi-i. Luaţi tiranilor familiei autoritatea părintească; oamenilor bănuitori, supărăcioşi, împiedicaţi-le pornirile mânioase ; luaţi averea celor care o risipesc ; celor pasionaţi scoateţi-le puţin sânge şi mii şi mii de crime vor fi astfel evitate. Aceste procese preventive vor constitui gloria legislatorului şi triumful judecătorului. Salvarea moralei şi a societăţii nu se obţine cu procese zadarnice şi costisitoare, intentate celor vinovaţi, ci cu neobosite procese intentate celor nevinovaţi. Cea mai mare parte din crime sunt săvârşite de oameni consideraţi, cu o oră înainte, nevinovaţi şi care apăreau astfel în faţa legii. Pretinşii nevinovaţi formează un rezervor periculos, din care ies rând pe rând răufăcătorii cei mai josnici. Trebuie să încetăm de a privi numai faptele exterioare — simple urmări materiale ale unei anumite stări de suflet — şi să supraveghem, din contra, purtarea, părerile, felul de trai, sentimentele şi obiceiurile tuturor cetăţenilor. Nimeni de pe pământ, dacă îl examinezi înlăuntru şi în afară, nu se poate considera nevinovat. A

judeca pe un aşa-zis nevinovat înseamnă, adeseori, să-l salvezi pe el şi pe noi de crima pe care ar putea-o săvârşi mâine.

Deşi sistemul avocatului Malgaz mi se pare prea simplist şi pretându-se la abuzuri, trebuie să recunosc însă că nu-i lipseşte oarecare spoială de logică şi de bun-simţ. Dar pentru ca să desfiinţezi o sută de procese, n-ar trebui oare să intentezi cel puţin douăzeci de mii?

EGOLATRIA

Jena, 8 iulie

LA BLŰMENWALD, în Casa de odihnă unde un psihoterapeut mi-a ajutat să-mi refac nervii surmenaţi, observai din prima seară o stârpitură de om strâmb şi şchiop care-şi purta cu multă vioiciune diversele diformităţi! Avea un ochi bandajat cu negru, craniul ca o căpăţână de zahăr, nasul ros de lupus şi redus la o cicatrice roşcată, gura ascunsă de o vegetaţie de peri de culoarea aramei spălăcite. Şi totuşi, acesta se mişca mai mult ca ceilalţi pensionari, discuta cu glas tare cu toţi şi-l întâlneai în orice clipă, precedat de loviturile repezi şi seci ale bastonului său ca o cârjă episcopală. Aflai că se numea doctor Mundung şi că scrisese, cum fac trei sferturi dintre germani, câteva cărţi.

A doua zi mă înhaţă, pe când mă plimbam în grădină şi mă sili să stau lângă el, pe o bancă de lemn.

— Sunteţi străin, zise el sentenţios, cu o voce mai groasă decât el, şi fără îndoială aţi venit în Germania să învăţaţi. *Germania docet*. Aici este *Alma Mater* a lumii. Câte oraşe, atâtea universităţi; un profesor la şase locuitori. Şi chiar în această casă ruşinoasă, care nu e nici hotel, nici pensiune, nici clinică, nici sanatoriu, nici chiar un institut de cultură intelectuală, dar în care un şarlatan fără scrupule vinde speranţe şi cârnaţi pe preţ mare, puteţi găsi o hrană pentru spirit. Cunoaşteţi, fără îndoială, numele meu: Doctor Műndung, licenţiat în *Religionsgeschichte*, autorul unui volum asupra doctrinelor esoterice ale jezidiilor sau adoratorii diavolului, autor al diferitelor *Belrachtungen* asupra cultului astral la Heheros şi al unei opere, de acum înainte clasică, asupra raporturilor protoistorice între divinităţile subterane ale Frigiei şi zeiţa germanică Freya. Dacă mă aflu aici, departe de biblioteci şi de studiile mele, vina e a unor colegi care au vrut, prin această stratagemă, să înlăture pentru câtva timp pericolul de a concura la o catedră universitară. Soţia mea, care e chinezoaică şi nu cunoaşte bine obiceiurile noii sale patrii, s-a lăsat convinsă de aceştia şi… Dar iertaţi-mă că vă vorbesc da afacerile mele: e o eroare, ba chiar o erezie.

Vă asigur, totuşi, că nici la Blumenwald nu mi-am pierdut vremea. Pentru un cunoscător al istoriei religiilor, schimbarea e un avantaj; pentru oameni, în general, e un inconvenient. S-a încercat să se creeze o limbă universală, dar nimeni n-a reuşit să inventeze o religie care să poată fi în adevăr acceptată de toţi.

Eroarea stă în aceasta : că nu s-a aprofundat destul natura omului. Omul, în ciuda tuturor ipocriziilor şi a tuturor retoricilor, nu iubeşte sincer decât pe sine

însuşi şi nu respectă şi nu adoră decât propriul său eu. El se preface, de frică sau prin superstiţie, că venerează pe Dumnezeu, pe eroi, patria, Omenirea şi toate celelalte nume, istorice sau abstracte, care umplu galeriile istoriei. În realitate, acestea sunt paravane sau nume împrumutate pentru a ascunde adevărata sa credinţă. Pentru a ajunge la o religie cu adevărat universală şi practică, pe care toţi ar fi fericiţi să o adopte — dacă un profet curajos ar predica-o — trebuie să ţinem seamă de ceea ce constituie centrul psihologic al purtării omeneşti.

Religia nouă şi definitivă, pe care eu o propun oamenilor, este Egolatria. Fiecare se va adora pe sine. Fiecare va avea Dumnezeul său personal : pe sine însuşi. Reforma protestantă se lăuda că face din fiecare om un preot, că nu vor mai fi intermediari între creatură şi Creator. Eu fac un pas mai departe: nu vor mai fi intermediari între adorator şi adorat. Fiecare e, pentru sine însuşi, Dumnezeul său.

Se combină, în acest fel, avantajele politeismului cu acelea ale monoteismului. Fiecare om va avea un singur dumnezeu, dar vor fi atâţia dumnezei, câţi oameni sunt. Şi nu va mai fi nici o teamă de dezbinări, deoarece egolatrii, fiind de acord asupra principiului fundamental al noii religii, nu vor cădea niciodată — şi pentru motive evidente — în nebunia de a adora un Dumnezeu străin, adică o altă fiinţă asemănătoare cu el.

Această religie e, în acelaşi timp, rezultatul suprem al idealismului german şi al celei mai moderne civilizaţii. În momentul în care Fichte, urcându-se într-o zi pe catedră, anunţa auditorilor săi: azi vom crea pe Dumnezeu, Egolatria era virtualmente fundată. Dacă Dumnezeu este o creaţiune a activităţii noastre practice sau etice, adică o invenţie a minţii omeneşti, de ce să-l adorăm ca şi când ar exista în afară de noi şi să nu adorăm mai curând pe creatorul său, adică pe om? Dacă omul este tatăl lui Dumnezeu, dacă Dumnezeu nu există decât în spiritul omenesc adorând pe om, adorăm pe Dumnezeul cel adevărat, pe Dumnezeul absolut, pe Dumnezeu care nu mai e necunoscut. Dar nu se poate adora omul în genere. *Menschheit* e o abstracţie, un *flatus vocis*: omul autentic se realizează în individul concret, adică în fiecare din noi.

Civilizaţia modernă, care a distrus puţin câte puţin resturile fantasmagoriei transcendentale, a început să practice, fără să-şi dea seama, Egolatria. Sportul este adorarea corpului ; cultul ştiinţei, un fel de a ne substitui înţelepciunii atribuite lui Dumnezeu ; cultul maşinii, un surogat al atotputerniciei lui Dumnezeu. Ceea ce părea rezervat Fiinţei perfecte, devine puţin câte puţin prerogativa comună a muritorilor.

Vă voi spune, în secret, că Egolatria e deja practicată, inconştient, de majoritatea omenirii. E vorba numai să i se dea un nume, un crez şi o conştiinţă. Şi aceasta va fi sarcina mea, îndată ce voi ieşi din această cavernă de otrăvitori.

Citind vechea *saga* scandinavă a sfântului Olaf, am fost totdeauna izbit de acest dialog:

— În cine crezi tu ? întreabă regele pe un soldat.

— În mine însumi, răspunde acesta.

E glasul sincer al unui adevărat erou. Cine nu crede în sine însuşi, nu poate trăi. E vorba de a face să se potrivească religia cu viaţa, credinţa cu practica. Celelalte religii au dat faliment, pentru că cereau omului lucruri contrare adevăratei sale naturi. Religia mea, care se conformează cu instinctele secrete ale omului, va triumfa fără luptă.

Dar îmi veţi spune, va fi nevoie de un cult, chiar dacă ar purta pecetea practicii moderne. M-am gândit la aceasta. Fiecare egolatru va pune să i se facă propria sa statuie: în aur, bronz, marmoră, după mijloacele sale. Dacă nu e destul de bogat ca să recurgă la un sculptor, se va mulţumi cu un portret în ulei sau, mai simplu, cu o bună fotografie. Înaintea acestei imagini va aduce ofrande şi-şi va recita rugăciunile. Vom găsi formule excelente pentru slăvirea Eului, în cărţile idealiştilor şi în *Cântecul Eului* meu de Walt Whitman. Baia zilnică sau săptămânală va fi echivalentul botezului; mâncarea va înlocui împărtăşania; somnul, pierderea trecătoare a conştiinţei Eului, va fi pocăinţa. Cum vedeţi, o religie comodă şi nu prea complicată. Nu există alt Dumnezeu decât omul şi orice om e incarnaţia lui Dumnezeu. S-a sfârşit cu umilinţa de a ne închina înaintea forţelor superioare; s-a sfârşit cu ipocrizia de a renega instinctul nostru înrădăcinat. Omul se iubeşte pe sine însuşi : s-o mărturisească deschis şi să dea iubirii sale, fără teamă şi reţinere, forma cucernică şi liturgică. Fiţi sigur că secolul al XX-lea va fi secolul Egolatriei".

Îndată ce monstrul flecar isprăvi discursul, îl privii cu atenţie. În imaginaţie, îl văzui în adorare înaintea unei statui care ar reproduce faţa lui înspăimântătoare şi corpul său schimonosit. Nu mă putui opri de a râde.

— Religia mea, reluă el, e o solie de bucurie, nu de umilinţă. Aţi înţeles raţiunea întreprinderii mele şi sper că veţi fi profetul meu pe cealaltă jumătate a pământului.

Spunând acestea, mă lovi pe genunchi cu mâinile lui minuscule, spre a-mi da consacrarea sa. Observai atunci că la o mână avea numai patru degete şi la cealaltă avea şase.

O VIZITA LUI EINSTEIN

Berlin, 30 aprilie

EINSTEIN S-A RESEMNAT să mă primească, deoarece-i trimisesem vorbă că numai în mâna lui voiam să dau cele 100.000 de mărci pentru Universitatea din Ierusalim (Monte Scopus).

L-am găsit pregătindu-se să cânte din vioară (are, e drept, un adevărat cap de muzician). Văzându-mă, a lăsat arcuşul şi a început să mă întrebe:

— Eşti matematician?

— Nu.

— Eşti fizician?

— Nu.

— Eşti astronom?

— Nu.

— Eşti inginer ?
— Nu.
— Eşti filozof ?
— Eşti muzicant ?
— Nu.
— Eşti ziarist ?
— Nu.
— Eşti izraelit?
— Nici asta.
— Atunci, de ce doreşti atâta să vorbeşti cu mine? Şi de ce faci un dar aşa de frumos Universităţii evreieşti din Palestina?
— Sunt un ignorant care doreşte să se instruiască şi darul meu nu e decât un pretext pentru a mă apropia de domnia-voastră şi a vă asculta.
Einstein mă străpunse cu ochii săi negri de artist şi păru că reflectează.
- Îţi sunt recunoscător pentru dar şi pentru încrederea ce ai în mine. Trebuie totuşi să recunoşti că-mi e aproape imposibil să-ţi spun ceva despre studiile mele, dacă, precum spui, nu cunoşti matematica, nici fizica. Sunt obişnuit să mă exprim prin formule, care sunt inaccesibile celor neiniţiaţi şi chiar printre iniţiaţi sunt foarte puţini care au reuşit să le înţeleagă perfect. Vei binevoi deci să mă ierţi…
- Nu pot să cred, răspunsei eu, ca un om de geniu nu reuşeşte să se exprime prin cuvinte de toate zilele. Şi apoi ignoranţa mea nu e atât de lipsită de intuiţie...
- Modestia dumitale, reluă Einstein, ca şi bunăvoinţa dumitale, merită să-mi schimb obiceiurile. Dacă se întâmplă ca unele lucruri să ţi se pară obscure, îţi cer iertare de pe acum. Nu voi vorbi de cele două relativităţi formulate de mine : sunt lucruri vechi, care se pot găsi într-o sută de cărţi. Din contra, îţi voi indica pe scurt orientarea actuală a gândirii mele.
Sunt, prin natura mea, duşmanul dualităţilor. Două fenomene sau două concepţii care par opuse sau deosebite, mă supără. Mintea mea urmăreşte un scop suprem : să suprime diferenţele. Făcând aceasta, rămân credincios spiritului ştiinţei, care, din epoca grecească, a aspirat totdeauna către unitate. În viaţă şi în artă, dacă observi bine, e acelaşi lucru. Dragostea tinde să facă din două persoane o singură fiinţă. Poezia, prin întrebuinţarea constantă a metaforei, care asimilează obiecte diferite, presupune identitatea tuturor lucrurilor.
În ştiinţă, acest proces de unificare a făcut paşi gigantici. Astronomia, chiar din epoca lui Galileu şi a lui Newton, a devenit o parte din fizică. Riemann, adevăratul creator al geometriei non-euclidiene, a redus geometria clasică la fizică ; cercetările lui Nernst şi ale lui Max Born au făcut din chimie un capitol al fizicii şi cum, pe de altă parte, Loeb a redus biologia la fenomene chimice, e uşor să deducem că biologia nu e, în fond, decât un paragraf al fizicii. Dar în fizică existau, până acum câtva timp, fapte care păreau ireductibile, perechi de entităţi sau de ansambluri de fenomene. De exemplu, timpul şi spaţiul; masa inertă şi masa grea, adică supusă gravitaţiei ; fenomenele electrice şi cele magnetice, deosebite la rândul lor de cele luminoase. În ultimii ani, aceste

perechi au dispărut şi aceste distincţii au fost suprimate. După cum îţi aminteşti, n-am demonstrat numai noţiunile spaţiu absolut şi de timp universal n-au nici un sens, dar am ajuns la concluzia că spaţiul şi timpul sunt două aspecte indisolubile ale unei singure realităţi. De multă vreme Faraday stabilise unicitatea fenomenelor electrice şi a celor magnetice şi în urmă experienţele lui Maxwell şi ale lui Lorenz au asimilat lumina cu electromagnetismul. Rămâneau deci faţă în fată, în fizica modernă, două câmpuri: câmpul gravităţii şi câmpul electromagnetic. Dar am ajuns, în sfârşit, să demonstrez că şi acestea nu sunt decât două feţe ale unei realităţi unice. Aceasta este ultima mea descoperire: „teoria câmpului unitar". De aici înainte, spaţiul, timpul, materia, energia, lumina, electricitatea, inerţia, gravitatea nu sunt decât nume diferite ale aceleiaşi activităţi omogene. Toate ştiinţele se reduc la fizică şi fizica se poate reduce de acum înainte la o singură formulă. Această formule, tradusă în limbaj vulgar, ar însemna aproape aceasta: *Ceva se mişcă* ! Aceste trei cuvinte sunt ultima sinteză a gândirii umane.

Einstein trebuie să fi observat pe faţa mea o expresie de mirare.

— Te miri, reluă el, de aparenta simplicitate a acestui rezultat suprem? Au trebuit mii de ani de cercetări şi de teorii, pentru a ajunge la o concluzie care pare un loc comun al celei mai vulgare experienţe. Recunosc că ai oarecare dreptate. Totuşi, efortul atâtor genii ale ştiinţei, de a ajunge la o sinteză, duce la aceasta şi la nimic mai mult: *Ceva se mişcă*. La început, zice sfântul Ioan, era Cuvântul. La Început, răspunde Goethe, era Acţiunea. La început şi la sfârşit, închei eu, este Mişcarea. Mai mult nu ştim şi nici nu putem spune. Dacă rodul final al ştiinţei omeneşti vi se pare o moşmoneală foarte comună, nu e vina mea. Căutând să unifici, ajungi prin forţa lucrurilor la ceva neînchipuit de simplu.

Înţelesei că Einstein nu voia să spună nimic mai mult. Evident, se reţinuse să mărturisească unui străin, unui profan secretele adevărate ale ştiinţei. Căci nu eram aşa de naiv să cred că această formulă banală era punctul culminant a trei secole de gândire. Dar n-am vrut să mă arăt exigent şi indiscret mai mult decât trebuie. Lăsai cele 100 000 de mărci promise şi, cu toată consideraţia cuvenită îmi luai rămas bun de la celebrul inventator al Relativităţii.

O VIZITĂ LUI FREUD

Viena, 8 mai

ACUM DOUĂ LUNI, cumpărasem la Londra o frumoasă marmoră greacă din epoca elenistică, reprezentând după părerea arheologilor, pe Narcis. Ştiind că Freud împlinise alaltăieri şaptezeci de ani — s-a născut la 6 mai 1358 — trimisei în dar statuia, cu o scrisoare de omagiu „inventatorului narcisismului".

Acest cadou bine ales mi-a adus o invitaţie din partea patriarhului psihanalizei. Mă întorc acum de la el şi vreau să notez numaidecât esenţialul conversaţiei noastre.

Mi s-a părut puţin abătut şi melancolic.

— Sărbătorile aniversare, mi-a spus, seamănă prea mult cu comemorările şi amintesc prea mult de moarte.

Am fost impresionat de tăietura gurii lui: o gură cărnoasă şi senzuală, ca de faun, care explică vizibil teoria sa despre libido. A fost totuşi bucuros să mă vadă şi mi-a mulţumit călduros pentru „Narcis".

— Vizita dumneavoastră e pentru mine o mare mângâiere. Nu sunteţi nici bolnav, nici coleg, nici discipol, nici rudă! Trăiesc tot anul printre isterici şi obsedaţi, care-mi povestesc turpitudinile lor, aproape totdeauna aceleaşi; printre medici, care mă invidiază când nu mă dispreţuiesc şi cu discipoli care se împart în papagali cronici şi în ambiţioşi schismatici. Cu dumneavoastră pot, în sfârşit, să vorbesc liber. Eu, care învăţ pe alţii virtutea mărturisirii, n-am putut niciodată să-mi deschid sufletul în întregime. Am scris o mică autobiografie, dar mai mult cu scop de propagandă şi dacă vreodată am făcut mărturisiri în a mea *Traumdeutung*, au fost numai fragmente. Nimeni nu cunoaşte şi n-a ghicit adevăratul secret al operei mele. Aveţi vreo idee despre psihanaliză?

Răspunsei că am citit unele traduceri englezeşti din opera sa şi că numai pentru a-l vedea m-am oprit la Viena.

- Toţi cred, reluă el, că ţin la caracterul ştiinţific al operei mele şi că scopul meu principal este vindecarea bolilor mintale. E o enormă neînţelegere, care durează de prea mulţi ani şi pe care n-am reuşit s-o înlătur. Eu sunt savant de nevoie, nu prin vocaţie. Adevărata mea natură, e o natură de artist. Eroul meu secret a fost totdeauna, din copilărie, Goethe. Aş fi vrut atunci să devin un poet şi toată viaţa am dorit să scriu romane. Toate aptitudinile mele, recunoscute şi de profesori, la liceu, mă îndreptau spre literatură. Dar dacă vă gândiţi care erau condiţiile literaturii în Australia, în ultimul pătrat al veacului trecut, aţi înţelege nedumerirea mea. Familia mea era săracă şi poezia, după mărturia celor mai celebri contemporani, producea puţin sau prea târziu. În plus, eram evreu, ceea ce mă punea în condiţiuni de inferioritate vădită, mai ales într-o monarhie antisemită. Exilul şi sfârşitul mizerabil al lui Heine mă descurajau. Alesei, tot sub influenţa lui Goethe, ştiinţele naturale. Dar temperamentul meu rămânea romantic : în 1804, ca să revăd cu câteva zile mai curând pe logodnica mea, care era departe de Viena, alcătuii în grabă o lucrare despre *coca* şi alţii îmi răpiră gloria şi beneficiile descoperirii cocainei ca anestezic.

În 1885 şi 86 am trăit la Paris; în 1889 am fost pentru câtva timp la Nancy. Această şedere în Franţa avu o influenţă decisivă asupra spiritului meu, nu atât prin ceea ce învăţai de la Charcot şi de la Bernheim, ci pentru că viaţa literară franceză era, în acei ani, foarte bogată şi sclipitoare. La Paris, ca un bun romantic, petreceam ore întregi pe turnurile de la Notre Dame, iar seara frecventam cafenelele din Cartierul Latin şi citeam cărţile care făceau mai mult zgomot în acei ani. Lupta literară era în plină dezvoltare. Simbolismul ridica steagul împotriva Naturalismului. Influenţei predominante a lui Flaubert şi Zola se substituia aceea a lui Mallarme şi Verlaine. Eram la Paris de puţin timp, când apăru A Rebours de Huysmans, discipolul lui Zola, care trecea drept decadent. Eram încă în Franţa când fu publicat *Jadis et Nagučre* de Verlaine şi fură adunate poeziile lui Mallarmé şi *Illuminations* de Rimbaud. Vă dau aceste detalii nu pentru a face caz de cultura mea, ci pentru aceste trei şcoli literare —

romantismul mort de curând, naturalismul ameninţat şi simbolismul în ascensiune - au fost inspiratoarele tuturor lucrărilor mele posterioare.

Literat prin instinct şi medic de nevoie, concepui ideea de a transforma o ramură a medicinei — psihiatria — în literatură. Am fost şi sunt poet şi romancier, sub înfăţişare de savant. Psihanaliza nu e altceva decât transpunerea unei vocaţii literare în domeniul psihologiei şi al patologiei. Primul îndemn spre descoperirea metodei mele mi-a venit, cum era şi natural, de la scumpul meu Goethe. Ştiţi că el a scris *Werther* pentru a se elibera de apăsarea morbidă a unei dureri: literatura i-a servit de *katharsis*, de eliberare. Şi în ce constă metoda mea pentru tratamentul isteriei, dacă nu în a îndemna pe pacient să povestească tot, pentru a se elibera de obsesie ? N-am făcut altceva decât am silit pe bolnavii mei să facă întocmai ca Goethe. Mărturisirea este eliberare, deci vindecare. Catolicii ştiau aceasta de secole, iar Victor Hugo m-a învăţat că poetul e şi preot şi astfel mă substituii cu îndrăzneală confesorului. Cel dintâi pas era făcut.

Observai destul de repede că mărturisirile bolnavilor mei constituiau un preţios repertoriu de „documente omeneşti". Făceam astfel o operă identică cu a lui Zola, dar, pe când el se folosea de acele documente pentru a scrie romane, eu eram silit să le ţin pentru mine. Poezia decadentă atrase atunci atenţia mea asupra asemănării dintre vis şi opera de artă şi asupra importanţei limbajului simbolic. Psihanaliza se născuse — nu cum s-a spus, din sugestiile lui Schopenhauer şi ale lui Nietzsche — ci din transpunerea în domeniul ştiinţific a şcolilor literare care-mi erau dragi.

Mă voi explica mai clar. Romantismul, care reluând tradiţiile poeziei medievale, proclamase primatul pasiunii fi reducea orice pasiune la dragoste, mi-a sugerat ideea de a face din sexualitate centrul vieţii omeneşti. Sub influenţa romancierilor naturalişti, am dat iubirii o interpretare mai puţin sentimentală şi mai puţin mistică, dar principiul era acelaşi.

Naturalismul şi mai ales Zola mă obişnui să văd părţile cele mai respingătoare, dar care sunt cele mai comune şi mai generale vieţii omeneşti : senzualitatea şi dorinţa, sub ipocrizia manierelor frumoase ; pe scurt, bestia din om. Descoperind secretele ruşinoase pe care le ascunde inconştientul, n-am făcut altceva decât să reînnoiesc actul de acuzare, lipsit de prejudecată, al lui Zola.

Simbolismul, în sfârşit, mă învăţă două lucruri : valoarea visurilor, asimilate cu operele poetice şi locul pe care-l ocupă în artă, adică în visul realizat, simbolul şi aluzia. Atunci începui marea mea carte asupra interpretării visurilor ca revelaţii ale subconştientului, acelaşi subconştient care este izvorul inspiraţiei. Şi cum învăţasem de la simbolişti că fiecare poet trebuie să creeze limbajul său propriu, eu am creat la rândul meu vocabularul visurilor, idiomul oniric.

Pentru a completa cadrul izvoarelor mele literare, voi adăuga că studiile clasice pe care le-am făcut — eram totdeauna cel dintâi din clasă — mi-au sugerat mitul lui Oedip şi-al lui Narcis ; acestea m-au învăţat, împreună cu Pl aton, că inspiraţia, adică izbucnirea inconştientului, este fundamentul vieţii

spirituale şi, în sfârşit, cu Artemidor, că orice vis nocturn are o semnificaţie ascunsă.

Ca o probă că toată cultura mea este esenţial literară, sunt citatele continui din Goethe, Grillparzer, Heine şi alţi poeţi: conformaţia spiritului meu mă duce spre eseuri filozofice, spre paradox, spre dramatic şi n-are nimic din rigiditatea pedantă şi tehnică, a adevăratului savant. Iată o probă indiscutabilă: în toate ţările în care a pătruns psihanaliza, ea a fost mai bine înţeleasă şi aplicată de artişti, decât de medici. Cărţile mele, de fapt, seamănă mult mai mult cu operele de imaginaţie, decât cu tratatele de patologie. Studiile mele asupra vieţii zilnice şi asupra cuvintelor de spirit sunt pur şi simplu literatura şi în *Totem şi Tabu* am încercat şi romanul istoric. Cea mai veche şi mai tenace dorinţă a mea ar fi să scriu pur şi simplu romane şi posed un tezaur de material de prima calitate, care ar face fericiţi pe o sută de romancieri. Dar mă tem că de acum înainte e prea târziu.

În orice caz am ştiut să înving, pe o cale inversată, destinul meu şi mi-am atins visul: să rămân un om de litere, făcând în aparenţă pe medicul. În toţi marii savanţi există germenul fanteziei, izvorul intuiţiilor geniale, dar nici unul nu şi-a propus, ca mine, să traducă în teorii ştiinţifice inspiraţiile oferite de curentele literaturii moderne. În psihanaliză se regăsesc adunate şi rezumate, transpuse în jargon ştiinţific, cele trei şcoli literare mai importante din secolul al XIX-lea ; Heine, Zola şi Mallarmé se întâlnesc în mine, sub stăpânirea bătrânului Goethe. Nimeni n-a observat acest mister învederat şi eu nu l-aş fi mărturisit nimănui, dacă n-aţi fi avut excelenta ideea de a-mi dărui o statuie a lui Narcis.

În acest moment, conversaţia devie. Vorbirăm de America, de Kayserling şi la urmă chiar şi de moravurile vienezelor. Dar singurul lucru care merită să rămână pe hârtie este ceea ce am scris până acum. Când să-mi iau rămas bun, Freud îmi recomandă discreţie asupra mărturisirii sale.

— Nu sunteţi scriitor, nici gazetar, din fericire, aşa că sunt sigur că veţi păstra secretul meu.

Îl asigurai, cu toată sinceritatea: aceste însemnări nu sunt destinate tiparului.

NOUA SCULPTURA

Műnchen, 8 iunie

NU MĂ DUC NICIODATĂ, să vizitez atelierele artiştilor. Pentru că mă plictisesc; pentru că nu ştiu ce să zic; pentru că se găsesc acolo aproape totdeauna aceleaşi lucruri; pentru că toţi văd în mine o maşină de semnat *cecuri*, un Mecena fără competenţă şi uşor de înşelat.

Dar alaltăieri m-am lăcat ispitit de un sculptor cehoslovac, foarte tânăr, necunoscut, bălan şi care se numeşte Matiegka.

— Veniţi, îmi zice. Veţi vedea ceea ce nu vă va fi dat să vedeţi în nici un muzeu, în nici o expoziţie din lume. După milenii, am inaugurat o sculptură nouă, pe care nimeni n-a practicat-o.

Când veni să-mi deschidă, mă conduse într-o odaie mai mult lungă decât largă — un fel de puţ cu plafonul de sticlă — şi fără ferestre. În afară de câteva scaune şi un fel de maşină cu jăratec în mijloc, camera era goală: nici trepied, nici gips, nici mulaje, nici marmore, nimic care să amintească de atelierul unui sculptor.

— Aici lucrezi?

— Aici, răspunse Matiegka. Luaţi loc şi mărturisiţi că toate acestea vă miră. V-am spus totuşi că am învăţat să creez „ceea ce nu s-a mai văzut". Sunt şi eu sculptor! - dar nu în înţelesul grosolan al celorlalţi. Vechea sculptură masiva şi greoaie, moştenită de la egipteni şi de la asirieni, şi-a trăit traiul. Ea corespundea civilizaţiilor religioase, monarhice, lente, primitive. Azi suntem sceptici, anarhici, dinamici, cinematici, aşa încât şi sculptura trebuie să se schimbe. A fabrica statui de marmoră, de piatră, de bronz - sau chiar de argint şi de lemn — ar fi azi ca şi cum ai călători în carul Faraonilor sau ai îmbrăca armura lui Bayard. E nevoie, înainte de toate, să schimbăm materia. A modela statui de zăpadă cum a făcut Michel Angelo în curtea Palatului Medici sau de ceară, cum a făcut Medardo Rosso, era deja un progres, dar prea timid. Aţi observat vreodată pe copii construind pe plaja mărilor figuri de nisip? Şi vi s-a întâmplat să observaţi pe un cofetar artist modelând în cremă sau în gheaţă? Aceştia au fost profesorii mei.

Singura îndrăzneală posibilă în domeniul plasticii de a trece de la nemişcare la efemer. Arta cea mai perfectă, muzica, te mişcă, trece şi dispare. Sunetul e instantaneu, nu întârzie — şi totuşi cât e de puternic ! Dacă toate artele tind către muzică, şi sculptura trebuie să se apropie de această artă divină şi fugitivă. Vă voi da îndată un exemplu.

Vorbind astfel, Matiegka descoperi, cu mâinile sale delicate, trepiedul care se afla în mijlocul atelierului, aşeză pe el o pastă negricioasă şi-i dete foc. O coloană groasă de fum des se ridică dreaptă, de pe maşina cu mangal. Ciudatul sculptor luă în mâna dreaptă o specie de mistrie lată, alta la fel în mâna stângă şi începu să lucreze cu iuţeală, învârtindu-se în jurul globului de fum, care se alungea, ajutându-se cu instrumentele, cu braţele şi cu suflarea. Într-un minut abia, coloana întunecată luase înfăţişarea unei figuri omeneşti — a unei fantome cenuşii, care în fiecare clipă ameninţa să se risipească. Grămada de fum se subţiase spre vârf, aşa încât semăna cu un cap — şi, cu puţină bunăvoinţă, se putea distinge ceva ca un nas şi semnul unei bărbii. Fumul, gros şi gras, ca acela care iese din vechi locomotive în repaos, se lăsa tăiat de gesturile hotărâte ale paletelor. Matiegka, foarte palid, se zvârcolea ca un blestemat; când alunga fumul care încerca să reunească cele două picioare ale statuii aeriene, când sufla pe umeri ca să-i facă mai verosimili; când alunga halo-ul întunecos, care împiedica să zăreşti liniile operei sale. La sfârşit, se dete la o parte, veni lângă mine şi strigă:

— Priviţi, dar repede! Întipăriţi-vă în minte această formă ! După câteva clipe statuia va dispărea, ca o melodie care se sfârşeşte!

În adevăr, încet, încet, fumul, dilatându-se, o diforma; fantasma se desfăcu şi se topi într-o ceaţă întunecoasă, care dispărea printr-o deschizătură a tavanului de sticlă.

Capodopera mea a murit, cum mor toate capodoperele ! exclamă Matiegka. Dar ce interesează! Pot să fac la loc câte vreau. Orice operă e unică şi n-are alt scop decât să fie bucuria unui moment unic. Că o statuie durează zece secole sau zece secunde, ce deosebire este în raport cu eternitatea, deoarece atât cea de marmoră, cât şi cea de fum trebuie, până la urmă, să dispară?

Lăsai pe Matiegka cu entuziasmul lui, după ce lăudai cum putui mai bine inegalabila originalitate a artei sale.

Întorcându-mă la hotel, gândii în sinea mea, că noua sculptură are, pentru mecenaţii economi, un merit enorm: nu poate fi păstrată, nici transportată, şi mai ales nu se poate cumpăra.

ÎMPOTRIVA CERULUI

Saint Montz, 2 august

CERUL MA PLICTISEŞTE în unele momente, dar adeseori mă face să sufăr. Şi atunci, neputând să mă răzbun, nici să-l jignesc, nu mai pot nici să-l privesc. Mă simt frate cu sciţii care aruncau cu săgeţile în soare şi în nori. Într-un cuvânt, ca să fiu sincer cel puţin cu mine urăsc cerul şi cu cea mai rea specie de ură: ura neputincioasă.

Aceasta nu înseamnă că iubesc prea mult pământul. Pământul e strâmt, murdar, monoton şi populat, mai mult decât ar trebui, de o mocirlă vorbitoare, care îl desfigurează şi îl face şi mai respingător.

Dar aici cel puţin ne simţim la noi acasă, stăpâni să facem şi să desfacem, să ne mişcăm după placul nostru. Pământul trebuie câteodată să ne asculte. Reuşim să-l domesticim, ici şi colo, cum vrem : să semănăm grâu acolo unde erau mlaştini şi pietre, să creăm fluvii artificiale, să dărâmăm munţii, să despărţim continentele.

Dar cerul e depărtat, neschimbător, ostil. Asupra cerului nu avem nici o putere. Chiar şi straturile joase ale atmosferei sunt independente de domeniul nostru. Trebuie să suportăm vântul, să aşteptăm bunul plac al ploilor, să suferim săptămâni şi luni întregi soarele arzător. Nu putem face nimic împotriva furtunilor ; cel mult din când în când reuşim să atragem câte un fulger.

Nici balonul, nici aeroplanul n-au micşorat neputinţa noastră împotriva cerului. Putem să alergăm în aer, dar suntem tot în voia uraganelor, a vârtejurilor, a ceţei. Şi numai cu mare greutate reuşim să ne înălţăm până la cinci sau şase mii de metri: totdeauna mai puţin decât munţii cei mai înalţi.

Dar ceea ce urăsc mai cu putere este cerul superior, firmamentul. Suport încă, pentru utilitatea sa, soarele, această brută cu faţa de foc ciupită de vărsat — dar noaptea, stelele ! Infinitul nu mă înspăimântă — ci mă dezgustă şi mă descurajează. Pentru a mă face să simt umilinţei micimii mele, era de ajuns pământul. Sfidarea cerului înstelat e nemăsurată, arogantă, ruşinoasă. Ce au de a face cu mine acele milioane de sori care apar ochilor mei ca nişte atomi rătăcitori de lumină electrică? Ce vor de la mine ? La ce-mi servesc ? De ce se

întorc în fiecare seară aceste flăcări milenare, să insulte scurtimea zilelor mele în acest colţ întunecat ? Cerul e o injurie perpetuă şi insuportabilă. Stelele nu mă cunosc şi eu nu voi putea niciodată să fac nimic cu ele sau împotriva lor. Când am aflat câte mii de ani lumină le despart de mine şi câte secole trebuiesc luminii lor să ajungă până la pământ, n-am făcut altceva decât am dat mâniei mele o formă aritmetică.

Simt cerul ca ceva străin, îndepărtat, deci duşman. Cometele care îşi târăsc coada în infinit, fără scop raţional, nu-mi spun nimic ca să mă consoleze. Nebuloasele, aceste grămezi încurcate de praf cosmic, mă exasperează, ca toate lucrurile informe şi neisprăvite. Cât despre planete şi sateliţi, aceşti linguşitori stinşi, care se învârtesc în horă, să capete de pomană puţină lumină, îmi fac silă şi ruşine.

Nu înţeleg pe astronomi. Cum se face că nici unul din ei nu înnebuneşte şi nu se sinucide ? Îmi închipui că sunt oameni fără fantezie şi demnitate, incapabili să simtă insulta permanentă a constelaţiilor refugiate în adâncul pustiului spaţiului. Măsurând şi calculând îşi fac poate iluzia că stăpânesc cerul sau că sunt cel puţin admişi ca oaspeţi.

Dar înaintea acestui vârtej împrăştiat de focuri călătoare, omul adevărat nu poate să simtă decât mânie sau teroare.

Cerul are influenţă asupra mea şi eu nu voi putea niciodată să am vreuna asupra lui. Dacă îl contemplu, mă înjoseşte ; dacă îl ignor, mă pedepseşte. Are viaţa lui, misterioasă şi solemnă, pe care nu reuşesc în nici un fel s-o schimb sau s-o tulbur. Îmi inspiră, împotriva voinţei mele, gânduri dureroase, care-mi fac rău, mă deprimă şi-mi iau curajul de a trăi.

De aceea, prefer să nu-l văd. Îmi plac regiunile şi anotimpurile în care cerul e mereu acoperit, în care noaptea e mută şi completă şi te simţi sub un acoperiş apropiat de ceaţa familiară.

Invidiez pe locuitorii de pe Venus, fiindcă, după cât se spune, planeta lor este aproape întotdeauna înconjurată de vapori. Ei sunt scutiţi de vederea fastului enervant al constelaţiilor inutile şi a acelei odioase Căi Lactee, care străbate firmamentul ca un fluviu de dispreţ fosforescent.

Poeţii, idioţi ca şi copiii, se extaziază la vederea luminiţelor rătăcitoare în infinit. Pentru mine, care nu sunt — din fericire sau din nenorocire — nici versificator, nici mistic, cerul nu-i altceva decât o pânză sinistră, pe care citesc în fiecare noapte sentinţa nulităţii mele iremediabile.

DISTRACŢII

Berlin, 18 noiembrie

NICI ÎN ACEST ORAŞ — care-a răpit Parisului recordul vieţii nocturne şi al viciului european — nu reuşesc să mă distrez. Berlinul e un oraş mic, care se crede imens, dar toate gusturile sunt admise şi până şi corupţia e organizată în mod perfect.

Am încercat opiul: mă face idiot. Toate alcoolurile: mă transformă într-un nebun respingător. Cocaina: abrutizează şi scurtează viaţa. Haşişul şi eterul sunt bune pentru micii decadenţi întârziaţi. Dansul e o dobitocie, care te face să transpiri. Jocul, după ce am pierdut două sau trei milioane, mă dezgustă: e o emoţie prea comună şi prea costisitoare. În *music-halls*-uri nu se vad decât obişnuitele grupuri de *girls*, toate vopsite, toate dezbrăcate, toate odioase, toate la fel. Cinematograful e o ruşine rezervată claselor populare.

Viteza — în automobil sau în aeroplan — la început distrează, dar pe urmă mi se pare ridicolă: nu vezi nimic şi ajungi abrutizat într-un loc pe care arzi de nerăbdare să-l părăseşti. Teatrul e o distracţie pentru cei vechi sau snobi putreziţi de estetică. La concerte se pot auzi câteodată piese care te fac să te uiţi pe tine însuţi — rezultat apreciabil, desigur — dar trebuie să auzi atâtea şi în mijlocul unei astfel de turme omeneşti, care pozează ipocrit în extaz, în timp ce se gândeşte la cine ştie ce inepţie sau murdărie, încât devine un chin.

Pentru sport, trebuie să fii tânăr, uşor de mulţumit, primitiv.

Aş vrea un alt vin, un teatru miraculos, un sport mai tragic, un opium care să schimbe pentru totdeauna fiinţa mea. Oamenii aceştia se mulţumesc cu aşa de puţin! Puţină carne zugrăvită, puţină frenezie artificială, câteva imagini învechite, câteva sunete auzite de mii de ori, un facsimil de emoţie, o inconştienţă animalică…

Am destui bani pentru a putea cumpăra orice şi toate mă plictisesc. Resursele epicureene ale unui oraş mare mă fac să mă gândesc la distracţii de copii răsfăţaţi şi neghiobi. N-au nici un gust pentru mine. Oameni cum au fost Caligula sau Kafur, puteau să se distreze: eu nu reuşesc. Nu ajunge banul : trebuie putere şi naivitate. Şi poate că şi ei se plictiseau. A omorî oameni nu dă acea voluptate pe care şi-o închipuiesc asasinii platonici. Chiar şi sadismul sfârşeşte prin dezgust : e fiul plictiselii şi nu-şi poate ucide mama. Pe Tiberiu şi pe Gilles de Raiz îi văd trişti, mai trişti după, decât înainte.

Şi totuşi, aş vrea să inventez ceva. E de necrezut ca un om ca mine, având miliarde şi lipsit de scrupule să se poată plictisi.

Distracţiile pe care mi le oferă lumea duc la îndobitocire sau la nebunie, la dezgust sau la moarte. Nu vreau să mai aud de ele. Trebuie să găsesc eu singur sau să găsesc în mine o nouă plăcere, o bucurie inedită. Voi reuşi?

Până una-alta, Berlinul acesta este un fals New York fără mare, cu bucăţi din Montmartre şi din Babilon, pentru folosinţa pedanţilor grăbiţi.

TEATRU FĂRĂ ACTORI

Moscova, 30 martie

UN INGINER DIN PITTSBURG, care reprezintă aici o fabrică americană, m-a dus ieri seară într-un local de somnambuli, care seamănă cu o tavernă, cu o cafenea, cu un teatru, cu un tripou. Se bea, se fumează şi te plictiseşti, ca pretutindeni. Din când în când, apare de după o perdea roşie şi aurită un schelet feminin, rău sulemenit şi rău îmbrăcat, care dă drumul unui cântec mai

trist decât obrazul său dezonorat. Sau o lepădătură de sex masculin, cu pantaloni galbeni, vestă violetă şi frac stacojiu — ceva mijlociu între clovnul fără ocupaţie, ftizicul alcoolic şi poetul revoluţionar — strigă, în versuri libere, unele injurii, care sunt primite cu aplauzele distrate ale indigenilor. În total, ceva de o melancolie sinistră.

Din fericire, veni să se aşeze la masa noastră, după miezul nopţii, un prieten (?) al tovarăşului meu: un tânăr rus, care străbătuse jumătate din lume, vorbea trei sau patru limbi, fusese dansator, actor, pictor decorator, dramaturg şi probabil spion. Pasiunea sa dominantă, era totuşi teatrul şi începu îndată să vorbească alandala în jurul ideilor sale fixe.

— La noi, zicea el, ca şi în Germania, mulţi burghezi corupţi îşi trudesc creierul ca să transforme teatrul. Dar nici unul n-a ajuns ia nebunia de a concepe o reformă totală. Teatrul nu trebuie să fie imitarea vieţii reale, ci o exactă reproducere a vieţii. Deci, cea dintâi reformă constă în a concedia, până la unul, pe toţi actorii de meserie. Radicalismul radical, care e formula fundamentală a epocii proletare nu poate să mai tolereze ficţiuni imorale nici chiar pe scenă. Ceea ce a scris poetul trebuie redat în mod serios, în sensul riguros al cuvintelor, fără trucuri şi ficţiuni. Sistemul de a ascunde cu dibăcie adevărul e nedemn de timpurile noastre. Dacă se reprezintă Iuliu Cezar, acela care joacă rolul lui Cezar trebuie în adevăr să fie lovit cu pumnale adevărate, adică să moară în realitate şi în Maurul din Veneţia, femeia care face pe Desdemona trebuie să fie efectiv sufocată sub perne. Să nu mai fie cerneală roşie în loc de sânge, nici cadavre false. Sângele trebuie să fie adevărat sânge omenesc şi cadavrele nu vor mai fi duse în culise pentru a învia la zgomotul primelor aplauze, ci direct la morgă.

De aceea, înţelegeţi că nu ne mai putem servi de actori de profesie, oameni laşi şi legaţi de viaţă. Unele roluri vor fi încredinţate criminalilor condamnaţi la moarte sau unor persoane hotărâte să se sinucidă şi care se vor oferi, cu un scop altruist, să procure, prin moartea lor, plăcere mulţimii.

O imitaţie, oricât ar fi de genială, nu va putea înlocui realitatea. Acela care în viaţă îşi asumă o răspundere oarecare, va fi chemat să şi-o asume şi pe scenă. Dacă am nevoie de un general, voi chema un general la pensie sau degradat sau cel puţin un colonel; dacă ne trebuie un popă pe scenă, nu va fi greu să găsesc o duzină ; acelaşi lucru se poate spune despre negustori, gentlemeni şi despre ţărani. Totuşi, fiindcă va fi greu să procuri regi şi împăraţi, voi îndepărta din repertoriul meu toate operele în care figurează personaje încoronate. Hamlet, de exemplu, n-ar pierde nimic din adâncimea sa, dacă în loc ca acţiunea să se desfăşoare la curtea Danemarcei, ar fi transportată în vila unui mare aristocrat.

Salvarea teatrului stă într-un singur cuvânt : *Autenticitate*. Şi, prin urmare, teatrul nu va fi purificat şi mântuit de mucegaiurile ruşinoase, de înşelătorii şi de artificii, decât *ostracizând pe toţi actorii*. Teatrul a fost mare atunci când poporul însuşi, ca în evul mediu, juca *Misterele*. Antoine şi Copeau înţeleseseră această necesitate de a izgoni pe actori, dar s-au oprit la mijlocul drumului. Şi interpreţii lor deveniră, încet-încet, profesionişti şi chiar mai rău. Comedienii şi

tragedienii sunt cele două tumori ale teatrului şi până când nu vor fi extirpate, nu vom vedea renaşterea teatrului, acest înlocuitor al templului.

Obiectai cu teamă, că în felul acesta, fantezia pură - care totuşi a creat capodopere cu Shakespeare şi cu Gozzi ar fi izgonită din teatru.

Realismul absolut şi radical — replică inamicul actorilor – va fi aplicat cu asprime, când e vorba de reprezentaţii inspirate din viaţa omenească. Pentru a restabili drepturile imaginaţiei, care, în sistemul meu, poate îndeplini cu folos rolul ilotului, există un remediu: să recompui acţiuni scenice în care să nu apară oameni. Şi vă voi spune că eu însumi am început să pregătesc aşa ceva. Am scris o *imposibilitate în patru acte*, în care personajele sunt îngeri, demoni, fantome, umbre, idoli animaţi, centauri muţi, maşini vorbitoare şi maimuţe. Nici un bărbat, nici o femeie. Şi totuşi nici un director de teatru - nici chiar la Berlin — nu vrea să monteze opera mea Circuitul neantului. Dacă rămâneţi la Moscova şi sunteţi gata să cheltuiţi o jumătate de milion de *cernoveţi* pentru reprezentarea operei mele, sunt gata să v-o dedic. E cea dintâi operă teatrală de gen „supraomenesc" şi, în schimbul unui mic sacrificiu, aţi putea participa la gloria mea.

Observai că discursul lua o întorsătură plictisitoare; de aceea spusei prietenului meu că sunt obosit şi că vreau să mă întorc la hotel. Tânărul entuziast ne urmă până şi în automobil şi nu voi să mă lase în pace, până ce nu-i dădui banii de care avea nevoie pentru tipărirea *imposibilităţii* sale.

O VIZITA LUI LENIN

Moscova, 3 iulie

M-AM TRUDIT aproape o lună, dar, în sfârşit, am reuşit. Venisem în Rusia numai ca să cunosc pe acest om şi nu voiam să plec fără să-l fi auzit vorbind. Mi se pare că e, în genul său, unul din cei trei sau patru oameni în viaţă, care merită să fie ascultaţi. Ca să ajung până la el, am cheltuit aproape douăzeci de mii de dolari — cadouri nevestelor comisarilor, bacşişuri soldaţilor roşii, daruri orfelinatelor — dar nu regret.

Mi se spunea că Vladimir Ilici era bolnav, obosit şi că nu putea să primească pe nimeni, în afară de intimii săi. Nu mai locuieşte la Moscova, ci într-un sat din apropiere, într-o veche locuinţă boierească, cu obişnuitul peristil de coloane albe la intrare. Vineri seara, ultimele dificultăţi fură înlăturate şi telefonul mă înştiinţa că eram aşteptat duminică. I se spusese lui Lenin că fondurile mele ar putea să ajute începuturile anevoioase ale *Nep*-ului şi acesta consimţise să mă vadă.

Fui primit de soţia sa, o femeie groasă şi tăcută, care mă privi aşa cum privesc infirmierele pe un nou bolnav care intră în sala lor. Găsii pe Lenin pe un mic balcon, şezând la o masă mare, acoperită cu foi vaste de desen, îmi făcu impresia unui condamnat, căruia i se permite, în ultimele ore pe care le mai are de trăit, să-şi piardă timpul în pace, cu fleacuri. Capul său foarte cunoscut, de tip mongol, părea tăiat din brânză veche şi uscată: ţeapăn şi totuşi molatic. Între

buzele lui respingătoare se vedeau două rânduri sinistre de dinţi, ca ai unui cap de mort. Craniul său, lung şi gol, făcea impresia unei urne barbare, tăiată din osul frontal al unui monstru fosil. Doi ochi vicleni şi inchizitori de pasăre de pradă, stau pitulat îndărătul pleoapelor însângerate. Mâinile sale se jucau neglijent cu un creion de argint: se vedea că fuseseră groase şi puternice, mâini de mujic, dar în aspectul lor descarnat anunţau apropierea morţii. Nu voi uita niciodată urechile lui de fildeş lustruit, întinse în afară ca pentru a prinde ultimele sunete ale lumii, înainte de liniştea cea mare…

Primele minute ale conversaţiei noastre fură mai curând penibile. Lenin se trudea să mă cântărească, dar cu un aer distrat, ca şi cum şi-ar fi îndeplinit o datorie de care de acum înainte nu se mai sinchiseşte. Iar eu, înaintea acelei măşti obosite de culoarea şofranului, nu mai găseam curajul să-i pun întrebările pentru care venisem. Îngânai la întâmplare o laudă despre marea operă pe care o săvârşise în Rusia. Şi atunci, acea faţă pe jumătate moartă se umplu de strâmbături spectrale, care voiau să fie un zâmbet sarcastic.

- Dar totul era făcut, exclamă Lenin, cu o însufleţire neaşteptată şi aproape crudă, totul era făcut înainte de a veni noi ! Străinii şi imbecilii presupun că s-a creat ceva nou. Eroare de burghezi orbi. Bolşevicii n-au făcut altceva decât să adopte, dezvoltându-l regimul instaurat de ţari şi care e singurul potrivit cu poporul rus. Nu se poate guverna o sută de milioane de brute fără băţ, fără spioni, fără poliţie secretă, fără teroare şi spânzurători, fără tribunale militare, muncă silnică şi torturi. Noi am schimbat numai clasa care îşi baza guvernarea pe acest sistem. De unde erau şaizeci de mii de nobili şi patruzeci de mii de mari funcţionari, în total o sută de mii de indivizi, azi sunt aproape două milioane de proletari şi comunişti. E un progres, un mare progres, deoarece privilegiaţii sunt de zece ori mai numeroşi, însă nouăzeci şi opt la sută din populaţie n-a câştigat prea mult prin această schimbare. Fii chiar sigur că n-a câştigat nimic şi e tocmai ceea ce vreau, ceea ce doresc şi, de altfel, ceea ce este absolut inevitabil.

Şi Lenin începu să râdă în surdină, ca un negustor care a înşelat pe cineva şi care contemplă satisfăcut umerii victimei care pleacă.

- Şi atunci, bombănii eu, Marx, progresul şi celelalte?

Lenin mă privi cu un aer foarte mirat.

— Dumitale, care eşti un om străin şi puternic, reluă el, pot să-ţi spun tot. Nimeni nu te va crede. Dar aminteşte-ţi că Marx însuşi ne-a învăţat că teoriile n-au decât o valoare pur fictivă, o valoare de instrument. Dată fiind starea de lucruri din Rusia şi din Europa, a trebuit să mă servesc de ideologia comunistă pentru a realiza adevăratul meu scop. În alte ţări şi în alte vremuri, aş fi întrebuinţat altceva. Marx nu era decât un burghez evreu călare pe statisticile englezeşti şi admirator în secret al industrialismului. Un creier îmbibat de bere şi de hegelianism, în care amicul Engles injecta câteodată unele idei geniale. Revoluţia rusească e o dezminţire completă a profeţiilor lui Max. Comunismul a triumfat tocmai într-o ţară unde aproape nu exista burghezie.

Oamenii, domnule Gog, sunt nişte sălbatici fricoşi care trebuiesc stăpâniţi de un sălbatic fără scrupule, aşa cum sunt eu. Restul nu-i decât vorbărie, literatură, filozofie şi altă muzică, pentru folosul nerozilor. Ori, sălbaticii sunt la

fel cu criminalii, ultimul ideal al oricărui guvern trebuie să fie acela de a face în aşa fel, ca ţara să semene cu o ocnă. Vechea catorga[1] ţaristă e ultimul cuvânt al înţelepciunii politice. Dacă te gândeşti bine, vei vedea că viaţa de închisoare e cea mai potrivită celor mai mulţi oameni. Nemaifiind liberi, ei sunt, în sfârşit, feriţi de riscuri şi de neplăcerile pe care le au oamenii responsabili şi în situaţia de a nu putea săvârşi răul. Îndată ce un om intră în închisoare, trebuie, prin forţa lucrurilor, să ducă o viaţă de nevinovat. Mai mult decât atât, nu mai are nici gânduri, nici preocupări, deoarece sunt alţii care gândesc şi poruncesc pentru el : lucrează cu corpul, dar îşi odihneşte spiritul. Şi ştie că în fiecare zi va avea ce să mănânce şi unde să doarmă, chiar dacă nu lucrează şi chiar dacă e bolnav, fără grija pe care o are cel liber de a-şi procura o pâine în fiecare dimineaţă şi un pat în fiecare seară. Visul meu este acela de a transforma Rusia într-o imensă închisoare : şi să nu crezi că spun aceasta din egoism, căci într-un astfel de sistem cei mai sclavi şi cei mai sacrificaţi sunt tocmai paznicii şi ajutoarele lor!

Lenin tăcu deodată şi începu să contemple un desen pe care-l avea dinainte şi care reprezenta, mi se pare, un palat înalt ca un turn găurit de nenumărate ferestre rotunde. Îndrăznii să pun una din întrebările mele.

- Şi ţăranii?

- Urăsc ţăranii, răspunse Vladimir Ilici cu o strâmbătură de dezgust ; urăsc pe mujicul idealizat de acel ramolit occidental care era Turgheniev şi de acel faun convertit care era ipocritul de Tolstoi. Ţăranii reprezintă tot ce urăsc mai mult : trecutul, credinţa, ereziile şi maniile religioase, lucrul manual. Îi tolerez şi îi cultiv, dar îi urăsc. Aş vrea să-i văd dispărând pe toţi, până la cel din urmă. Un electrician valorează pentru mine cât o sută de mii de ţărani.

Se va ajunge, sper, sa trăim cu alimente produse în câteva minute de maşini, în laboratoarele noastre chimice şi în sfârşit vom putea masacra ţărănimea devenită atunci inutilă. Ţăranii se vor face lucrători sau vor crăpa. Viaţa în natură e o ruşine preistorică.

Bagă-ţi în cap că bolşevismul reprezintă un război triplu : al barbarilor ştiinţifici împotriva intelectualilor corupţi, al Orientului împotriva Occidentului şi al oraşului împotriva satului. Şi în acest război nu ne vom uita la alegerea armelor. Individul e ceva care trebuie suprimat. E o invenţie a acelor pierde-vară de greci şi a închipuirilor de germani. Cine rezistă, va fi tăiat ca o tumoare vătămătoare. Sângele e cel mai bun îngrăşământ oferit de natură.

Să nu crezi că sunt crud. Toate aceste execuţii şi spânzurători, care se fac din ordinul meu, mă plictisesc. Urăsc victimele, mai cu seamă fiindcă mă silesc să le ucid. Dar nu pot face altfel. Visez să fiu directorul general al unei închisori model, al unei ocne pacifice şi bine întreţinute. Dar se găsesc, ca în toate închisorile, neascultători, neliniştiţi, din aceia care au nostalgia stupidă a vechilor ideologii şi mitologii omucide. Toţi aceştia vor fi suprimaţi. Nu pot permite ca numai câteva mii de bolnavi să primejduiască fericirea viitoare a milioane de oameni. Şi apoi, în definitiv, vechile lăsări de sânge nu erau un fel rău de a îngriji corpurile. E oarecare voluptate să te simţi stăpân pe viaţă şi pe

[1] Muncă silnică – nota traducătorului

moarte. De când vechiul Dumnezeu a fost ucis — nu ştiu bine dacă în Franţa sau în Germania — unele satisfacţii au fost acaparate de oameni. Eu sunt, dacă vrei, un semizeu local aşezat între Asia şi Europa, dar pot totuşi să-mi permit unele capricii. Sunt gusturi al căror secret s-a pierdut, după decăderea păgânilor. Sacrificiile omeneşti aveau ceva bun: erau un simbol profund, o învăţătură înaltă, o sărbătoare sănătoasă. Dar aici, în locul imnului credincioşilor, aud ridicându-se spre mine urletele prizonierilor şi al muribunzilor; te asigur că nu aş schimba această simfonie cu cele nouă ale lui Beethoven. Acesta e cântecul religios care anunţă beatitudinea apropiată.

Mi se păru atunci că faţa descompusă şi cadaverică a lui Lenin se întindea înainte ca să asculte o muzică înceată şi solemnă, sensibilă numai pentru el. Apăru doamna Krupskaia, să-mi spună că soţul său era obosit şi că avea nevoie de puţină odihnă. Ieşii îndată.

Am cheltuit douăzeci de mii de dolari ca să văd pe omul acesta şi, în adevăr, am impresia că nu i-am aruncat pe fereastră.

NIMIC NU-I AL MEU

Arosa, 18 septembrie

CEA MAI MARE PROBLEMA pentru om, ca şi pentru naţiuni, este independenţa. Dar cum poate fi rezolvată această problemă?

Ceea ce posed pare că-mi aparţine, dar sunt totdeauna stăpânit de această proprietate. Singura proprietate incontestabilă ar trebui să fie Eul — totuşi, dacă cercetezi cu de-amănuntul, unde găseşti un element absolut, izolat, care să nu depindă de nimic?

Ceilalţi, absenţi sau prezenţi, participă la viaţa noastră interioară sau exterioară. Nu-i nici o portiţă de scăpare. Chiar şi în singurătatea absolută simt, cu spaimă, că nu sunt decât un atom dintr-un munte, o celulă dintr-o colonie şi-o picătură dintr-o mare. În spiritul şi în carnea mea simt ereditatea morţilor ; gândirea mea e datoare morţilor şi viilor, purtarea mea e inspirată, chiar împotriva voinţei mele, de fiinţe pe care nu le cunosc sau pe care le dispreţuiesc.

Tot ce ştiu, am învăţat de la alţii. Toate lucrurile de care mă servesc sunt opera altuia — şi ce însemnează dacă le-am plătit? Fără lucrător, fără meseriaş, fără artist, aş fi mai gol decât Caliban sau decât Robinson. Dacă vreau să mă mişc, am nevoie de maşini fabricate de alţii şi conduse de alte mâini. Sunt silit să vorbesc o limbă pe care n-am inventat-o eu; şi cei dinainte de mine îmi impun, fără voia mea, gusturile, sentimentele, prejudecăţile lor.

Dacă demontez Eul meu bucată cu bucată, regăsesc mereu fragmente care provin din afară şi fiecăreia aş putea să-i pun eticheta originii sale. Aceasta o am de la mama, aceasta de la cel dintâi prieten, aceasta de la Emerson, aceasta de la Rousseau sau de la Stirner. Dacă împing până la capăt inventarul a ceea ce mi-am însuşit, Eul rămâne o formă goală, un cuvânt fără conţinut real.

Aparţin unei clase, unui popor, unei rase şi nu reuşesc niciodată să evadez, orice aş face, din marginile pe care eu le-am trasat. Orice idee nu-i decât un ecou, orice gest un plagiat. Pot să îndepărtez prezenţa oamenilor, dar o mare parte din ei continuă să trăiască, invizibili, în mine, rămas singur.

Dacă am servitori, trebuie să-i suport, să-i ascult; dacă am prieteni, trebuie să-i tolerez şi să le fac servicii; cât despre bani, trebuie să-i păzeşti, să-i faci să fructifice, să-i protejezi, să-i aperi. Puterea echivalează cu sclavia. Nimic, în realitate, nu-mi aparţine. Puţinele lucruri de care mă bucur, le datorez inspiraţiei şi muncii oamenilor care nu mai sunt şi pe care nu i-am văzut niciodată. Cunosc ce am primit, dar nu ştiu ce am dat.

Am reuşit să adun câteva duzine de miliarde. N-aş fi putut-o face, dacă milioane de oameni n-ar fi lucrat pentru mine, dacă milioane de oameni n-ar fi avut nevoie de ceea ce puteam să le vând, dacă mii de oameni n-ar fi inventat formulele, maşinile, regulile pe care se bazează viaţa economică a pământului. Dacă aş fi fost singur, aş fi fost un sălbatic, mâncător de rădăcini şi de câini morţi.

Unde se află, deci, nucleul profund şi autonom, care nu are nevoie de nimeni, căruia nimeni nu i-a dat naştere şi de care să pot spune cu adevărat că e al meu? Sunt în adevăr un om plin de datorii, o moleculă, sclavă a unui corp gigantic? Şi singurul lucru pe care-l credem în adevăr al nostru — Eul — e, poate, ca şi tot restul, un simplu reflex, o halucinaţie a orgoliului nostru?

CUMPĂRAREA REPUBLICII

New York, 22 martie

LUNA ACEASTA am cumpărat o republică. Capriciu costisitor şi care nu va avea urmări. E o dorinţă pe care o aveam de mult timp şi am vrut să mă scap de ea. A fi stăpân al unei ţări îmi închipuiam că-mi va da mai multe satisfacţii.

Ocazia era bună şi afacerea s-a încheiat în câteva zile. Preşedintele se găsea la strâmtoare, guvernul, compus din oamenii lui, era în primejdie. Tezaurul republicii era gol : a crea impozite noi, ar fi însemnat prăbuşirea întregului clan care era la putere — şi poate o revoluţie. Se şi găsise un general care înarma bande de nemulţumiţi şi care promitea slujbe şi funcţiuni primilor veniţi.

Un agent american, care se afla acolo, mă înştiinţa. Ministrul de la Hacienda aleargă la New York: în patru zile ne-am înţeles. Avansai un oarecare număr de milioane de dolari republicii şi, în plus, fixai Preşedintelui, tuturor miniştrilor şi secretarilor lor o leafă dublă faţa de aceea pe care o primeau de la stat. Aceştia mi-au dat ca amanet — fără ca poporul să ştie — vămile şi monopolurile. În plus, preşedintele şi miniştrii au iscălit un *covenant* secret, care-mi asigură, în mod practic, controlul întregii vieţi a republicii. Deşi când mă duc acolo am aerul unui simplu oaspete în trecere, sunt, în realitate, stăpânul aproape absolut al ţării. Zilele acestea, a trebuit să dau o nouă subvenţie,

destul de importantă, pentru reînnoirea materialului armatei şi. În schimb, mi-am asigurat noi privilegii.

Pentru mine, spectacolul este destul de distractiv. Camerele continuă să legiferează, în aparenţă libere; cetăţenii îşi închipuiesc mereu că republica este autonomă şi independentă şi că de voinţa lor depinde mersul lucrurilor. Nu ştiu că tot ceea ce au iluzia că posedă - viaţă, avere, drepturi civile — depinde în ultimă instanţă de un străin care le este necunoscut, adică de mine.

Mâine pot să ordon închiderea parlamentului, o reformă a constituţiei, dublarea taxelor vamale, alungarea imigranţilor. Aş putea, dacă mi-ar face plăcere, să dau pe faţă tratatele secrete ale camarilei de la putere şi să fac să cadă guvernul, de la preşedinte până la ultimul secretar. Şi nu mi-ar fi imposibil să împing ţara pe care o am în mâini să declare război uneia din republicile vecine.

Această putere ocultă, dar nelimitată, m-a făcut să petrec câteva ore plăcute. Desigur că a suporta toate plictiselile şi sarcinile comediei politice e o oboseală tâmpită ; dar să fii cel ce pune în mişcare marionetele care în dosul cortinei poate să se distreze trăgând sforile păpuşilor, supuse la toate mişcările sale, este o meserie plină de voluptate. Dispreţul meu pentru oameni găseşte aici o hrană savuroasă şi mii de motive care îl confirmă.

Eu nu sunt rege decât incognito şi al unei mici republici în pericol ; dar uşurinţa cu care am ajuns să pun stăpânire pe ea şi interesul evident pe care-l au toţi cei iniţiaţi, de a păstra secretul, mă fac să gândesc că alte naţiuni mult mai întinse şi mai importante decât republica mea, trăiesc, fără să observe, într-o dependenţă asemănătoare de misterioşi suverani. Cum cumpărarea unor asemenea state cere mult mai mulţi bani, în loc ele un singur stăpân, ca în cazul meu, va fi vorba de un trust, de un sindicat financiar, de un grup restrâns de capitalişti şi de bănci.

Dar am bănuieli sigure că alte ţări sunt în mod sigur guvernate de mici comitete de regi invizibili, cunoscuţi numai de oamenii lor de încredere, care continuă să joace cu naturaleţe rolul de şefi legitimi.

ASASINUL NEVINOVAT

New-Parthenon, 15 octombrie

ÎN FIECARE ZI sosesc scrisori de la oameni care vor ajutoare, subvenţii şi împrumuturi. Le deschid din curiozitate apoi le ard. Una din cele venite astăzi o păstrez, pentru ciudăţenia sa :

„*Scumpe domnule*,

Nu refuzaţi de a citi povestea mea. Numai după ce o veţi fi cunoscut, veţi decide dacă merit sau nu ajutorul domniei-voastre.

Tatăl meu avea o prăvălie de arme şi, pe când eram băiat, mă ţinea pe lângă sine. În curând am ştiut că mulţi din cei care veneau la noi să cumpere un Browning se împuşcau sau ucideau pe soţia sau duşmanul lor.

Mi s-a născut în suflet o aşa de mare oroare pentru comerţul tatălui meu, încât mă hotărâi să studiez medicina. Aş fi fost, astfel, o balanţă în faţa răului, pe care el, indirect, îl favoriza. Tatăl meu vinde moarte, gândeam eu în sinea mea, eu voi vinde viaţă şi voi combate moartea, îndată ce mi-am luat doctoratul, începui să-mi exercit meseria la Minneapolis. La început, aveam puţini clienţi, dar eram mulţumit de mine. Nici unul din bolnavii mei nu murise; e adevărat că era vorba totdeauna de maladii uşoare, încet, încet, conştiinciozitatea mea de doctor îmi procură o clientelă întinsă, dar aleasă. Şi atunci, începură nenorocirile. Un mort, doi, trei, patru morţi într-un an. Examinând cu atenţie, după deces, diagnosticele mele şi tratamentul dat, mă convinsei că, cel puţin în jumătate de cazuri, vinovat de moarte eram eu. Mă înşelasem de la început, nu ştiusem să evaluez just un grup de simptome, nu ţinusem socoteala de constituţia şi de idiosincrasiile bolnavului. Colegii mei, ascultând mărturisirile mele triste, râseră de mine. Dar eu nu puteam să râd. Mă consacrasem medicinei spre a învinge moartea, nu pentru a o ajuta. Şi cum decesele, din nenorocire, continuau şi chiar numărul lor se mărea, mă resemnai să-mi părăsesc profesiunea şi oraşul.

Având studii de medicină, reuşii cu uşurinţă să obţin o diplomă de farmacist şi deschisei o bună farmacie la Oklahoma. În acest fel, mă gândii, ajut şi eu la lupta împotriva răului şi a morţii, însă fără răspundere directă. Nu trecuse un an, când observai că am căzut într-o nouă cursă. Un copil înghiţi, din greşeală, o pastilă de potasă caustică, vândută de mine; o doamnă se sinucise cu veronal, pe care-l cumpărase din prăvălia mea; o soţie îşi otrăvi bărbatul cu preparate de arsenic, pe care le obţinuse de la mine, cu o reţetă falsă. A trebuit să mă conving că şi farmaciştii sunt supuşi primejdiei de a îi complici la asasinate.

Mă gândii multă vreme la alegerea unei alte meserii şi mă convinsei că cea mai inocentă e aceea de soldat. Vi se va părea un paradox, dar era, dimpotrivă, rodul unei îndelungate chibzuiri. În vremea aceea, ţara noastră nu era în război cu nimeni, şi nici nu era vreo probabilitate ca pacea să fie tulburată. Abia mă înrolasem, că izbucni războiul european şi în 1917 am fost printre primii trimişi în Franţa. Nu puteam în nici un fel să mă sustrag: eram militar de profesie şi, în plus, bun cetăţean. Războiul din tranşee mă întrista mult, dar eram mângâiat la gândul că asasinarea era colectivă şi că cei ucişi erau duşmanii Americii şi ai omenirii. Într-o zi, însă, în 1918, fui chemat să fac parte din plutonul de execuţie. Trebuia să împuşcăm un dezertor. Când mă aflai în faţa acelei zdrenţe omeneşti, legată de scaun, inima îmi tresări. Dar nu puteam să scap de acea datorie şi nici să trag în aer, căci un ofiţer ne supraveghea. Şi-am fost, încă o dată, complice la asasinat.

Îndată după terminarea războiului, plecai din armată. Tatăl meu murise: vândui imediat prăvălia cu arme, dar câştigul nu-mi ajungea să trăiesc fără ocupaţie. In speranţa de a-mi mări economiile şi a deveni independent, speculai la bursă şi în şase luni, nefiind practic în afaceri, pierdui şi ultimul dolar. De aceea, mă apucai să-mi caut o altă ocupaţie şi, învins de foame, trebui să primesc un loc de *chaufeur*. Pe când eram doctor, avusesem un automobil şi ştiam să conduc destul de bine. Câtva timp am trăit liniştit, dar n-am putut să

fug, până la sfârşit, de soarta mea grozavă. Într-o seară, pe o stradă prost luminată, am dat peste o biată bătrână, pe care am ucis-o şi după o lună, alergând cu mare viteză, din ordinul stăpânului meu, am strivit pe un tânăr care traversa pe bicicletă o piaţă.

Fui condamnat la închisoare şi îndată ce ieşii de acolo, deşi stăpânul voia să mă angajeze din nou, totuşi am plecat. Încă o dată eram fără pâine şi fără lucru. Împins de disperare, mă oferii ca aviator, la o fabrică de aeroplane. În cer, mă gândii eu, ciocnirile sunt aproape imposibile şi riscul meu nu e mai mare decât al celorlalţi. Devenii, în scurt timp, un pilot priceput şi îndrăzneţ. Dar acum douăzeci de luni, în timpul unui zbor cu doi pasageri la bord, o manevră greşită, datorită neatenţiei mele, făcu aparatul să cadă de la o înălţime de şase sute de metri. Rănile mele se vindecară în câteva săptămâni, dar cei doi nenorociţi, care erau cu mine, au murit — din vina mea.

Mi-am ispăşit greşeala şi acum sunt încă o dată muritor de foame. Dar m-am hotărât, cu tărie, să nu-mi mai aleg niciodată nici o meserie, nici o profesiune, nici o ocupaţie. Nu mai vreau să fiu asasin şi nici complice cu asasinii. Singura speranţă ca sa scap de orice răspundere, este, pentru mine, lipsa de ocupaţie. Şi de aceea vă scriu. Şi vă cer umilit să-mi acordaţi o mică pensie, ca să mă pot căi în pace de crimele mele involuntare şi să nu mai fiu silit a săvârşi altele. Pentru domnia-voastră ar fi un mic sacrificiu, iar pentru mine o favoare imensă. Nu am pretenţia să trăiesc bine: îmi e destul să nu mor de foame şi să nu ucid. Cu câţiva dolari pe lună, puteţi scăpa un om de remuşcări, de închisoare şi de pedeapsa eternă. Sunt convins că mă veţi asculta : liniştea şi viaţa mea sunt în mâinile domniei-voastre.

Vă rog să mă credeţi sincer al domniei-voastre,

George William Smith"

RĂZBUNARE

New York, 21 iunie

AM SACRIFICAT o sumă imensă şi-am scăzut cu câteva milioane venitul meu fix, dar una din fanteziile cele mai vechi din tinereţea mea a devenit o realitate. Oraşul e pălmuit şi natura răzbunată.

Mulţi ani am trăit în camere oribile, în cartierele cele mai îngrămădite din oraşele cele mai populate, mai pline de praf şi mai zgomotoase din lume. Uram camerele casele, străzile, oraşele, dar nu puteam face altceva decât să trăiesc în ele. Şi-mi închipuiam că în urmă cu cincizeci sau o sută de ani, în locul acestor dezgustătoare drumuri înguste şi lungi, al cazărmilor murdare şi infecte, al labirintelor de asfalt şi de noroi, erau livezi, în care florile înfloreau la soare, câmpii în care fructele se coceau, păsările cântau, iepurii alergau şi în care vântul trecea liber; pământul proaspăt, udat de ape, cu iarbă mirositoare, sănătos, ospitalier pentru vagabonzi. Şi visam că un om foarte puternic — un bogat sau un dictator — s-ar putea distra redând naturii măcar o bucată din aceste oraşe dezgustătoare: că ar dărâma casele, ar desface caldarâmul de pe

străzi şi ar face să se întoarcă aerul curat acolo unde zac mlaştini, gropile înflorite acolo unde acum se scurg şanţurile, liniştea unde este zgomot şi singurătatea acolo unde mii de oameni se îngrămădesc în morminte de cărămizi suprapuse.

Acest gând m-a condus, poate fără să-mi dau seama, când am cumpărat un lot de case în unul din cele mai populate cartierele din New York. În loc să-mi plasez banii ici şi colo în metropolă, dădui ordin agenţilor mei să cumpere case numai în acel cartier. Cu timpul, aş fi putut să-l transform, ca să scot un venit triplu. Dar când mi-am dat seama că posedam două sau trei străzi întregi şi, în afară de câteva grupuri de case izolate, cartierul întreg, îmi veni în minte, cu o putere stranie, amintirea şi ispitele de odinioară.

Fantezia întrecu orice calcul: nu putui rezista. Încet, încet, reuşii să cumpăr şi casele care nu erau încă ale mele şi mă găsii stăpân absolut pe douăzeci de acri din New York mai mult de optzeci de mii de metri pătraţi. A fost nevoie de şase luni, până ce am alungat pe toţi locuitorii şi zece luni pentru a dărâma toate casele. Rămâneau, printre dărâmături, unele străzi publice, asupra cărora nu aveam aici un drept. A trebuit un an de intervenţii şi de stăruinţe pe lângă municipalitatea şi statul New York, spre a obţine să-mi cedeze aceste străzi pentru uzul meu personal. Nemaifiind locuitori pe acolo, drumurile care duceau la casele dărâmate erau de acum înainte inutile. Dar, ca să înving ultimele rezistenţe, trebui să las să se creadă că destinam întrebuinţării publice parcul proiectat. Dar când totul fu în regulă, făcui după placul meu.

Cei douăzeci de acri de teren fură închişi cu un zid înalt, fără ferestre, zăbrele sau porţi — intrarea rezervată mie este subterană — şi un stat major de botanişti, de zoologi şi de ingineri, după trei ani de muncă a săvârşit miracolul.

În locul cartierului infect, locuit de lucrători, de mici funcţionari, de mici negustori, e acum un fel de pădure virgină, cu lacuri şi codri, livezi şi canale, în care păsările cântă, pomii înfloresc, în care abia se aude zgomotul îndepărtat şi nelămurit al oraşului infernal. O parte din teren este amenajată în grădină zoologică : leii şi panterele rag acolo unde ţipau copiii şi trăncăneau menajerele, în partea destinată pădurii am pus să se aducă iepuri, veveriţe şi arici — şi nimeni n-are dreptul să-i omoare. Plantele, aduse aici în stare adultă şi apoi îngrijite după metodele cele mai sigure, sunt în plină vigoare şi se înmulţesc în aşa fel, încât creează poteci umbrite şi labirinturi pitoreşti şi ai iluzia că te afli departe, la o sută de mile de oraşul cel mai populat din lume.

Nici o casă, în afară de unele pavilioane ascunse, pentru grădinari şi păzitorii fiarelor. Cine trece pe dinafară nu vede nimic, nu se bucură de nimic; poate în timpul nopţii se aud în străzile vecine răgetul unui tigru sau cântecul unei privighetori.

Eu singur profit de acest mic paradis terestru regăsit. Nu las pe nimeni să intre şi nu invit pe nimeni. N-am cheltuit o mare parte din capitalurile mele ca să fiu admirat sau ca să aud complimente; am făcut aceasta numai ca să mulţumesc pe acel adolescent care, atâţia ani a purtat propriul meu nume şi a suferit de îngrămădeala puturoasă a oraşelor şi de atmosfera înăbuşitoare, dar care în sfârşit, s-a răzbunat, redând luminii măcar o bucată din câmpiile pe care oamenii le-au ascuns sub vulgare cuburi celulare.

Pe străzile pe care odinioară treceau toţi, nu trec decât eu acum; unde automobilele urlau mirosind urât, se plimbă acum urşii mei paşnici; unde se afla un bar, e o fântână cu apă limpede; unde afaceristul cu împrumuturile şedea la pândă, aşteptându-şi victimele, şacalul se întinde la soare.

În însăşi inima unui oraş orgolios şi colosal, mi-am plătit luxul adevărat şi cel mai costisitor care exista pentru omul modern: izolarea şi liniştea. Cei care trec şi văd zidurile înalte şi goale şi nu ştiu ce se află înăuntru, exclamă: „Capriciu de nebun" !

Eu însă, dimpotrivă, am impresia că mi-am construit, în incinta unei vaste case de nebuni, o celulă mică, dar veselă, de înţelepciune.

O VIZITĂ LUI EDISON

New-Jersey, 23 iunie

M-AM DUS LA MENLO PARK, spre a flecări câteva momente cu bătrânul Edison. Unul din secretarii săi îmi telefonase că nu putea să-mi acorde mai mult de zece minute.

Găsii pe bătrânul mag aşezat înaintea unei mese foarte lungi de lemn alb, care ocupa jumătate din cameră, dar care era complet liberă: nici o bucată de hârtie, nici un creion, nici un toc.

Mutra mea trebuie să-i fi plăcut numaidecât venerabilului inventator, fiindcă-mi făcu, fără prea multă introducere, o mărturisire neprevăzută şi atât de neverosimilă, încât aş fi refuzat s-o cred, dacă altcineva mi-ar fi povestit-o.

— Se vede imediat că sunteţi un profan, începu el, dar, în orice caz, trebuie să ştiţi că am născocit mai multe jucării bazate pe electricitate, pe care oamenii — copii eterni — le numesc cu pompă „mari invenţii". Nu mă ruşinez de ele; într-un fel oarecare trebuie să-ţi cheltuieşti vremea şi să foloseşti acea mică dibăcie din creier, care, dacă nu-i întrebuinţată, îţi aduce mare plictiseală. Pe de altă parte, unele din acele jucării pot fi utile în nevoile inferioare ale vieţii comune, adică ale vieţii materiale zilnice. Dar dumneavoastră înţelegeţi că a fixa sunetele pe un disc, a multiplica vocile, a perfecţiona lămpile electrice şi radio, nu înseamnă deloc a îmbunătăţi viaţa oamenilor, nici a mări fericirea, nici a te apropia de secretele Universului. Acum, când sunt bătrân, îmi dau seama că am consacrat toată viaţa mea unor lucruri de o importanţă neglijabilă. Că omul poate să vadă mai bine când dansează sau când face curte şi că are posibilitatea să audă din nou, după bunul plac, ultimul cântec de pe Broadway sau ultimul discurs al candidatului republican, aceasta nu schimbă cu nimic din neputinţa noastră fundamentală, nici din truda la care suntem condamnaţi de la naştere.

Când îi aud pe oamenii de azi cum se entuziasmează de viteza maşinilor lor, nu mă pot împiedica să nu râd. Aeroplanele, cu cele 300 de kilometri pe oră, sunt, în comparaţie cu lumina, care parcurge 300.000 de kilometri pe secundă, nişte melci foarte ridicoli.

Când eram tânăr, îmi închipuiam, ca un prost, că toată civilizaţia constă în maşini. Am construit câteva maşini destul de reuşite şi suntem în acelaşi punct. Mai mult de o jumătate de secol de calcule, de cercetări, de veghe, de încercări, pentru a ajunge să pun în comerţ jucării comode sau zgomotoase! Mărturisiţi că omul de pe stradă e o creatura excesiv de indulgentă şi de optimistă.

Dacă cel puţin aş fi descoperit cele două maşini decisive, care ar putea să ne elibereze de cele mai mari suferinţe ! Martiriul omenirii e dublu: pentru bărbat, cea mai grea încercare e de a gândi; pentru femeie, cea mai înfricoşătoare tortură e de a naşte. Dar încă n-am inventat — şi poate că nu voi inventa niciodată — nici maşina gânditoare, nici maşina generatoare. Am construit maşini de calculat şi servomotoare, dar sunt departe de ideal : aceste aparate cer totdeauna intervenţia omului. Raimondo Lullo şi Leibniz imaginaseră pur şi simplu maşini de gândit, dar nici unul n-a reuşit să le fabrice şi să se servească de ele. Cât despre crearea fiinţelor vii, am rămas tot la automatul mecanic al lui Maelzel, mai mult sau mai puţin perfecţionat. Industria androizilor este încă în faza copilăriei.

Un francez decadent, Villiers de l'Isie Adam s-a distrat povestind, intr-un roman, ca eu aş fi dat viaţa unei femei artificiale aşa de perfecte, că aş fi schimbat-o pe una vie. Dar, din nefericire, nu-i adevărat : acest francez era un linguşitor sau un mistificator.

Pe de altă parte, e sigur că până ce nu vom fi găsit maşini care să înlocuiască creierul masculin şi uter feminin, ştiinţa mecanică şi electrotehnică trebuie să-şi mărturisească incapacitatea. Numai după ce vom fi eliberat pe bărbat de chinul gândirii şi pe femeie de sarcina maternităţii, vom putea cânta victoria. Dar această zi e încă îndepărtată şi eu nu am speranţe să ajung s-o mai văd. Am împlinit de puţin timp optzeci de ani şi sub scoarţa cerebrală sângele nu mai circulă liber şi bogat ca odinioară. Am făcut cum am putut, adică puţin lucru. Am dat jetoane de os, celor care ar fi avut nevoie de dolari de aur. Aveţi în faţa dumneavoastră un bătrân tehnician dezamăgit, ca să nu zic falit. Nu spuneţi nimănui că însuşi Edison v-a confirmat falimentul ştiinţei. Ignoranţii au nevoie de iluzii, muncitorii de lucru şi industriaşii de câştig. Datoria noastră este de a salva, atât cât se poate, superstiţiile avantajoase.

Candidul şi melancolicul Edison se uită atunci la ceas şi cu un maiestuos semn din mână îmi dădu a înţelege că trecuse timpul pe care mi-l rezervase.

FORTĂREAŢĂ PE MARE

New-Parthenon, 6 octombrie

DE CÂŢIVA ANI, lumea devine tot mai nesigură şi mai periculoasă, aşa încât a trebuit să mă gândesc să-mi pregătesc un refugiu inaccesibil. Vom avea, în curând războaie, invazii, revolte şi nimeni nu se poate crede în siguranţă. Cine se gândeşte la aceasta şi nu are intenţia să se lase înflămânzit sau gâtuit, trebuie să se pregătească din vreme.

Am găsit, pe coasta septentrională a Braziliei, nu prea departe de gura fluviului Paranahiba, o mică peninsulă, care-i tocmai ce-mi trebuie. Şi lucrările pentru a o face bună de locuit şi în stare să se poată apăra sunt de acum înainte pe calea cea bună. E legată de continent printr-un fel de istm, în care am pus să se aşeze trei rânduri de mine: în caz de primejdie, peninsula mea devine, în trei minute, o insulă.

Am pus să se construiască, pe colina cea mai înaltă, un castel de piatră, însă întărit în întregime cu plăci de oţel, mai ales pe acoperiş şi pe terase. Mai departe, între copaci, două case pentru oamenii de serviciu. Castelul are o subterană adâncă, împărţită în mai multe camere şi unde s-ar putea locui foarte comod, la nevoie. Mai este încă un subsol foarte mare, pentru provizii şi muniţii.

Am pus să se facă diferite instalaţii, care-mi asigură o absolută independenţă de restul oamenilor : trei cisterne pentru apă, o centrală electrică, o staţiune de radio, un frigorifer şi un uriaş depozit de cărbuni (deja plin). Înăuntrul castelului am aşezat o bibliotecă de aproape douăzeci de mii de volume care cuprinde capodoperele tuturor literaturilor, cele mai bune enciclopedii şi manualele tuturor ştiinţelor. Am apoi trei gramofoane ortofonice, cu o mare cantitate de discuri şi o galerie cu reproduceri în culori după capodoperele artei din toate timpurile şi din toate ţările.

Pe cea mai înaltă terasă este un telescop, cu o lentilă de douăzeci de mărimi, care poate să-mi fie de folos în nopţile de insomnie, dar se află şi o baterie de tunuri antiaeriene, pentru cazul când vreun avion indiscret s-ar împiedica de afacerile mele.

În peninsula mea se află, din fericire, un port natural, unde voi ţine totdeauna la adăpost, când voi locui aici, un *yacht*, două corăbii pentru vânarea balenelor şi două bărci cu motor. Cred ca m-am gândit la toate.

Îndată ce s-ar întâmpla schimbări neaşteptate sau mişcări ameninţătoare în ţara în care locuiesc, voi putea alerga în fortăreaţa mea de pustnic, unde nu lipseşte nimic pentru a trăi comod şi acolo să aştept, fără riscuri, sfârşitul crizelor. Locul e bine ales, fiindcă sunt aproape de golful Mexic şi yacht-ul meu poate să ajungă în câteva zile la New Orleans. Nu am oraşe în apropiere, din fericire, dar pământul e bogat şi poate să producă multe din lucrurile de care am nevoie pentru o lungă izolare. Voi aduce cu mine vreo treizeci de persoane şi printre ele un medic, un bibliotecar, un inginer, trei mecanici buni şi zece atleţi negri. Am şi cumpărat o sută de puşti, şase mitraliere şi-am comandat douăzeci de tunuri de coastă: dată fiind configuraţia peninsulei, apărarea e uşoară dinspre mare.

Un vapor, încărcat cu alimente conservate de tot felul, a şi plecat din Brazilia şi mă gândesc să pun să se construiască un grajd, în care să încapă vreo sută de vaci. Voi putea rezista astfel, chiar fără să primesc nimic din afară, cel puţin un an. Cu precauţiunile pe care le-am luat, nu mă înspăimântă singurătatea. Cu cărţi, muzică şi astronomie, timpul trece repede.

Mă miră mult faptul că marii seniori ai lumii, bogaţi ca şi mine şi chiar mai mult, nu se gândesc să-şi pregătească adăposturi asemănătoare împotriva nenorocirilor şi a tulburărilor războinice şi revoluţionare. Orbirea oamenilor e

neverosimilă, înspăimântătoare. Nimeni nu prevede şi nimeni nu ia măsuri împotriva dezastrelor, care sunt nu numai probabile, dar sigure şi poate de neînlăturat, în omenirea înnebunită din zilele noastre. Exemplul Rusiei n-a deschis ochii nici măcar acelor şefi ai plutocraţilor, care sunt mai expuşi pericolului de a fi împuşcaţi şi jefuiţi. Eu sunt poate unicul, în toată lumea care m-am gândit să-mi pregătesc un *buen retiro* pentru zilele de furtună — *buen retiro* care are ceva din castelul feudal, din mănăstirea întărită şi dintr-o vizuină de piraţi, dar e cu mult mai utilă decât acele vile somptuoase, pe care cei bogaţi le ţin la ţară, la îndemâna oricui ca şi când ar vrea să aţâţe invidia celor săraci şi să ispitească, prin uşurinţa lor, instinctul de a jefui, care se află în fiecare din noi.

În afară de acestea, refugiul meu peninsular îmi va folosi şi în timp de pace. Câteodată simt o dorinţă puternică de a fugi din oraşele şi chiar din satele prea populate. Voi face pe anahoretul şi pe pustnicul, cu toate comodităţile civilizaţiei. Şi nu există mai mare bucurie, după părerea mea, decât să te simţi cu totul despărţit de rasa odioasă a celor prea simpli, cu totul independent de ei şi într-un loc retras, bine păzit, unde aceştia nu pot nici să te tulbure, nici să te vatăme.

ASIGURARE ÎMPOTRIVA FRICII

New-Parthenon, 8 august

AM CĂZUT de pe seguoia mea, unde mă instalasem să citesc, călare pe o ramură, în aceste zile calde şi mi-am rupt un picior. Îndată ce chirurgul şi-a făcut datoria şi m-am văzut imobilizat şi prizonier în pat, am recurs la vechiul meu obicei. Am pus să se caute în grabă doi şchiopi, care să-mi ţină tovărăşie. Îi plătesc tot aşa de scump ca pe nişte guvernatori de stat, dar ei sunt obligaţi să meargă sau mai bine zis să sară înaintea mea. A doua zi mi s-au procurat cei doi şchiopi: unuia îi lipsesc amândouă picioarele şi merge în cârje: celălalt le are pe amândouă, dar aşa de pocite şi de zgârcite, încât se mişcă greu, cu sărituri groteşti.

În aceste zile de plictiseală şi de durere, cei doi nenorociţi sunt consolarea mea. Mutilatul şi şchiopul, prin mişcările lor greoaie, mă fac să văd ce aş fi putut deveni şi contrastul mă înveseleşte. E o metodă excelentă. Am descoperit-o acum câţiva ani, când am băgat de seamă că devin miop şi când avui pentru un timp oarecare supărătorul fenomen al petelor negre care sclipesc înaintea ochilor. Mi-am procurat imediat câţiva orbi şi sub pretextul de a le da ospitalitate, mă bucuram de plăcerea de a contempla pupilele lor moarte, orbitele goale, încremeneala lor puţin idioată, puţin extatică. Avându-i aproape, văzându-i, era pentru mine o imensă mângâiere: mă făceau să-mi fie şi mai scumpă puţina vedere care-mi mai rămânea; mă făceau să mă bucur mai mult de lumina soarelui, de culorile şi forma lucrurilor.

Multă lume mă întreabă de ce păstrez într-un castel din parc - chiar în castelul pe care l-am adus bucată cu bucată de la Suffolk — un muzeu de

centenari. Motivul nu-i, desigur, filantropia, ci tot acela care m-a făcut să-i chem pe orbi şi pe şchiopi. De abia împlinisem patruzeci de ani, că începu să-mi fie frică de bătrâneţe; mă pusei deci în căutarea oamenilor care de mai mult de un secol sfidează moartea. Am adunat şapte, până acum: cel mai tânăr, o sută trei ani, cel mai bătrân, o sută douăzeci şi doi. Nu primesc decât centenari autentici, în bună stare şi numai bărbaţi.

Din când în când, dacă mă simt abătut sau mă cuprinde melancolia, mă duc să-i văd şi stau puţin cu ei. Aceste feţe zbârcite, tatuate de riduri pergamentoase tâmpite, aceşti ochi gelatinoşi şi absenţi, aceste guri băloase, aceste mâini fragile şi tremurânde, au asupra mea un efect curios, dublu, dar în orice caz reconfortant.

Câteodată mă gândesc: dacă aceşti oameni au izbutit să învingă până la vârsta aceasta cursele zilnice ale morţii înseamnă că nu e imposibil pentru om să depăşească limitele obişnuite ale vieţii, aşa încât este şi pentru mine o posibilitate.

Dar în alte momente, în care domină dezgustul pentru această decadenţă jalnică, conchid: decât să fii redus la o asemenea stare între caraghios şi a inspira milă tuturor, fără altă bucurie decât aceea de a mesteca puţină supă, mai bine să mori mai curând : la şaizeci de ani, vârsta fixată de Aristotel sau chiar mai înainte.

În orice caz, îmi sunt de folos şi nu regret banii care mă costă. Ei sunt, ca şi orbii şi şchiopii, o asigurare vie şi vizibilă împotriva fricii şi sunt convins că multe forme ale binefacerii publice — spitale, ospicii, aziluri — n-au în fond altă origine.

TRANSFORMAREA PĂMÎNTULUI

New-Parthenon, 20 noiembrie

CÂND AUD VORBINDU-SE despre dominaţia omului asupra naturii, aproape mă cuprinde furia. Închipuiţi-vă un copil lăsat singur într-un parc şi care după trei sau patru ore a reuşit să prindă o duzină de furnici şi de şopârle, să tragă o cărare nouă prin iarbă, să facă o cascadă artificială într-un pârâu şi să culeagă fructele cele mai coapte din pomi: aceasta este, păstrând proporţiile, puterea noastră pe pământ. Mi se pare că suntem abia la început.

Am ştiut să ne servim de curenţii aerului şi de apa fluviilor, dar n-am reuşit să supunem forţa fluxului şi refluxului, nici să utilizăm focul vulcanilor. Când vom ajunge să transformăm cutremurele de pământ în forţă motrice, atunci şi nu mai înainte, putem să începem să ne mândrim.

Deocamdată, pasivitatea noastră faţă de natură e ruşinoasă şi ridicolă. Aşteptăm aproape totdeauna bunul plac al cerului şi al pământului. Ştiinţa şi tehnica aşa de lăudate n-au ştiut încă să supună anotimpurile şi să le schimbe după voinţa noastră. Nu suntem capabili să atenuăm frigul iernii, nici să reducem căldura verii. Primim furtunile când vin şi nu ştim să îndepărtăm grindina; suportăm cu răbdare zăpada şi suntem neputincioşi împotriva secetei.

De ce, de exemplu, n-avem nici un mijloc de a produce furtuni şi cicloni artificiali, ploi după voinţă, cutremur de pământ la poruncă? Şi, cum se face că nu suntem în stare să creăm, pentru ţările ceţoase, un imens soare artificial, care să lumineze şi să încălzească o provincie întreagă? Mie mi-ar plăcea, dacă aş avea timp, să creez în Groenlanda o gradină tropicală întinsă, unde ar creşte, în sere încălzite cu calorifere, plante de la Ecuator. Şi aş avea poftă să zidesc, în plin deşert al Saharei, o vilă prevăzută cu trei sau patru frigorifere, aşa încât în toate odăile să fie aceeaşi temperatură ca în Laponia.

Mi se pare că ar fi foarte uşor să scăpăm de tirania monotonă a zilei şi a nopţii: ar fi de ajuns reflectoare enorme aşezate pe munţi, să lumineze tot pământul, după apusul soarelui, şi, ziua, gigantice emisiuni de fum des, care să împiedice ca lumina soarelui să ajungă la noi.

Dar, ce este mai rău, este că ne acomodăm în mod stupid, ca ţăranii din timpurile vechi, cu enervanta încetineală a pământului. Astăzi, când triumfă viteza, chiar cei mai moderni *farmers* aşteaptă luni după luni să se coacă grâul, porumbul, fructele, fără să poată face şi să încerce nimic pentru a scurta durata fabricării produselor agricole. E ca şi când în materie de transport te-ai mai mulţumi să mergi pe jos! Şi suntem, se zice, stăpânii naturii! Stăpâni care trebuie să aştepte bunul plac al sclavei lor, ca să obţină de la ea puţină mâncare!

Şi apoi faptul de a stăpâni un lucru, implică posibilitatea de a-l modela, de a-l transforma : ori, noi am lăsat natura aproape aşa cum am găsit-o, cu toate neregularităţile, asimetriile, obstacolele şi defectele sale de construcţie, în afară de tăierea pădurilor, de tăierea câtorva istmuri, străpungerea de tuneluri pentru căile ferate, am atins prea puţin structura minusculei planete pe care suntem închişi. Ceea ce face gloria şi semnul geniului omenesc este spiritul geometric, dar totuşi nici n-am început să reducem *more geometrico* scandaloasa neregularitate a pământului. Dacă am fi în adevăr despoţii naturii, cum ne facem iluzia că suntem, până acum am fi transformat lacurile în bazine pătrate sau în forma de cruce şi de stele, fluviile în canaluri drepte şi munţii — sfidare scandaloasă a puterii noastre — în cuburi, piramide, conuri sau paralelipipede, cu contururi precise, sau, am fi dărâmat cu curaj toate acele cocoaşe.

Nu vorbesc la întâmplare sau ca să par spiritual. Pe planeta noastră sunt prea multe mări; trei cincimi din suprafaţa pământului este apă. Ori, populaţia creşte continuu. Sunt două miliarde de oameni şi fiecare posedă patru metri de intestine. În fiecare zi trebuie să umpli opt milioane de kilometri de maţe. Şi multe ţări produc puţin, iar munţii sunt, de obicei, sterpi. Ar trebui deci - dacă omul e în adevăr regele atotputernic al lumii – să dărâme munţii şi să se servească de milioanele de tone de material astfel produs, ca să construiască insule artificiale în oceane. S-ar obţine în felul acesta două rezultate excelente pentru aprovizionarea omenirii: toate continentele ar fi transformate în câmpii comode şi fertile, iar prin crearea de insule noi, s-ar mări suprafaţa uscată şi cultivabilă.

Întreprindere, fără îndoială, uriaşă, dar care n-ar trebui să pară imposibilă ingineriei din timpurile noastre, care trăncăneşte în fiecare zi despre progresele miraculoase ale mecanicii şi care-şi dă aerul că poate să refacă universul, cu

maşinăria sa de neînvins. Pământul este, într-un oarecare sens, proprietatea neamului omenesc şi cine e stăpânul unei moşii care să nu-şi dea silinţa s-o îmbunătăţească şi s-o mărească ? Ori suntem stăpâni, ori nu suntem, şi dacă vrem în adevăr să fim autocraţii acestui cheag de foc răcit, putem să ne mulţumim să zgâriem scoarţa şi să săpăm ici şi colo câteva gropi sau câteva şanţuri?

Esteţii vor spune că pământul ar deveni, în felul acesta, înspăimântător de monoton. Dar cu estetica nu se înmulţesc pâinile şi când pământul va adăposti patru sau cinci miliarde de oameni, va trebui să ne resemnăm să facem ceea ce propun eu — ca să nu ne întoarcem la antropofagie.

Şi, de altfel, noi mai suportăm azi şi alte monotonii. Dacă n-ar fi să amintesc decât sărăcia culorilor omeneşti. Pielea noastră nu are decât trei nuanţe : alb, negru şi galben. Ele nici nu sunt cele mai frumoase — amintesc prea mult de ceară, de funingine şi de gălbinare. Într-o zi, ca să scap de această sărăcie, am pus pe unul din valeţii mei să se ungă cu o frumoasă culoare verde, pe un altul cu roşu curat şi pe o fată de serviciu cu cobalt.

Dar vizitatorii mă făcură nebun şi servitorii ameninţară că mă părăsesc!

Acum câtva timp, am realizat un pârâu de lapte curgând între maluri foarte negre, punând la izvor grămezi de var şi pe maluri praf de cărbune: toata lumea a râs de mine.

Altă dată, tot pentru ca să mă răzvrătesc împotriva monotoniei, pusei să se arunce în fluviul care străbate parcul meu, mai multe chintale de chinoros, ca să văd în sfârşit apa de un roşu frumos; chiar şi atunci au strigat că e un scandal.

Deci oamenii suportă foarte bine uniformizarea şi încă n-au obosit văzând toate frunzele verzi şi fiecare bucată de aur veşnic galbenă. Se vor resemna la nevoie, şi cu dispariţia munţilor, ceea ce va însemna, între altele, victoria vizibilă a unuia din cele mai scumpe idealuri ale modernismului: nivelarea universală.

ALEEA ZEILOR

New-Parthenon, 26 octombrie

SE POATE NEGA existenţa zeilor dar nu se poate nega existenţa religiilor. Dacă sunt atâtea şi au reuşit să supravieţuiască atâtea secole, aceasta înseamnă că răspund unei nevoi profunde a sufletului omenesc. Chiar în ţările cele mai inteligente şi mai civilizate, majoritatea populaţiei aparţine unei biserici: e necesar, deci, să-mi aleg şi eu una.

Dar alegerea e grozav de grea. Eu trăiesc de obicei în ţari creştine şi religia mea ar putea fi creştinismul. Dar mărturisesc că religia creştină, oricât o cunosc de puţin, mă înspăimântă. Sunt gata să recunosc că e cea mai perfectă şi mai sublimă dintre religii, dar, din nenorocire contrazice şi condamnă toate instinctele mele cele mai înrădăcinate. Eu îi urăsc pe oameni şi creştinismul îmi impune să-i iubesc; îi suport greu pe prieteni şi creştinismul mă obligă să-i

îmbrăţişez pe duşmani; sunt unul din cei mai bogaţi oameni de pe pământ şi creştinismul predică dispreţul şi renunţarea la bogăţii; sunt înclinat să găsesc plăcere în cruzime şi creştinismul îmi impune blândeţe şi mă invită să plâng martiriul unui crucificat.

Trebuie deci, spre marele meu regret, să renunţ de a mă face creştin. Altfel, aş fi un creştin rebel şi ipocrit. Creştinismul e o religie prea înaltă pentru o fiinţă de felul meu.

Din fericire, mai sunt şi alte religii care se potrivesc mai bine cu natura mea. Dar nu-i uşor să aleg una, mai înainte de a le cunoaşte în mod practic. De aceea, m-am hotărât, acum câtva timp, să recurg la metoda experimentală.

Într-un luminiş izolat din parcul meu imens, am creat, pentru folosul meu personal, o alee a zeilor — adică două rânduri de temple ale celor mai importante religii din lume, servite de preoţi autentici, aduşi din ţările de unde aceste religii îşi trag originea.

Cel dintâi e un templu indian, împărţit în trei părţi: atriu, sanctuar şi cela — după cele mai bune reguli. Divinităţile alese de mine — zeiţa Kali şi Siva distrugătorul — sunt servite de un adevărat brahman, asistat de un *purôhita* sau vicar şi de un grup de dansatoare sacre (baiadere). Se celebrează aici cele cinci sacrificii zilnice (*sandhya*) şi, din când în când, sărbătorile zeiţei Kali, în onoarea căreia se sugrumă o capră.

La câţiva paşi mai departe se ridică templul budist, rânduit după ritul chinez. E o sală mare, păzită la intrare de monştri. În fund se află statuia zeiţei *Maitreya*, viitoare incarnaţie a lui Buddha şi în centru aceea a lui *Sakyamuni*, adică a lui Buddha cel istoric, în mijlocul discipolilor săi preferaţi: Ananda şi Kasyapa, Doi călugări veniţi din Ce-Kiang, îmbrăcaţi în galben, asigură cultul — care e, de altfel, foarte simplu.

În faţă se află templul lui Zeus, de marmoră, în stil doric. Religia păgână este, în adevăr, moartă, dar am avut norocul să găsesc în sudul Franţei un discipol întârziat al acelui Gabriel Auclerc care, sub numele de Quintus Nantius, a vrut să învie vechiul păgânism, din timpul Revoluţiei franceze. E un bătrân cu o barbă înfloritoare, mare erudit şi admirator al lui Iulian Apostatul şi a reconstituit cum a putut mai bine tradiţiile preoţilor Flamini. Din când în când îmi cere sa-i dau o vacă şi un taur pentru sacrificii şi în loc de un adevărat victimar, se mulţumeşte cu unul din *cowboys*-ii mei.

În apropiere se găseşte templul shintoist (*miya*), pătrat, după tradiţia japoneză şi construit din lemn sfânt. Înlăuntru se vede obişnuita oglindă de argint, simbolul soarelui şi faimosul *shintai*, piatra rotundă în care ar trebui să se strămute *mitama*, adică sufletul lui Dumnezeu. Doi kannushi sunt destinaţi acestui templu, dar din nefericire nu pot să realizeze procesiunile lui Shintai, din lipsă de credincioşi.

Am vrut să nu lipsească nici templul lui Zarathustra. E cel mai simplu dintre toate: o incintă de piatră, unde preotul Parsi — pe care mi l-am procurat la Bombay — întreţine fără încetare focul sacru, aruncând în el de cinci ori pe zi lemn de santal. După ce Parsi a sfârşit rugăciunea, ia puţină cenuşă din acest foc şi-o duce la frunte — atâta tot.

De cealaltă parte este o minusculă moschee musulmană,în cel mai bun stil maur din secolul al X-lea, cu *mihrab*-ul întors spre Mecca. Un *iman* şi un *muezzin*, proveniţi din Maroc, repetă în fiecare zi rugăciunile prescrise.

În sfârşit, se mai află şi o mică sinagogă, imitaţie redusă a celei din Amsterdam, în care un rabin român, dar din tribul lui Levi, se îngrijeşte de ceremoniile necesare, în tovărăşia unui *hazzan* de origine ucraineană.

Sunt, până acum, numai şapte temple, dar cu vremea sper să măresc numărul. Cu atât mai mult, cu cât n-am reuşit încă să fac vreo alegere. Când locuiesc aici, mă duc adeseori pe aleea zeilor: asist, în aceeaşi zi, la una sau alta din ceremonii şi stau puţin de vorbă când cu călugărul budist, care ştie englezeşte, când cu rabinul, când cu preotul francez al lui Jupiter cel Mare sau cu *iman*-ul musulman. Fiecare din aceste religii are părţi care mă atrag, dar în urmă descopăr totdeauna principii şi dogme puţin potrivite pentru mine.

Un teozof m-a sfătuit să adun toate imaginile zeilor, iar ale acelora care nu mai sunt adoraţi, într-un mare templu unic şi să chem pe un şef al Bisericii Unitare — sau mai bine pe unul din Biserica Teosofică — pentru ceremoniile cultului colectiv. Propunerea nu-mi displace — de altfel şi pentru că ar oferi o mare reducere de cheltuieli — dar deocamdată prefer să păstrez separate diferitele religii.

Am încercat, acum două luni, o întreprindere mult mai îndrăzneaţă: aceea de a reuni lângă mine un mic conciliu al Zeilor în carne şi oase. Am aflat în adevăr că trăiesc în lume, ici şi colo, unii oameni care sunt veneraţi ca nişte adevărate încarnaţii divine şi l-am însărcinat pe prietenul teozof să-i invite aici. Dalai-Lama din Lhassa — care e cel mai celebru dintre zei vii — nici n-a vrut să-l primească pe trimisul meu şi a comunicat refuzul său dispreţuitor prin gura unui simplu Lama roşu. Şi când te gândeşti că-i ofeream, pentru o şedere de o săptămână o remuneraţie enormă! Buddha cel viu din Urga, în Mongolia, s-a lăsat târât până aici, împreună cu celebrul Krishnamurti — incarnaţie divină care trăieşte de obicei în Adyar — dar numai doi nu erau de ajuns. Trimisul meu reuşi să descopere, într-o suburbie a Parisului, pe succesorul acelui Guillaume Monod, mort în 1896, care din 1836 se proclamase incarnaţia Sfântului Spirit. Şi acest francez jigărit care vrea să fie numit Guillaume al III-lea, e convins că e un adevărat Dumnezeu. La aceştia trei se adăugă un rus din Saratov, membru al sectei Bojki (zei mici), care afirmă cu hotărâre că o incarnaţie pământească a lui Dumnezeu tatăl şi un mic sicilian, surd, pe care discipolii săi îl consideră ca manifestaţia definitivă a Sfântului Spirit. Dar conversaţia acestor cinci zei nu mi-a folosit la nimic. Buddha cel viu e un bătrân alcoolic, care nu ştie decât să repete, între două lecţii, formula tibetană: *om mani padme, Hum!* Krishnsmurti s-a mulţumit să expună, cu un ton hieratic şi într-o englezească proastă unele teorii confuze, care se găsesc deja în cărţile lui mrs. Blavatsky; mujicul refuză să vorbească până ce nu va fi sosit nu ştiu ce porumbel divin; sicilianul se mărgineşte să recite câteva din poeziile lui extravagante, iar cât despre francez, acesta nu face decât să repete locurile comune ale sectelor protestante, care aşteaptă venirea Sfântului Duh. După o săptămână de timp pierdut şi de plictiseală, m-am hotărât să expediez pe cei cinci zei vii în ţările lor.

Şi astfel, deşi n-am cruţat nici dolarii, nici răbdarea, n-am găsit încă o religie pe placul meu şi nici n-am reuşit să ştiu, până azi, care este divinitatea care-mi convine mai bine. Ce-ar fi dacă m-aş întoarce, într-o zi sau alta, la religia mamei mele, Maori? Nu s-ar putea întâmpla ca Atua şi Tangaroa să fie, în sfârşit, adevăraţii zei pe care-i caut?

GLORIA

Palm-Beach, 20 martie

MĂ GÎNDESC, de câteva zile, la glorie. Mi-ar plăcea să devin celebru dintr-o dată; mi-ar plăcea şi mai mult ca numele meu să rămână zeci de secole în amintirea oamenilor.

E nevoie să te fi născut printre cei mari, ca să supravieţuieşti în istorie? Nu cred. Ba, dimpotrivă, e nevoie să faci ceva enorm şi ciudat, care să nu poată fi uitat.

Întreprindere grea de acum înainte! Totul a fost făcut. Unii s-au dus la cei doi poli; Atlanticul a fost străbătut în zbor; unul a făcut înconjurul pământului cu barca, altul într-un picior. Isprăvile accesibile celor mediocri, care dispun de mijloace şi de rezistenţă, sunt toate săvârşite. Fraudele vechi îmi sunt interzise. Să scriu o poemă? N-aş reuşi. Să guvernez un stat? Nu mă simt în stare — şi apoi nu mi-ar fi de ajuns. Să creez o naţiune? Dar unde mai există popoare sclave, rase despărţite? Poate în Africa, printre negri; dar nu mă entuziasmează destul. Să devin şeful unei revoluţii? Dar unde? Şi pentru ce? Pentru astfel de aventuri trebuie să fii un mistic, un optimist, un poet. Eu nu-i iubesc pe oameni şi n-aş şti să găsesc cuvintele care să-i îndemne. Să fiu un erou în război? Războiul a trecut şi când va izbucni altul, voi fi bătrân, ori mort. De altfel, în războaiele de distrugere, în care totul este anonim, nu-i deloc uşor să faci pe eroul de moment, nici pe inventatorul de strategii.

Se poate obţine o faimă momentană cu puţină osteneală, cu ajutorul vreunei extravaganţe oarecare, idioată sau ingenioasă, dar nu e ceea ce caut : aş vrea o glorie după modelul celei antice, care să fie veşnic apreciată, ca ceea a unui David, a unui Socrate. a unui Newton, a unui Napoleon.

Aş putea, ca atâţia imbecili din acesta epocă, să dansez trei zile în şir, să zbor trei săptămâni, să mă însor cu o chinezoaică centenară. Şi pe urmă? Câteva rânduri în ziare — şi, după o săptămână, tăcere şi uitare.

Sunt prea ignorant pentru a face o descoperire importantă şi nu ştiu nici să pictez, nici să compun cântece. Dacă aş dărui milioanele mele primului venit, în loc să fiu considerat drept un sfânt, aş fi luat drept un neghiob sau un nebun şi poate aş fi închis.

Rămâne crima; dar şi acest mijloc de a cuceri celebritatea este anevoios şi nesigur. Dacă aş da foc catedralei din New York, n-aş deveni celebru ca Erostrat. Şi-ar fi un plagiat vulgar, pe care probabil l-aş plăti cu libertatea.

Ar trebui o crimă monstruoasă şi originală, care să rămână în amintirea omenirii ca ceva unic. N-am scrupule, dar nici imaginaţie. După atâtea secole în

care oamenii se torturează şi se măcelăresc, nu e dat oricui să inventeze o crimă nouă. Nu-i de ajuns o inteligenţă superioară, bani din belşug şi o totală lipsă de prejudecăţi: trebuie să ai intuiţia magică a lucrului nemaivăzut, puterea de închipuire a unui suprademon şi ajutorul unui geniu înfricoşător. Şi acestea sunt lucruri care nu se cumpără şi nici nu se improvizează. Fără să socoteşti că rezultatul ar putea fi, în loc de celebritate eternă, publicitatea scurtă a scaunului electric.

Aş putea să încerc calea contrară: aceea a binelui. Unii sfinţi şi unii filantropi se bucură de o faimă durabilă de primul rang. Dar nu reuşesc să mă văd în mijlocul leproşilor, nici făcând vreo expediţie pentru mântuirea sclavilor. Dragostea mea de oameni ar fi falsă, ipocrită şi de aceea ineficace. Instinctul meu mă îndeamnă mai mult să fac rău, decât să ajut.

Şi totuşi, nu mă pot resemna cu obscuritatea definitivă, cu scufundarea în tăcere. Am avut un moment ideea să cumpăr de la un geniu sărac o descoperire sau o capodoperă şi să-mi cuceresc gloria prin fraudă. Dar un geniu ajuns celebru n-ar consimţi să facă acest târg şi, pe de altă parte, ca să descoperi un geniu viitor printre necunoscuţi, trebuie să ai tu însuţi un fel de geniu: măcar acela al profeţiei. Şi acesta n-ar fi oare ispitit, până la urmă, să dea pe faţă vânzarea şi să mă demaşte? Fără să socoteşti că de la un om mare se aşteaptă mereu miracole noi şi eu singur n-aş putea să le produc.

Să construiesc un monument colosal şi miraculos, care să poată rezista mileniilor şi cataclismelor? Dar cred că ar deveni celebru numele monumentului şi al artiştilor care l-au făcut: numai eruditii ar cunoaşte numele celui care l-a plătit.

Am dat mai mult de jumătate din anii mei ca să câştig avere şi bag de seamă că nu e adevărat ceea ce-mi repeta la San Francisco, primul meu patron, Joe Higgins: totul se poate obţine pe lume cu o cantitate de dolari. Cu toate miliardele mele, nu izbutesc să mă distrez şi nici să devin celebru! Încep să mă tem că viaţa mea n-a fost decât o foarte rea afacere!

INDUSTRIA POEZIEI

New-Parthenon, 21 mai

AM RENUNŢAT de multă vreme la toate direcţiunile şi participările în afaceri industriale, ca să-mi cumpăr cel mai scump lucru de pe lume (în sens economic şi moral) — libertatea. Un lux care azi nu e la îndemâna nici chiar a unui milionar. Presupun că sunt unul din cei cinci sau şase oameni aproximativ liberi, care trăiesc pe pământ.

Dar când te-ai dedat viciului afacerilor atâţia ani, e imposibil să scapi cu totul de el. Anul trecut, mi-a venit pofta să creez o mică industrie, dacă nu pentru altceva, măcar pentru a scăpa de ispita de a mă întoarce la cele mari şi grele. Voiam să fie absolut nouă şi să nu ceară prea mari capitaluri.

M-am gândit atunci la poezie. Această specie de opium verbal, administrat în doze mici şi numărate, nu-i desigur o marfă de prima necesitate, dar fapt

este că mulţi oameni nu reuşesc să se lipsească de ea. Cu toate acestea, nimeni nu s-a gândit să „organizeze" în mod raţional fabricarea versurilor, care a fost întotdeauna lăsată la capriciile anarhiei personale. Motivul acestei neglijenţe stă probabil în faptul că o industrie poetică, oricât de înfloritoare, n-ar da decât venituri foarte modeste, fie din cauza greutăţii (nu zic imposibilităţii) de a adapta maşinile, fie pentru consumarea redusă a produselor.

Dar pentru mine nu e vorba de câştig, ci de curiozitate. Finanţarea necesară era minimă, iar cheltuielile de instalare aproape inexistente. Ştiam că pentru această nouă întreprindere trebuie să recurg la *skilled workers*, dar că astfel de indivizi sunt foarte numeroşi, mai ales în Europa. Începui să-i caut. Observai încă de la primele oferte că mulţi dintre ei manifestau o stranie repulsie pentru ideea de a lucra regulat, în solda unui şef de industrie. De altfel, nu era nevoie să fac o colecţie prea vastă, deoarece era vorba de o simplă experienţă, fără scopuri de câştig. Reuşii să angajez cinci, toţi tineri, afară de unul, şi discipoli ai celor mai moderne şcoli.

Instalai mica echipă în vila mea din Florida, împreună cu doi servitori negri şi cu două dactilografe; pusei să se construiască o mică tipografie şi aşteptai primele roade ale iniţiativei mele. Cei cinci poeţi erau găzduiţi, hrăniţi şi serviţi; se bucurau de o mică rentă lunară şi aveau drept asupra unui procent din veniturile eventuale ; contractul dura un an, dar putea fi reînnoit pentru aceeaşi perioadă de timp.

Din primele luni începură plictiselile şi dificultăţile. Unul din poeţi îmi scrise că avea nevoie de doctorii costisitoare, ca să se inspire şi că nu-i ajungea leafa ; una din dactilografe, cea mai tânără, demisionă, pentru că cei cinci creatori n-o lăsau în pace ; un alt poet îmi ceru o mică orchestră, ca să înlesnească vizita muzelor, dar s-ar fi mulţumit şi cu un gramofon cu şase duzini de plăci; al treilea poet se plângea de lipsa vinului şi a cărţilor; ceilalţi doi, după câte îmi scria dactilografa rămasă, nu făceau altceva decât să se certe de dimineaţa până seara, în mijlocul norilor de fum. Natural, nu răspunsei nici unuia.

După trei luni, făcui, aşa cum prevedea contractul, prima mea vizită în stabilimentul din Florida şi chemai la raport, unul după altul, pe poeţii mei.

Cel dintâi care se prezentă în biroul direcţiunii fu Hippolyte Cocardasse, francez, dezertor din şcoala Dada şi pescuit, fireşte, în Montparnasse. Mic, brun, chel, dar cu o barbă turbată şi strălucind tot, de la ochelari până la ghete, părea mai curând un funcţionar de poliţie, sosit de la o prefectură din provincie decât un poet.

— Ne-aţi recomandat, mie şi celorlalţi confraţi — zise el — să creăm un gen nou, potrivit cu lansarea poeziei moderne pe piaţa internaţională. *Je me flatte d'avoir réussi au delà de vos espérances*. Dumneavoastră ştiţi că fiecare limbă are propria sa muzicalitate şi că unele cuvinte surde sau incolore într-o limbă, capătă o sonoritate admirabilă când sunt traduse în alta. A te servi deci de o singură limbă pentru a scrie versuri, înseamnă a te pune în condiţii dificile, spre a obţine acea varietate şi bogăţie muzicală, care este adevăratul scop al liricii pure. De aceea, m-am gândit să-mi compun versurile spicuind ici şi colo în limbile principale cuvintele şi expresiile care se potrivesc mai bine pentru realizarea armonică a misterului poetic. Persoanele culte cunosc cinci sau şase

limbi europene şi nu risc să fiu neînţeles. Adăugaţi la aceasta faptul că Societatea Naţiunilor va lua cu plăcere sub ocrotirea sa aceste prime încercări de poezie poliglotă. Dante însuşi intercalase ici şi colo, în *Divina Commedia* versuri în latineşte, în provensală şi în jargon satanic, dar erau aproape înecate în supraabundenţa limbii italiene vulgare. Eu, dimpotrivă, amestec în acelaşi vers cuvinte din limbi diferite şi fiecare vers e construit dintr-un amestec de felul acesta. *Voilà mon point de départ et voici mes premiers essais. Jugez vous même.*

Spunând acestea, Cocardasse îmi întinse, cu un surâs şi cu o plecăciune, câteva foi de format mare. Titlul primei poeziei era:

Gesang of a perduto amour.

Citii primele versuri:

Beloved carinha, mein Weltschmerz.
Egorge mon âme en estas soledades.
My tired heart, Raju presvétlyj
Muore di gioia, tel un démon au ciel.
Lieber himmel, castillo de los Dioses,
Quaris quot durerґ this fun desespéré?
Λαμπαδα θεις drévo zizni...

Ignoranţa mea lingvistică mă împiedică de-a continua. Privii drept în faţă, fără un cuvânt, pe poetul Cocardasse.

— Poate, zise el, nu vi se pare potrivită partea luată din fiecare limbă? Totuşi, în această repartiţie am ţinut seamă, proporţional, de secolele de trecut literar, de importanta demografică şi politică...

Înţelesei că era inutil să discut cu un asemenea imbecil.

- Continuă-ţi lucrul, îi spusei, şi la sfârşitul anului vom vedea până la ce punct poezia poliglotă e susceptibilă de o largă vânzare.

După ce-l concediai pe Cocardasse, fu introdus Otto Muttermann, din Stuttgart. Un monument înalt de două sute de centimetri, care acum o jumătate de secol coborâse cu îndrăzneală pe pământ, desigur nu pentru a-l împodobi, ci pentru a-l lumina. Părea născut din încrucişarea unui bou cu o leoaică şi coama sa lungă, blondă şi rău pieptănată, ca în vremurile mitice ale lui Thor şi Sturmund Drang, era cel mai mare titlu al profesiunii sale poetice. Pe lângă poet, mai era şi metafizician, filozof şi istoric şi puţin asiriolog — altminteri om de treabă, cu toate că ochii lui de faianţă albastră nu prezentau totdeauna siguranţă. I-aş fi încredinţat milioane, dar nu l-aş fi primit fără să am un revolver în buzunar.

— Cu toate că sunt de rasă pur germanică, începu Muttermann cu un aer solemn, am admirat totdeauna gândirea francezului Jaubert, care spune exact aceasta: „*S'il est un homme tourmenté par la maudite ambition de mettre tout un livre dans une page, toute une page dans une phrase, et cette phrase dans un mot, c'est moi*". Din această gândire mi-am făcut, în ceea ce mă priveşte, un imperativ categoric. Defectul concetăţenilor mei este vorba lungă: ori, nu poţi fi

mare decât liberându-te de obiceiurile comune ale propriei tale rase. Mai mult decât atât, poezia trebuie să fie distilarea foarte rafinată a unei grămezi enorme de ierburi şi flori, ca să scoţi o picătură de parfum puternic.

Viaţa mea e total credincioasă acestui program. La douăzeci de ani am conceput o epopee lirică şi filozofică, ce trebuia să cuprindă nu numai al meu *Weltanschauung*, dar, în rezumat, evoluţia istorică a omenirii, grupată în jurul mitului central al zeiţei Rea-Cibela. La treizeci de ani, poemul era gata, dar prea lung : cincizeci de mii şase sute de versuri. Atunci am descoperit aforismul profund al lui Joubert. Am lucrat încă cu barda şi cu pila : la treizeci şi cinci de ani, nu mai erau decât zece mii de versuri şi esenţialul era salvat. La patruzeci de ani reuşisem să-l reduc la patru mii; la patruzeci şi şase, poemul meu nu număra mai mult de două mii trei sute de versuri. La cincizeci, când am sosit aici, izbutisem să-l condensez în şapte sute douăzeci; şi acum, mulţumită generoasei domniei-voastre ospitalităţi, visul meu s-a realizat: epopeea mea este cuprinsă, în sfârşit, într-un singur cuvânt: cuvântul magic, esenţial, care îmbrăţişează şi exprimă totul. Vă ofer rezultatul celor treizeci de ani de ucenicie obositoare pe drumul perfecţiunii. Şi zicând acestea, puse pe masa mea o foaie de hârtie. O privii. În mijlocul paginii, scris cu o elegantă ortografie batardă, era acest cuvânt:

Entbindung

Nimic altceva. Restul foii era alb. Otto Muttermann trebuie să fi observat nedumerirea mea.

— Poate că nu simţiţi, în acest cuvânt cuprinzător ca lumea, înţelesul infinit pe care-l rezumă destinul oamenilor? *Binden*, a lega, mitul lui Prometeu, sclavia lui Spartacus, puterea religiei (de la *re-ligare*), abuzurile tiranilor, Mântuirea şi Revoluţia. Dar prefixul descoperă cealaltă faţă a dramei cosmice. *Entbindung* înseamnă nimicirea şi naşterea. Este scăparea din lanţuri, este naşterea miraculoasă a lui Dumnezeu martir, gestaţiunea triumfătoare a omenirii liberată în sfârşit de mituri şi de legi. Aici e cuprinsă respiraţia dublă a Dumnezeului lui Plotin şi în acelaşi timp alternativa universală a istoriei: cucerire şi revoluţie, sclavie şi libertate!

Ochii lui Muttermann începeau să arunce fulgere. Crezui că e mai prudent să admir sinteza sa, cu speranţa secretă că o agravare a maniei sale mi-ar permite să-l mut, în mod legal, într-un azil de nebuni.

Al treilea poet era un uruguaian şi provenea din şcoala *ultraistă*. Carlos Cañamaque era foarte tânăr, foarte blond şi foarte timid. Ochii săi negri de bitum topit scăpărau, ca o surpriză dublă în această paloare.

— Şi eu, zise el, am încercat să fac ceva deosebit de poezia obişnuită. Poezia pură, în Italia şi în Franţa, are de acum înainte tehnica sa: tot farmecul stă numai în armonia cuvintelor, independent de sensul lor. Eu am încercat s-o eliberez complet de orice sens, mergând mai departe decât poeţii puri, care păstrează încă, chiar dacă îl înfăşură în obscuritate, un rest de conţinut emotiv, sau ideologic. Aici cuvintele sunt asociate numai în vederea valorii lor fonetice şi evocatoare, fără ca legătura logică să poată atenua sau distruge contrapunctul sonor. Ca o încercare, citiţi acest madrigal.

Nu putui face altceva decât să citesc:

Lienţa, sombera, suspiro
Amarillas, misterios, desieito
Huello, palabra, doliente,Tiro
Faraon, corazon, labias, huerto.

Răbdarea mea, pusă la grea încercare de ceilalţi doi poeţi, în momentul acesta se clătină.

— Şi dumneata crezi, domnule Cañamaque — strigai eu — că vor fi destui imbecili pe lume să dea bani pe aceste ridicole pomelnice de cuvinte? Ţi-am poruncit să scrii poezii, nu extrase din vocabular. Crezi că poţi să mă înşeli, dar acesta e un motiv suficient să reziliez contractul. De azi înainte nu mai faci parte din fabrică. Pleacă!

Bietul Cañamaque plecă ochii lui mari de antracit lichid şi murmură cu tristeţe:

— Aşa au fost trataţi totdeauna descoperitorii de lumi noi!

Şi ieşi demn, fără să-mi spună măcar bună ziua.

Al patrulea poet care se prezentă în faţa mea era un rus — unul din acei numeroşi emigranţi care s-au împrăştiat prin Europa şi America, fericiţi de a putea să facă în acelaşi timp pe occidentalii şi pe exilaţii.

Contele Fedia Liubanoff putea să aibă cel mult treizeci de ani, dar viaţa petrecută prin cafenelele din Monaco şi din Paris îl îmbătrânise înainte de vreme. Faţa sa avea acea înfăţişare mongolă a moscoviţilor şi un barbişon între gri şi roşcat, care-i dădea o înfăţişare intenţionat diabolică. Mâinile lui tremurau fără încetare — ca o urmare a terorii unei condamnări la moarte, care nu fusese executată, zicea el; din cauza întrebuinţării nemoderate a vodcii, ziceau prietenii lui.

— Domnule Gog, începu el, nu voi face o introducere lungă. Sunteţi prea fin pentru a avea nevoie de comentarii anticipate. Vă voi aminti numai un adevăr, care desigur că nu a scăpat inteligenţei domniei-voastre. Orice poezie are doi autori: poetul şi cititorul. Poemul sugerează şi indică, cititorul completează cu sensibilitatea sa personală şi cu amintirile sale, ceea ce poetul numai a schiţat. Fără această colaborare, poezia nu poate fi concepută. Un poet care ar compune o mie de versuri pentru a descrie o luptă sau un apus de soare, n-ar reuşi niciodată să se facă înţeles de un laş sau de un orb. Dar de câtva timp poeţii se lasă duşi de supraabundenţă ; să zicem chiar că încearcă să reducă şi să violenteze personalitatea colaboratorului lor necesar. Ei vor să spună prea mult şi nu lasă nici un loc operei cititorului, aportul său personal, care formează cea mai mare atracţie a poeziei. Japonezii, rasă genială şi aristocratică, au ajuns să facă poezii cu opt sau nouă cuvinte. Dar tot e prea mult. Eu am voit să fac un pas înainte. Iată cartea mea.

Era un volumaş legat în piele roşie. Îl deschisei şi începui să răsfoiesc. Fiecare pagină avea sus un titlu. Restul era gol.

— Vedeţi, reluă Liubanoff, am vrut să reduc la minimum sugestia poetului. Fiecare din poemele mele se compune numai din titlu: o temă pe care oricine

poate s-o rumege, un *Ia* pentru creaţii multiple şi mereu noi. Cea dintâi poezie, de exemplu, e intitulată: *Siesta privighetorii părăsite*. Toate elementele unei producţii poetice sunt aici. „Siesta" indică anotimpul şi ora; „privighetoarea" aminteşte toată muzica, toată dragostea; şi „părăsirea" te face să elaborezi temele eterne ale trădării şi durerii. Gândiţi-vă câteva minute la acest titlu şi încet, încet, din sufletul dumneavoastră izvorăşte şi se desfăşoară cântecul fermecat pe care voiam să-l sugerez; aşa încât, fiecare cititor devine, în adevăr, mulţumită mie, un creator şi vor fi atâtea creaţii, câţi cititori vor fi. Şi la fiecare citire puteţi crea o poezie nouă, care să vă sature şi să vă mulţumească mai bine decât ar putea face elucubraţiile asudate ale unui străin.

Nici nu mai avui puterea să mă înfurii. Recunoscui deschis că experienţa dăduse faliment şi că fabrica mea era condamnată la dezastru. N-am mai vrut să văd pe al cincilea poet.

În aceeaşi seară plecai şi la sfârşitul anului tot personalul, împreună cu poeţii, a fost concediat. E pentru prima oară în viaţa mea că-mi lipseşte atât de complet priceperea în business. Şi încep să înţeleg de ce bătrânul Platon voia să-i alunge pe poeţi din republica sa. În această afacere am avut o pierdere de şaptezeci şi două de mii de dolari.

O VIZITA LUI WELLS

Londra, 17 mai

H.C. WELLS m-a luat drept un ziarist.

— M-am născut, a zis îndată, arătându-mi un fotoliu de piele, în 1868, la Bromley, în Kent. Am fost vânzător într-un magazin de noutăţi, apoi am studiat biologia; în 1888 am întemeiat Science Schools Journal, unde am publicat primul meu articol, despre Socrate...

A trebuit să-i explic cine eram şi că nu doream de loc să-mi repete cu vocea sa biografia din Who's Who, pe care o cunoşteam dinainte.

— Şi atunci, ce pot face pentru dumneata?

H.G. Wells e un om gros, sigur pe sine, care are înfăţişarea unui administrator da proprietăţi rurale, mai curând decât a unui scriitor. Bine hrănit şi rumen, faţa sa rotundă şi masivă pare că vrea să spună:

— Cărţile pe masă. Să vorbim pe scurt!

N-are nimic dintr-un poet, nimic dintr-un visător sau dintr-un metafizician. A rămas veşnic „vânzătorul de noutăţi". În loc de şaluri şi pălării, face de treizeci de ani comerţ cu utopii ştiinţifice „foarte noi", romanţe, poveşti de citit duminica, paradoxuri transpuse în istorioare.

Ca să-l fac să vorbească, trebui să-i spun că eram gata să întreprind în Europa o anchetă asupra destinelor viitoare ale omenirii. Îndată ce cuvântul „viitor" ajunse la urechile sale, Wells se animă.

— Ştii, zise el, că explorarea şi prevederea viitorului este domeniul meu şi nimeni din ţara aceasta n-a reuşit să mi-l răpească. Anglia are, în secţia „literatură", alţi trei slujbaşi. Un bard naţional care este Kipling; un clovn

naţional care e Shaw; un profet naţional, care sunt eu. Din noiembrie 1901, adică de când am publicat *Anticipations*, ocupaţia mea principala a fost profeţia. Profeţii ştiinţifice, mecanice, astronomice, biologice, politice, militare, sociale: nimic nu mi-a scăpat. Mintea omenească nu va putea să conceapă ceva mai înalt. Religia atât cea păgînă cu oracolele sale, cât şi cea iudaică cu proorocii, e bazată pe profeţii; ultimul scop al ştiinţei cum au demonstrat Ostwald şi Poincaré, e aceia de a face profeţii. Gloria mea stă în aceea că am impus, cu un succes triumfal, profeţia pe piaţa literaturii.

Elocvenţa lui Wells fu întreruptă de sunetul telefonului.

— Câte cuvinte? striga profetul interlocutorului său îndepărtat. Pentru ce zi? *Well*, şase mii de cuvinte, pentru 25 mai. *Well, good bye*!

— E vorba, reluă Wells, întorcându-se spre mine, de o nouă profeţie pentru Westminster Gazette. Citeşte-o: treaba dumitale. Pot să-ţi spun de pe acum ideea principală. Înainte ca secolul nostru să ajungă la jumătatea sa, vom avea un război îngrozitor intercontinental, care va distruge cel puţin trei sferturi din neamul omenesc. Tehnica războiului aerian şi a războiului chimic, care va face progrese noi şi îngrozitoare în anii ce vin, va suprima deosebirea de veacuri dintre combatanţi şi civili. Cele mai mari metropole din lume vor fi distruse, oraşele mici dărâmate şi depopulate, centrele de înaltă cultură făcute cenuşă şi împrăştiate, zonele industriale nimicite. Când războiul — sau mai bine sinuciderea popoarelor în masă — se va sfârşi (din lipsă de gaze şi de explozibile) — nu vor mai rămâne pe planetă decât câteva zeci de milioane de fiinţe înfricoşate şi înfometate, originare din regiunile cele mai sărace şi mai puţin civilizate. Intelectualii, şefii, inginerii vor fi toţi morţi şi superstiţioşii semibarbari nu vor fi în stare să reconstruiască nici măcar aproximativ civilizaţia pe care n-o cunoşteau decât pe dinafară. Pârghiile principale de comandă vor fi pierdute, secretele puterii şi ale ştiinţei ignorate sau uitate. Şi supravieţuitorii, stând pe vine între ruinele bisericilor şi uzinelor vor arde, ca să se încălzească, bibliotecile scăpate de incendiu.

Încet, încet, cele din urmă instrumente se vor strica şi oamenii nu vor fi în stare să facă altele. Maşinile ruginite şi rupte vor acoperi noile pustiuri cu stârvurile lor, dar nimeni nu va reuşi să le facă la loc sau să le reproducă. Înainte ca secolul să se sfârşească, bandele supravieţuitorilor, neputincioşi să învieze opera celor morţi, vor recădea în starea de sălbăticie. În pădurile care vor creşte pe câmpiile necultivate, triburi bănuitoare şi ostile vor rătăci căutând puţină hrană. În mai puţin de cincizeci de ani, Europa orgolioasă de ştiinţa sa şi America mândră de bogăţia ei, vor fi populate de clanuri de neoprimitivi, care vor fi uitat înflorirea efemeră a civilizaţiei dintre secolul al XVIII-lea şi al XX-lea. Şi atunci va reîncepe un lung şi obositor ciclu al istoriei universale. Vei vedea mai bine detaliile şi motivările în *Wistminster Gazette*, ultimul număr din mai.

Era o invitaţie de plecare. Abia ieşit din cameră, auzii zgomotul grăbit al maşinii de scris. Era Wells, care începea să-şi scrie cea de-a şaptezeci şi şaptea profeţie.

FILOMANIE

Paris, 20 decembrie

NOAPTEA ASTA, la *Coupole*, am făcut cunoştinţă cu un oarecare Rabah Tehom, venit la Paris ca să înceapă, după cum spune el, revoluţia antifilozofică. La masa noastră, unde erau adunaţi doi români, un senegalez, un peruvian şi un suedez, micul Rabah Tehom, pitic din orient, îmbrăcat în portocaliu, îşi râgâia într-o franţuzească detestabilă discursul.

Culoarea obrazului, sub lumina exagerată a electricităţii, i se schimba între violet stins şi verde putred. Îi lipsea un braţ: spunea că l-a pierdut într-o luptă, dar nu ştie în ce război. Pe părul lui uns purta o coroană de lauri de hârtie aurită. Nici un fel de băutură nu-l înspăimânta.

— Ce-aţi câştigat, trăncănea Rabah Tehom, ridicând unicul braţ către lămpi, ce-aţi câştigat urmând raţiunea şi întrebuinţând inteligenţa?

Adevărul omenesc n-a fost atins, omul e tot mai nefericit şi filozofia care trebuia să fie, după acei înşelători vechi care erau grecii, încoronarea ştiinţei, se zvârcoleşte în contraziceri şi-şi mărturiseşte neputinţa. Cei doi răufăcători care se întâlnesc la originile filozofiei au fost pedepsiţi — Socrate cu otrava, Platon cu sclavia — dar nu destul de aspru. Ei au otrăvit şi au pus în lanţuri optzeci de generaţii cu învăţătura lor pestilenţială. Monstruosul Socrate s-a răzbunat împotriva cucutei ateniene, intoxicând pe pasivii europeni, pentru douăzeci de secole, cu dialectica sa. Rezultatele se văd. Întrebuinţarea încăpăţânată şi sterilă a raţiunii a dus la scepticism, la nihilism la saturaţie, la disperare. Puţinele adevăruri întrevăzute prin această metodă au dus la teroare. În epoca moderna, filozofii cei mai lucizi s-au refugiat, în ultimă instanţă. În nebunie: Rousseau, Comte, Nietzsche au murit nebuni. Şi numai mulţumită acestui noroc au putut să renoveze gândirea occidentală cu ideile cele mai fecunde şi mai îndrăzneţe.

Aici stă secretul Mântuirii. Dacă inteligenţa duce pe oameni către îndoială şi falsitate, este de presupus că în virtutea aceleiaşi legi, nebunia îi va conduce la siguranţă şi la lumină. Dacă excesul de raţiune duce la nebunie, în loc să ducă la cucerirea adevărului, atunci e clar că trebuie să pornim de la nebunie, ca să ne ridicăm spre o raţiune superioară, care să rezolve enigmele lumii.

Filozofiei —- care-i iubirea de înţelepciune — trebuie să-i substituim „Filomania" care e dragostea de nebunie. Dar nebunia nu se învaţă, aşa cum se poate învăţa logica şi ştiinţa metodei. Trebuie să dezobişnuim creierul omenesc de practicile nefaste ale vechiului raţionalism. Nu e de ajuns să suprimăm cultul dezastruos al inteligenţei, trebuie să extirpăm din mintea noastră tumorile intelectualismului — să zicem, dacă vreţi, claritatea, bunul simţ, mania inductivă şi deductivă, intelectul. Cine vrea să se ridice la ciclul superior al revelaţiei interioare şi universale, trebuie, înainte de toate, să devină nebun, înţeleptul nu va putea intra niciodată în paradisul adevărului; douăzeci şi cinci de secole de experienţă contra naturii, au demonstrat aceasta în mod sigur.

Dar făcând drumul invers, adoptând cu îndrăzneală delirul ca punct de plecare, vom fi în stare, poate, să prindem ceea ce pentru toţi cei care raţionează a fost de neînţeles. De aceea, Filomania nu poate fi răspândită cu ajutorul cărţilor, ca filozofia falimentară. Trebuie să scoatem inteligenţa din capul celor în stare s-o propage; să educăm pe viitorii creatori ai Filomaniei în afară de sistemele normale. Nu ne putem servi de nebuni în stare naturală, căci au rămas în ei prea multe urme din învăţătura raţionalistă şi din gândirea veche. Eu am început să străbat Europa pentru a strânge fondurile care să-mi permită înfiinţarea primului „Institut de demenţă voluntară" din care vor trebui să iasă primii pionieri ai Filomaniei. Programele sunt gata şi eu mă oblig ca în trei ani să transform pe animalul cel mai raţional şi mai infectat de logică, într-un nebun minunat, profetic şi demiurgic. După trei generaţii, Filomania va înflori pe pământ, începând o civilizaţie nouă, care va răspunde la întrebările milenare ale spiritului omenesc şi va da tuturor pacea şi siguranţa supremă.

Rabah Tehom îşi îndreptă coroana de hârtie care-i căzuse aproape pe ochi, îşi şterse fruntea, bău un *whisky*, pe care un român îl avea dinainte şi întrebă cu privirea pe ascultătorii săi tăcuţi. Observând melancolica sa contrarietate, scosei din buzunar un bilet de o sută de franci şi-l întinsei apostolului Filomaniei.

— Iată, zisei eu, darul meu pentru Şcoala clemenţei voluntare. E puţin, dar cred că o asemenea şcoală este astăzi mult mai puţin necesară decât ţi se pare dumitale.

Rabah Tehom dădu din cap cu un aer de compătimire.

— Toţi putrezi de inteligenţă! murmură ei. Doctorul vine şi ei îl primesc cu pomană.

Cu toată supărarea sa evidentă, închise cu grijă cei o sută de franci în pungă, fără să mulţumească măcar şi se sculă. Îşi scoase coroana aurită de pe cap, o ascunse în buzunar şi apoi, făcându-ne o plecăciune reverenţioasă, ieşi de la *Coupole*, mândru şi solemn, ca un profet trimis în exil.

STELE=OAMENI

Nisa, 27 februarie

LA ORA CEAIULUI, în Villa des Abeilles, Maeterlinck mă aştepta, senin şi zâmbitor, ca un filozof obişnuit cu toate resemnările.

— Ca apologet al divinei Linişti, mi-a spus, ar trebui să tac. Dar poţi tăcea numai faţă de cei pe care-i cunoşti de mult timp — şi pe care-i iubeşti. Nu suntem, mi se pare, în astfel de raporturi şi trebuie să recurg la acea degradare şi decadenţă a tăcerii, care e cuvântul.

Mă veţi ierta dacă vă voi vorbi numai de astronomie. În lunile acestea nu fac decât să citesc opere de astronomie şi nu mă pot gândi decât la cer. Dumneavoastră poate nu ştiţi că epoca noastră, nu prea norocoasă în artă, e vârsta de aur a astronomiei. Progresele realizate în ultimii treizeci de ani sunt adevărate minuni. Din timpul lui Copernic şi al lui Galileu nu s-au mai făcut

atâtea descoperiri, aşa de importante şi la o aşa mică distanţă. Oameni ca Jeans, Van Maanen, De Sitter, Russell, Arrhenius, Barnard, Adams, Eddington, Hubbles, au reînnoit şi lărgit în mod fabulos cunoştinţa noastră despre universul stelelor. Secolul al XX-lea va fi, pentru ştiinţa astrelor, ceea ce a fost secolul al XV-lea pentru antichitatea clasică şi al XVII-lea pentru fizică : o adevărată Renaştere. Din nefericire, sunt două obstacole care împiedică această înflorire de a produce toate efectele sale. Mai întâi, persoanele culte şi obişnuite să gândească nu se ocupă cu studii de astronomie şi au, mai mult sau mai puţin, cunoştinţe superficiale despre sistemul solar. Pe de altă parte, astronomii, care adeseori sunt şi excelenţi fizicieni şi matematicieni, sunt lipsiţi cu totul de vocaţie filozofică. Fac descoperiri geniale şi expun cu exactitate fapte şi teorii, dar sunt incapabili să tragă concluzii morale şi metafizice. Eu aş vrea să fiu, dacă nu vă par prea încrezut, creierul care să facă legătura între ştiinţele astrelor şi cunoaşterea omului.

Poate ştiţi că unul din principiile vechii ştiinţe ezoterice afirma că microcosmul e o repetare sau un reflex al macrocosmosului — ceea ce înseamnă că în om se regăseşte forma şi structura universului. Savanţii pozitivişti au râs de această formulă, care părea a fi rodul unei naive extravaganţe. Dar ultimele descoperiri şi teorii astronomice aduc o justificare neaşteptată a vechiului principiu ermetic. Într-un cuvânt: viaţa aştrilor în univers se aseamănă neînchipuit de mult cu viaţa oamenilor pe pământ.

Până acum o jumătate de secol, se credea că stelele ar fi împrăştiate ici şi colo în spaţiu şi că ar fi, cum ziceau grecii, incoruptibile, adică totdeauna asemănătoare cu ele însele. Astronomia contemporană *a changé tout cela*. Găsim în spaţiu, chiar dacă ar fi mărginit, cum vrea Einstein, dar nu mai puţin nelimitat în practică, naţiuni sau popoare de stele. Sunt faimoasele Universuri-Insule, bănuite de Herschel şi azi admise de toţi. Aceste insule sunt de două feluri: Nebuloasele Spirale, cum e Calea lactee, din care face parte Soarele şi Grupurile globulare. Spiralele sunt imense fluvii de ceaţă gazoasă, în care s-au închegat miliarde de stele. Grupurile globulare — ca de exemplu acela al lui Hercule — sunt independente de spirale, au o formă sferică şi cuprind milioane de stele. Astrele deci nu trăiesc împrăştiate, cum se credea odinioară, ci grupate în societăţi mari. În cer, ca şi pe pământ, domneşte viaţa asociată.

Aceste societăţi, ca şi cele omeneşti, sunt compuse din familii: sistemele solare. În acest popor uriaş, care e Calea Lactee — formată se pare din sute de miliarde de corpuri cereşti, atât vii, cât şi moarte — sunt cel puţin o sută de mii de sisteme asemănătoare cu al nostru, în care un soare joacă roiul de părinte binefăcător pentru un cerc de planete, care sunt efectiv fiicele lui, deoarece sunt rupte din sânul său; aceasta, fie că se acceptă vechea teorie a lui Kant şi Laplace sau aceea modernă a lui Jeans. Sateliţii sunt, la rândul lor, copiii planetelor, aşa încât orice sistem solar seamănă perfect cu o familie patriarhală.

O altă analogie admirabilă între aştri şi oameni este existenţa perechilor. Cea mai mare parte din fiinţele omeneşti trăiesc perechi — soţ şi soţie, prieteni nedespărţiţi amanţi — şi cea mai mare parte din stele sunt, cum zic astronomii,

duble ; adică ele apar ca doi aştri de mărime aproape egală, care se învârtesc împreună în jurul aceluiaşi centru de gravitate.

Stelele trăiesc împreună; ca şi oamenii: adică se nasc, au tinereţea lor, apoi îmbătrânesc şi mor. Spectroscopia ne-a ajutat să reconstituim biografia stelelor. Ele sunt la început grămezi gazoase, care, puţin câte puţin, se condensează şi ajung la maximum de strălucire şi de căldură: aceasta e adolescenţa şi tinereţea. Sunt stele uriaşe, de culoare albă sau albăstrie, coloşi adolescenţi ai cerului, încet, încet, se micşorează, devin galbene, apoi roşii şi tot mai mici. Printre stelele pitice, de culoare galbenă, care dau semne de bătrâneţe, este şi Soarele nostru. Spre sfârşit, nu mai strălucesc: culoarea rubinie se întunecă şi devine neagră; stelele sunt moarte, dar cadavrele lor întunecate continuă să alerge printre strălucirea surorilor vii.

Mai sunt şi alte asemănări ciudate între lumea omenească şi lumea astrală. Atât printre noi, cât şi printre stele, numărul morţilor întrece pe al celor vii; stelele tinere, bogate în lumină şi căldură, sunt infinit mai puţine decât cele bătrâne şi sărăcite; stelele uriaşe şi supraurіaşe foarte puţine în comparaţie cu cele pitice. Şi în cer, ca şi printre oameni, predomină morţii, mediocritatea şi sărăcia.

Şi fiindcă e vorba de bătrâneţea stelelor, vreau să vă atrag atenţia asupra unei analogii surprinzătoare între bătrâneţea lor şi a oamenilor. După cum se vede din scara spectroscopică a lui Harvard — care ne dă mijlocul sigur de a determina vârsta aştrilor — bătrâneţea se arată, în spectru, printr-o linie care atestă şi expansiunea calciului. La om, de asemenea, semnul bătrâneţii e arterioscleroza, adică osificarea arterelor, întărirea lor,predominarea calciului.

Stelele uriaşe — albe şi albastre — sunt risipitoare: ard şi luminează cu o generozitate incalculabilă şi varsă în fiecare clipă torente de căldură şi lumină. Este divina nebunie a tinereţii, care se plăteşte prin aceea că nu ţine mult. În adevăr, această perioadă, ca şi perioada corespunzătoare a omului, durează puţin şi aceasta explică de ce firmamentul e plin mai ales cu stele pitice şi galbene, adică mai mici, mai reci şi mai bătrâne.

Sunt apoi mase stelare care nu ajung să lumineze niciodată sau cel puţin nu ajung la acea temperatură maximă de 2700 de grade, indispensabilă spre a putea fi văzute. Ele corespund cu ceea ce sunt, în speţa umană, avorturile, în ceea ce priveşte vârsta, prevăd obiecţiunea dumneavoastră. Un astru. Înainte de a se stinge, trăieşte milioane de secole, pe când noi abia dacă ajungem, în medie, la o jumătate de secol. Dar dacă comparăm masa imensă a astrelor cu aceea foarte mică a oamenilor, veţi băga de seamă că această obiecţiune nu rezistă. Am făcut calcule aproximative şi am descoperit că, în proporţie cu masele, oamenii au o longevitate superioară aceleia a sorilor şi planetelor. Pământul, după cât se pare, numără abia două milioane de ani şi va mai trăi poate pe atâţia, dar dacă s-ar compara cu longevitatea oamenilor, atât de mică, ar trebui să trăiască nu patru miliarde, ci multe trilioane de secole.

Totuşi, veţi zice. sunt alte deosebiri: stelele sunt corpuri fizice şi materiale, pe când oamenii sunt creaturi vii şi simţitoare: asemănarea dintre societatea omenească şi societatea stelară are o limită. De loc. Chiar şi stelele, ca şi animalele şi oamenii se hrănesc. Ele înghit nenumăraţii bolizi care rătăcesc în

spaţiu şi absorb la infinit electronii răspândiţi în eter. Altfel, ar muri repede: nu se poate consuma şi cheltui, cum fac sorii, fără să se repare pierderile. Ele se nasc, întocmai ca noi: soarele, după cum v-am spus, e un tată; şi ceea ce e ciudat, crearea planetelor nu s-ar putea produce dacă n-ar interveni un alt astru uriaş, care, apropiindu-se, provoacă o emisiune de gaze care iese din trupul tatălui — acel fenomen pe care l-am putea numi maree siderală. Această maree, din cauza rotaţiei, se desprinde din astrul îndrăgostit şi se fragmentează în atâtea bucăţi care, răcindu-se, formează planetele.

În ce priveşte sensibilitatea lor, mă mulţumesc să vă trimit la experienţele celebre ale lui Bose asupra vieţii psihice a mineralelor: nu există părticică din univers care să nu vibreze, care să nu fie atrasă sau respinsă, care să nu se bucure sau să nu sufere. De ce-ar face excepţie stelele?

Se poate trage concluzia, mi se pare, că, în adevăr, microcosmosul e oglinda macrocosmosului. Oamenii minusculi, pe planeta lor mică, corespund perfect cu stelele cele mari din spaţiul imens. În cer stelele trăiesc perechi, în familii şi naţiuni, ca şi noi şi ca şi noi se nasc, ard în tinereţea lor efemeră, se reproduc, decad şi mor. Şi acolo sus, geniile, uriaşii, bogaţii, viii, sunt excepţii. Locuitorii universului, care par aşa de deosebiţi şi de depărtaţi, trăiesc la fel cu locuitorii pământului, străbat aceeaşi soartă şi posedă caractere identice. Pascal se înspăimânta înaintea spaţiului ceresc — noi găsim acolo sus, graţie astronomilor, fiinţe vii, asemănătoare nouă, adică fraţi mai mari. După teroare urmează iubire. Eu, minuscul animal terestru, sunt din acelaşi neam cu Sirius şi Aldebaran. Dacă stelele seamănă întru totul cu oamenii, eu pot să-mi închipui că sunt o stea.

Bătrânul Maeterlinck observă mirarea mea — amestecată cu puţină plictiseală — şi încetă de a mai vorbi. Coborârăm în grădină, sub mimozele cu ciorchini ca de pucioasă, care începeau să se scuture.

— Nu sunteţi încântat de a fi o stea? mă întrebă autorul lucrării *Trésor des Humbles*.

— Foarte încântat, răspunsei. Şi-ţi sunt recunoscător că mi-ai revelat înrudirea mea cu cerul.

Pe când coboram spre Nisa, privii — contrar obiceiului meu — imensul cer înstelat şi, înainte de a mă închide în hotel, făcui un mare salut circular surorilor mele care trăiesc, din fericire, la trilioane de kilometri de mine.

CADAVRE DE ORAŞE

Napoli, 12 octombrie

SUNT APROAPE la sfârşitul unei călătorii prin lumea veche, în căutare de cadavre. Un itinerar de ruine şi de necropole. În loc să mă opresc în oraşele vii, locuite de oameni vii, am fost în pelerinaj în toate oraşele moarte, populate de umbre. În Egipt, am lăsat la o parte Cairo şi Alexandria şi-am vizitat Heliopolis şi Teba; în Asia, plecând de la Troia, am văzut Pergam, Sardes, Ancira, Ierihon, apoi, înaintând în deşert, fabulosul Tadmor, cu o mie de coloane şi, în

sfârşit, Ninive şi Persepolis, grămezi de dărâmături imperiale. Apoi m-am întors în Europa: în Creta m-am învârtit printre palatele dezgropate din Cnossos şi Tirint; în Grecia am contemplat resturile din Eleusis şi Delfi; în Albania, cele de la Butrinto. În sfârşit, am ajuns în Italia. În Sicilia nu m-am oprit decât la Selinunta. Cunoşteam Pompei, dar am vrut să revăd Herculanum; m-am urcat pe stânca de la Comae (deasupra peşterii Sibilei) şi am ajuns până la Paestum, vechea Posidonia. Acum îmi rămâne să văd, în nord, Ostia, Norba, Vetulonia şi Populonia.

Nu pot să spun că le-am văzut pe toate, dar desigur că le-am văzut pe cele mai vestite. Aceste schelete de piatră ale vechilor stupării omeneşti mă atrag infinit mai mult decât vulgarele metropole, în care se îngrămădesc hoiturile de mâine. Coloanele trunchiate nu mai suportă arhitrave: cerul se oglindeşte în pavimentul templului. Soarele s-a întors în cavouri şi în cripte; casele sunt reduse la ziduri dărâmate; palatele şi mormintele sunt goale de locuitori — peste tot cenuşă, praf şi linişte. Pe pietrele desfăcute ale străzilor nu mai trec puternicii lumii, stăpânii caselor şi ai provinciilor, ci numai săpători, arheologi, pelerini — servitori şi amatori ai morţii. În odăile în care se râdea şi se iubea, ploaia cade acum în voie; în amfiteatre, şopârlele şi scorpionii se încălzesc la soare; în sălile regilor îşi fac cuiburi bufniţele şi pupezele.

Altora, aceste rămăşiţe de grandoare, aceste capitale ale plăcerii şi ale orgoliului, reduse la nişte biete ziduri pline de iarbă, le inspiră poate tristeţe. Mie nu. Plăcerea mea pentru distrugere şi umilire este sărbătoreşte satisfăcută în aceste labirinturi de ruine. În unele momente, simt o bucurie orgolioasă: în mijlocul acestei destrămări, eu sunt viu; în alte momente, gust voluptatea înjosirii; şi oraşele noastre vor deveni la fel cu acestea şi mândria noastră va avea acelaşi sfârşit. Dar totdeauna. Într-un fel sau altul, sufletul meu iese din obişnuit: Palmira m-a mişcat mult mai mult decât Londra.

Oraşele pustii sau dezgropate sunt incomparabil mai frumoase decât cele vii. Imaginaţia reconstruieşte, completează şi obţine astfel un ansamblu mai grandios şi mai perfect. Pentru mine nu există ceva în adevăr minunat, decât ceea ce nu e sfârşit sau ceea ce este aproape distrus. Şi mirosul morţii e un elixir puternic, pentru cel ce ştie că va trebui să moară.

În ziua în care am fost la Paesturn, cerul era acoperit de nori în furtună. Dar a fost de ajuns o rază de soare ca să învieze templul lui Neptun, cu puternicele sale coloane de culoarea mierii, roase de secole, dar teribil de vii, aproape ca nişte trunchiuri de piatră ieşite din pământ, ca să revăd într-o clipă toată lumina şi viaţa Greciei. Acea mare casă a unui Zeu mort, aşezată în mijlocul ierburilor şi crinilor de pădure înfloriţi, mi s-a părut mai vie şi mai strălucitoare decât însăşi natura. Era acolo, aproape, o fată brună, foarte frumoasă, cu o basma roşie pe cap şi cu doi ochi de înger de noapte — şi părea, cum şedea lângă templu, că e însăşi moartea.

CACCAVONE

Napoli, 23 octombrie

AM CUNOSCUT LA POMPEI, într-o cafenea elveţiană, pe un oarecare profesor Caccavone, care se intitulează „Metasof" şi care pretinde că a „depăşit" filozofiile cele mai moderne.

Caccavone este un om care tinde, ca orice animal vizibil, la sfericitatea lumilor. La prima vedere, pare format dintr-o sferă şi din trei jumătăţi de sferă: un cap mare de colos cu tignafes, două rotunjimi imposibil de ascuns, care se revarsă chiar de pe scaunul cel mai larg şi în faţă o rotunjime care, de la piept, coboară, arcuindu-se, până unde încep picioarele.

Mi se spune că e un om foarte fecund: în fiecare an publică o carte şi creează un copil. Cărţile sale, după câte aud, spun toate acelaşi lucru; copiii sunt foarte deosebiţi între ei: dar şi de unele şi de altele din produsele sale Caccavone e tot aşa de mândru. Sunt patrusprezece volume şi patrusprezece copii şi circumferenţiarul Metasof a trebuit să facă o infinitate de meserii, ca să-şi întreţină numeroasa familie. Nu există post, slujbă, funcţiune sau sinecură, pe o rază de o sută de kilometri, pe care Caccavone să n-o fi ocupat sau să nu aspire a o ocupa. În comuna sa era consilier al şcoalelor, la Academia Plutonică secretar general şi perpetuu, la şcoala din Pompei ocupa o catedră de istoria greşelilor omeneşti; la cea din Boscoreale preda logologia comparată; la Stabia avea o slujbă de pneumatolog; la Angri conducea institutul de frenastenici. În afară de acestea, era preşedintele Ligii pentru drepturile vegetalelor; membru al unei comisii internaţionale pentru extirparea sensului comun (considerat de Metasof ca ceva primejdios); vicepreşedinte al societăţii de protecţie a sectelor eretice; membru în trei consilii de administraţie al caselor de editură; intendent general al Enciclopediei Interseculare; comisar interimar al Centrului pentru difuzarea cunoştinţelor inutile; casier al societăţii naţionale pentru golirea pneumatică a latrinelor; preşedinte al Consiliului regional pentru represiunea mişcărilor telurice; director al unui ziar de Metasofie, al unei reviste de puericultura, al unui săptămânal de politică metempirică, al unui buletin pentru exploatarea Atlantidei şi al multor altor periodice. Mulţumită lefurilor, pensiilor, jetoanelor de prezenţă şi indemnizaţiilor de reşedinţă, taxelor de examene, procentelor asupra dividendelor, gratificaţiilor extraordinare şi altor câştiguri, reuşea să-şi hrănească copiii şi pe sine însuşi, să-şi clădească unele case şi să aibă un cont curent la diferite bănci.

Cu toată aparenţa fizică şi lăcomia de bani, marea dragoste a lui Caccavone este filozofia, sau, cum zice el, Metasofia. Alaltăieri am avut o lungă convorbire cu el — pentru că trage nădejde să-i dau bani ca să întemeieze o mănăstire metasofică, al cărei stareţ, superior şi econom ar vrea sa fie el — şi mi se pare că am înţeles miezul gândirii sale.

— Un filozof sicilian, îmi spunea el, a ajuns acum câţiva ani să reducă la extrem metafizica veche şi cea nouă, demonstrând faimoasa egalitate: Fiinţă = gândire. Dar acesta n-a observat că în monismul său idealist şi absolut a păstrat o rămăşiţă nefastă de dualism. A insista asupra unei egalităţi, chiar

dacă se bazează pe identitatea termenilor, implică totdeauna existenţa, cel puţin aparentă şi fenomenală, a doi termeni. Dacă se declară că Fiinţa este egală cu Gândirea sau se poate reduce la Gândire, aceasta înseamnă că sunt părţi din fiinţă care nu sunt, în ochii raţiunii comune şi-ai experienţei raţionale, Gândire. Sforţarea enormă care se face pentru a confunda aceste două noţiuni, înseamnă că identificarea perfectă e mai mult un ideal decât un adevăr de intuiţie imediată.

Eu am mers mai departe decât arhiidealistul sicilian şi am vrut să analizez cei doi termeni, pe care el se trudeşte să-i identifice. Dacă te uiţi mai bine, Fiinţa este o noţiune aşa de universală, că nu înseamnă absolut nimic. Poate să conţină în sine toate lucrurile şi prin urmare nu conţine nici unul în particular. E un simplu semn grafic şi nimic mai mult.

Rămâne Gândirea şi aici e greutatea cea mare! Să vedem deci în ce constă această faimoasă gândire, care ar fi după timidul meu precursor, singura realitate.

Să o descompunem. Găsim, mai întâi de toate, aşa numitele senzaţii şi reprezentări. Dar, după geniala descoperire a lui Berkeley, se ştie ce sunt acestea: nimic altceva decât lucrurile în sine, ceea ce fizicienii numesc materie. A avea senzaţia unei culori roşii, echivalează cu a spune că există în noi sau în afară de noi prezenţa roşului.

Găsim apoi voinţa. Dar experienţele lui Loeb şi acelea şi mai îndrăzneţe ale lui Pavlov, demonstrează că e vorba aici de simple tropisme sau, mai bine zis, de reflexe. Faptul că bărbatul e atras de femeie, nu demonstrează o alegere mai conştientă şi o decizie mai voluntară decât atunci când floarea soarelui se îndreaptă către soare. Jagadis Chandra Bose a demonstrat că asemenea atracţii există chiar şi între plante şi minerale şi nici un idealist nu admite că varza şi pietrele sunt dotate cu gândire.

Rămân noţiunile generale, abstracţiunile, ideile. Dar acestea, cum am văzut atunci când am vorbit de ideea de Fiinţă, nu sunt decât semne vocale sau grafice, fără conţinut adevărat, de care ne servim în conversaţiile noastre, ca nişte copii, care, jucându-se, se servesc de ghindă sau de nasturi, prefăcându-se că le cred monede. Să tragem concluzia : acea faimoasă gândire, la care se tinde să se reducă toată fiinţa, nu există: e o pură fantomă sau o simplă convenţie. Ciclul eroic al filozofiei moderne este închis. Descartes îl începuse spunând: „gândesc, deci exist"; şi-l sfârşeşte Caccavone conchizând dialectic: „nu gândesc, deci nu exist". Adevăratul sinonim, sau mai bine omonim, al Fiinţei, este Neantul. Noi nu existăm, gândirea nu există, deci nu există nimic. Aceasta este metafizica radicală sau, dacă vreţi să-i daţi un nume grec, Oudenismul.

— Dar, întrebai eu, unde pui ceea ce germanii numesc „judecăţi de valoare", adică binele şi răul, adevărul şi minciuna, urâtul şi frumosul?

— Văd, îmi răspunse, că nu cunoaşteţi bine nici măcar idealismul absolut, de care se depărtează sistemul meu, fiind punctul extrem al filozofiei moderne.

Predecesorul meu a demonstrat că timpul face să devină, încet, încet, eronat, rău şi urât, ceea ce la un moment dat părea just, bun şi frumos. Erorile de azi sunt adevărurile de ieri; binele de azi va fi răul de mâine. Acestea spuse,

vedeţi consecinţele: dacă totul, trecând prin ciurul timpului, devine rău, greşeală, urâţenie, înseamnă că nu există niciodată în realitate nici adevăratul bine, nici adevăratul adevăr, nici adevărata frumuseţe. Şi prin urmare, judecăţile de valoare nu mai au nici un rost. Revenim la deviza adâncă a Bătrânului din Munte: Nimic nu-i adevărat, totul e posibil.

— Permite-mi încă o mică obiecţiune, adăugai eu. Dacă nimic nu există şi dacă totul se reduce în mod logic la nimic, cum explici dumneata existenţa noastră, de exemplu a dumitale şi a mea?

La aceste cuvinte, obrazul mare şi rotund al lui Caccavone deveni, din cauza râsului, o mască de încreţituri mobile, încadrată de peri şi ochii lui, care cu un moment mai înainte îi ieşeau din cap gata să atingă sticlele ochelarilor, se ascunseră de tot îndărătul perdelelor zbârcite ale pleoapelor, îndată ce-şi reveni şi putu să vorbească, exclamă:

— Credeţi, deci, ca orice creatură vulgară, în existenţa domniei-voastre? Aveţi încă pe ochi perdeaua acestei superstiţii prosteşti! Dar nu înţelegeţi că dacă admiteţi existenţa domniei-voastre şi prin urmare a celor dimprejur, ar trebui neapărat să admiteţi existenţa fiinţei supreme, a eternului autor al tuturor? Încă nu ştiţi că Dumnezeu a murit, că l-am ucis noi, filozofii şi în mod definitiv?

Binevoiţi a analiza ideea de existenţă. Ce înseamnă a exista? A dura şi a fi conştient. Dar ştiţi dumneavoastră că în fiecare moment persoana noastră fizică şi morală se schimbă, trece, se transformă? Dumneavoastră nu mai sunteţi ceea ce eraţi acum o oră: un alt Gog s-a născut, vechiul Gog a murit. Şi astfel, până la distrugerea totală, care, în comparaţie cu infinitatea timpului, e foarte aproape, iminentă.

Şi oare suntem noi, în adevăr, conştienţi de noi înşine? Niciodată, în nici un fel. Îndată ce-mi propun să observ starea actuală a conştiinţei mele, adaug, prin simplul fapt că-mi îndrept atenţia spre aceasta, ceva ce nu mai era înainte, adică o deformez, o transform într-o stare cu totul deosebită şi ceea ce era prezent devine deodată trecut, adică ceva mort, de neînţeles, necunoscut. Cât despre stările mele viitoare, acestea nu sunt încă, deci nu există şi nici nu pot ţine socoteală de ele. Prin urmare, starea prezentă fuge şi moare îndată ce încerci s-o opreşti; starea viitoare n-a apărut încă şi din această cauză e de neînţeles. Concluzia este că noi nu suntem niciodată, nici măcar un minut, în adevăr conştienţi de conţinutul pretinsei şi ipoteticei noastre gândiri. Şi nu avem, e clar, nici un drept să deducem — din fenomenele iremediabil ignorate şi inaccesibile, — existenţa noastră. Ceea ce se schimbă veşnic şi vertiginos n-are consistenţă, nici realitate, e o trecere perpetuă, nu o substanţă. Am deci dreptul să repet axioma mea anticarteziană: nu gândesc, deci nu exist. Iar identităţii faimoase şi naive a filozofului sicilian, îi substitui cu îndrăzneală pe a mea: Fiinţă=Neant.

N-am găsit, pentru moment, ce să răspund acestui discurs. Caccavone se ridică, cu maiestatea celor patru sfere ale sale şi ieşi din cafenea fără să plătească cele patru pahare de bere pe care le băuse. Iniţierea mea în Oudenism m-a costat, deci, o foarte mare durere de cap şi şaisprezece lire italiene, în care se cuprinde şi bacşişul.

CONTELE DE SAINT-GERMAIN

Pe bordul vasului „Prince of Walles",
15 februarie

ZILELE ACESTEA am făcut cunoştinţă cu faimosul conte de Saint-Germain. E un nobil foarte serios, de statură mijlocie, dar cu o înfăţişare robustă şi îmbrăcat cu o simplitate rafinată. Nu pare să aibă mai mult de cincizeci de ani.

În primele zile ale călătoriei nu se apropia şi nu vorbea cu nimeni. Într-o noapte, pe când eram singur pe punte şi priveam luminile din Massaua, apăru fără veste alături de mine şi mă salută. Când îmi spuse numele, am crezut că era vorba de vreun descendent al acelui conte de Saint-Germain care umpluse cu misterul şi cu legenda longevităţii sale, întreg secolul al XVIII-lea. Citisem din întâmplare acum câtva timp un articol într-un *magazine* despre „contele nemuritor", aşa că din fericire nu fusei luat pe neaşteptate. Contele fu încântat observând că ştiam ceva despre această istorie şi se hotărî să-mi facă marea mărturisire.

— N-am avut niciodată copii şi n-am urmaşi. Sunt acelaşi personaj, dacă-mi faceţi cinstea să mă credeţi, care am fost cunoscut sub numele de Contele de Saint-Germain în secolul al XVIII-lea. Aţi citit poate că unii biografi notează că am murit în 1784 în castelul Eckenfoerde, din ducatul Schleswig. Dar există documente care probează că în 1786 am fost primit de împărăteasa Rusiei. Contesa de Adhemar m-a întâlnit în 1879 la Paris, în biserica des Recollets. În 1821 am avut o lungă conversaţie cu contele de Châlons în Piaţa San Marco din Veneţia. Un englez, Vandam, m-a recunoscut în 1847. În 1896 încep legăturile mele cu Mrs. Annie Besant. Mrs. Oakley încercă în zadar să mă regăsească în 1900; dar cunoscând caracterul acestei bune doamne, reuşii s-o evit. După câţiva ani, întâlnii pe Mr. Leadbeater, care făcu despre mine o descriere puţin fantastică, dar în fond destul de exactă. Am vrut să revăd, după vreo şaptezeci de ani de lipsă, bătrâna Europă; acum mă întorc din India, unde se află cei mai buni prieteni ai mei. În Europa de azi, sleită de război şi înnebunită îndărătul maşinilor, nu mai e nimic de făcut.

Dar, dacă informaţiile pe care le-am citit sunt exacte, dumneata erai mai mult decât centenar în 1784, în epoca presupusei dumitale morţi.

Contele zâmbi cu blândeţe.

- Oamenii, reluă el, sunt prea uitători sau prea copii pentru a se putea orienta în cronologie. Un centenar e pentru ei un miracol. În antichitate şi chiar în evul mediu se aminteau încă unele adevăruri elementare, pe care orgolioasa ignoranţă ştiinţifică le-a făcut uitate. Unul din aceste adevăruri este că nu toţi oamenii sunt muritori. Cei mai mulţi mor în realitate după şaptezeci sau o sută de ani: un număr mic continuă să trăiască la infinit. Din acest punct de vedere, oamenii se împart în două părţi: imensa plebe a celor distruşi şi aristocraţia restrânsă a celor dispăruţi. Eu aparţin acestei mici elite şi în 1784 nu trăisem numai un secol, ci mai multe.

— Va să zică, eşti nemuritor?

— N-am spus aceasta. Trebuie să facem deosebire între nemurire şi nemurire. De milenii religiile ne învaţă că toţi oamenii sunt nemuritori, adică încep o a doua viaţă după moarte. Unui mic număr dintre ei îi e dată o viaţă pământească aşa de lungă faţă de viaţa obişnuită, încât vulgului efemer i se pare nemuritoare. Dar fiindcă suntem născuţi într-un moment determinat în timp, e destul de posibil că va trebui să murim şi noi, mai curând sau mai târziu. Singura deosebire e aceasta: că existenţa noastră mijlocie în loc să se măsoare cu anii, se măsoară cu secolele. A muri la şaptezeci de ani sau a muri la şapte sute, nu-i o deosebire aşa de prodigioasă, când te gândeşti la relativitatea timpului.

- Ai făcut aluzie la o aristocraţie de nemuritori. Nu eşti va să zică singurul care se bucură de acest privilegiu?

— Dacă semenii dumneavoastră ar cunoaşte mai bine istoria, nu s-ar mai mira de unele afirmaţii. În toate ţările din lume, de la cele mai vechi şi până la cele mai moderne, trăieşte credinţa hotărâtă că unii oameni n-au murit, ci au fost răpiţi — adică au dispărut fără să li se poată găsi trupul. Ei continuă să trăiască ascunşi, incognito, sau au adormit şi pot să se deştepte şi să se întoarcă dintr-un moment în altul. Duceţi-vă în Germania şi vi se va arăta Unterberg, lângă Salzburg, unde veghează de secole, sub aparenţa somnului, Carol cel Mare; la Kyffhäuser, unde s-a refugiat, în aşteptare. Frederic Barbarossa; şi la Sudermerberg, care adăposteşte încă pe Henric Păsărarul. În India vi se va spune că Nana Sahib, şeful revoluţiei din 1857, dispărut în Nepal fără să lase vreo urmă, trăieşte încă ascuns în Himalaia. Vechii evrei ştiau că patriarhul Enoch fusese cruţat de moarte: şi babilonienii credeau acelaşi lucru despre Hasisadra. S-a sperat secole de-a rândul că Alexandru cel Mare va reapărea venind din Asia, aşa precum Hamilcar, dispărut în lupta de la Panormo. fu aşteptat multă vreme de cartaginezi. Nerone reapăru de mai multe ori, după pretinsa sa moarte şi Apolonius din Tiana, după vechii săi biografi, a dispărut fără să lase urme. Oricine ştie că bretonii n-au crezut niciodată în moartea regelui Artur, nici goţii în aceea a lui Teodoric, nici danezii în moartea lui Holger Dabske, nici portughezii în a regelui Sebastian, nici suedezii în a regelui Carol al XII-lea, nici sârbii în a lui Marco Kralievici.

Toţi aceşti monarhi sunt adormiţi şi ascunşi, dar trebuie să se întoarcă. Şi azi mongolii aşteaptă întoarcerea lui Gengis-Khan.

O interpretare plauzibilă a unor versete din Evanghelie a făcut pe milioane de creştini să creadă că Sfântul Ioan n-a murit niciodată, ci că trăieşte încă printre noi: în 1793, vestitul Lavater era sigur că i-a dat de urmă la Copenhaga. Dar ar fi de ajuns exemplul clasic al evreului rătăcitor, care sub numele de Ahasverus sau Buttadeo a fost recunoscut în diferite ţări şi care numără până acum mai mult de o mie nouă sute de ani. Toate aceste tradiţii independente unele de altele, dovedesc că neamul omenesc are siguranţa, sau cel puţin presimţirea, că există oameni care întrec cu mult cursul obişnuit al vieţii. Şi eu, care sunt unul din aceştia, pot să afirm cu toată autoritatea, că această credinţă corespunde adevărului. Dacă toţi oamenii s-ar bucura de această longevitate fabuloasă, viaţa ar deveni imposibilă. Dar e necesar ca din când în când să fie

câte unul : noi suntem, într-un sens oarecare, martorii stabili a ceea ce este trecător.

— Sunt indiscret dacă te întreb care sunt impresiile dumitale de nemuritor?

— Să nu credeţi că soarta noastră e demnă de invidiat. Dimpotrivă. Legenda mea spune că am cunoscut pe Pilat şi-am asistat la răstignire. E o minciună neroadă. Nu m-am lăudat niciodată cu lucruri neadevărate. Numai de câteva luni am trecut de vârsta de cinci sute de ani: m-am născut deci în primii ani ai secolului al XV-lea, adică tocmai la vreme ca să cunosc destul de bine pe Cristofor Columb. Dar nu pot să vă povestesc acum viaţa mea. Singura epocă în care am venit mai mult în contact cu oamenii a fost, după cum ştiţi, secolul al XVIII-lea şi nu pot să mă plâng. Dar de obicei trăiesc în singurătate şi nu-mi place să vorbesc despre mine. În aceste cinci veacuri am avut multe satisfacţii şi în special curiozitatea mea n-a dus lipsă de nimic. Am văzut lumea schimbându-se la faţă; am putut vedea, în cursul unei singure vieţi, pe Luther şi pe Napoleon, pe Ludovic al XIV-lea şi pe Bismarck, pe Leonardo şi pe Beethoven, pe Michel Angelo şi pe Goethe. Şi poate din cauza asta m-am eliberat de orice superstiţie în ceea ce priveşte pe oamenii mari. Dar astfel de satisfacţii se plătesc scump. După două secole, o plictiseală fără leac pune stăpânire pe nefericiţii nemuritori. Lumea e monotonă, oamenii nu vor să înveţe nimic, şi recad, la fiecare generaţie, în aceleaşi greşeli şi în aceleaşi erori; evenimentele nu se repetă, ci se aseamănă; aşa încât ai învăţat repede tot ce se putea şti: s-a sfârşit cu noutăţile, cu surprizele, cu revelaţiile. Pot să vă mărturisesc dumneavoastră, acum, când numai Marea Roşie ne ascultă: a început să mi se urască cu nemurirea. Pământul nu mai are secrete pentru mine şi nu mai am încredere în semenii mei. Bucuros repet cuvintele lui Hamlet, pe care le-am ascultat întâi la Londra, în 1594: „Omul nu-mi dă nici o plăcere… nu, şi nici măcar femeia”.

Contele de Saint-Germain mi se păru deodată abătut, ca şi când ar fi devenit din moment în moment mai bătrân. Rămăsese tăcut mai mult de un sfert de oră, contemplând când marea întunecată, când cerul înstelat.

- Iertaţi-mă, zise în sfârşit, dacă povestirea mea v-a plictisit. Bătrânii când încep să trăncănească sunt insuportabili.

Până la Bombay, contele de Saint-Germain nu mi-a mai adresat nici un cuvânt, deşi am încercat de mai multe ori să reiau conversaţia. În clipa debarcării m-a salutat ceremonios şi l-am văzut depărtându-se în tovărăşia a trei hinduşi bătrâni, care-l aşteptau pe chei.

MIC DE TOT

New York, 24 ianuarie

MĂ MIRĂ TOTDEAUNA şi mă supără — ca reprezentant al acestei specii — să văd cu cât de puţin se mulţumesc oamenii. În fiecare moment vorbesc de grandoare — *The biggest in the world* — şi pe urmă descoperi că ceea ce li se pare imens este cine ştie ce lucru mărunt. Le lipseşte absolut cu totul simţul giganticului. Vorbesc ca nişte Samsoni şi se poartă ca Tom Degeţelul.

O statuie înaltă de şaizeci de metri este, în ochii lor,un colos; o casă de o sută cincizeci de metri, o sfidare către cer; un pod lung de o mie de metri, un triumfal geniului omenesc; un turn de trei sute o minune unică! Un oraş în care trăiesc şase sau şapte milioane de oameni — adică de o sută de ori mai gol decât unele furnicare — le face impresia unei metropole enorme şi un popor de o sută de milioane li se pare nesfârşit. N-ai putea să vezi nişte oameni mai mizerabili stând în extaz înaintea unei lucrări făcute de nişte antreprenori mai meschini. Când m-am găsit prima dată la picioarele Turnului Eiffel, n-am putut face altceva decât să râd. Această ridicolă colivie de fier ruginit, care pare jucăria unui inginer părăsit pe malul unui râuleţ, e în adevăr cea mai înaltă construcţie din lume? Îţi vine să te ruşinezi că eşti om şi că te-ai născut în acest secol.

Se zice că Sfântul Petru din Roma e cea mai mare biserică din lume; şi cel puţin are, ca vestibul, o piaţă care ar putea fi modelul redus pentru realizarea unora din visurile mele. Dar dacă cineva intră în naos, rămâne dezamăgit: asta-i tot? Câţiva paşi şi ai ajuns sub cupolă; nu vreau să spun că e urâtă, deoarece toţi specialiştii în arhitectură o admiră, dar dimensiunile sunt absolut meschine. Dacă împăratul lumii — care într-o zi sau alta ar reuni sub domnia lui micile provincii numite astăzi regate şi provincii — şi-ar clădi un palat demn de el, o cupolă ca aceea a lui Michel Angelo ar putea cel mult să fie bolta unei intrări de serviciu. Cât despre Coloseu, îmi închipui că ar fi o curticică de trecere spre bucătării.

Poate că babilonienii şi egiptenii aveau, ceva mai mult decât noi, imaginaţia grandiosului, deşi e drept că nu trebuie să ne încredem în ruine, care pot să ne înşele. Dar oamenii moderni — care au mijloace şi mecanisme atât de superioare celor vechi — ar trebui să meargă mult mai departe şi să nu rămână cu gura căscată în faţa meschinelor încercări ale arhitecţilor noştri micromani.

Nimeni n-are o imaginaţi demnă de calitatea noastră de stăpânitori ai lumii. S-ar putea, de exemplu, începe iar Turnul Babel, părăsit acum câteva mii de ani, din cauza unor superstiţii grosolane. Un turn enorm, de o mie de metri, care ar trece dincolo de zona norilor şi ar permite să zăreşti un stat întreg la picioarele lui, n-ar fi o întreprindere imposibilă pentru constructorii noştri.

Sunt aproape patru secole de când Michelangelo a avut o idee în adevăr demnă de un om:aceea de a ciopli un munte şi de a face din el o statuie. Nimeni nu l-a ascultat, nici nu l-a ajutat, dar eu susţin că această lucrare, deşi n-a fost niciodată executată, este adevărata capodoperă a lui Buonarroti. În

Alpii Apuani există încă un munte de marmoră, foarte potrivit pentru un asemenea proiect.

Cine s-ar gândi oare să construiască un pod cu adevărat demn de puterea omenească: adică între Europa şi America? Tehnicienii pe care i-am întrebat consideră că s-ar putea realiza: este vorba numai de bani, de timp — şi de curaj. Dar contemporanii mei sunt de o timiditate dezgustătoare. O stradă imperială, largă de două sute de metri, lungă de două sute de kilometri, mărginită de mii de statui colosale ale celor mai mari genii din lume, care ar străbate o adevărată metropola de cel puţin treizeci de milioane de locuitori, ar părea un vis absurd acestor pigmei resemnaţi.

Le e de ajuns să admire vapoarele lungi de două sau trei sute de metri, care transportă încet, peste mări, câteva mii de oameni. Dar vapoarele pe măsura timpurilor noastre ar trebui să fie adevărate insule, cu grădini plantate în pământ adevărat, cu străzi şi palate şi destinate nu numai să facă naveta între continente, ci să facă posibilă o fugă durabilă departe de orice continent. Vapoarele de azi nu sunt decât nişte bărci mari cu vapori, care după un secol vor face aceeaşi impresie pe care ne-o fac nouă diligentele de acum un secol.

Pentru moment, numai cuvintele sunt mai mult sau mai puţin de titani, dar operele noastre sunt creaţii de furnici şi de cârtiţe. Deocamdată termitele pot să ne dea lecţii de măreţie. Omul modern, cu toată îngâmfarea lui, gândeşte ca Guliver şi nu bagă de seamă că trăieşte la nivelul unui liliputan.

CATEDRA DE FTIRIOLOGIE

New-Parthenon, aprilie

DIN ZIUA în care ziarele au anunţat că vreau să înfiinţez pe cheltuiala mea o catedră la Universitatea din W., cu condiţia să se predea „o materie care nu figurează în nici o programă a nici unei şcoli superioare din lume”, am primit cel puţin cincizeci de scrisori, în care mi se propun ştiinţele cele mai surprinzătoare şi mai neînchipuite. Copiez în acest jurnal pe aceea care mi-a plăcut mai mult:

„Domnule,

Generoasa dv. intenţie de a funda o catedră destinată unei ştiinţe care nu se predă nicăieri, va putea în sfârşit să facă să beneficieze de o autonomie legitimă disciplina pe care o cultiv de mulţi ani, prin cercetări pe cât de neobosite, tot atât de ignorate şi care până acum a fost pe nedrept considerată ca un simplu paragraf al entomologiei sau, ceea ce e şi mai rău, al parazitologiei.

Este vorba, după cum aţi şi ghicit poate, de Ftiriologie, adică *Ştiinţa păduchilor*, în care am fost iniţiat în timpul războiului, la *British Museum* din Londra, de către celebrul naturalist W.N.P. Barbellion. Totuşi, acest savant considera încă păduchii numai din punct de vedere zoologic, pe când eu, care am lărgit considerabil câmpul studiilor despre păduchi, pot să afirm că am ridicat la rangul de ştiinţă independentă *Ftiriologia* care, după câte ştiu, e primul exemplu de ceea ce s-ar putea numi zoologie istorică, morală şi estetică.

Să mă explic. Pe când vechii zoologi nu se îngrijau decât de descrierea animalului şi de obiceiurile lui, eu studiez însemnătatea şi influenţa lui asupra schimbării omeneşti şi asupra artelor. În cazul Ftiriologiei, nu mă mărginesc să observ cu atenţie cele patruzeci de specii, împărţite în şase genuri, care formează familia *Pediculidae*-lor ; dar studiez şi rezum, cu ajutorul datelor adunate cu trudă, rolul pe care l-a avut păduchele în istoria aşa de variată a omenirii.

Veţi zâmbi poate, auzindu-mă spunând că un animal aşa de mic şi aşa de puţin iubit a avut locul său şi nu dintre cele mai neînsemnate, în istoria universală. Ca să vă conving şi să vă dau o idee despre cât sunt de pregătit pentru catedra pe care sper s-o obţin, îmi permit să vă expun pe scurt materia cursurilor mele viitoare.

Ftiriologia se poate împărţi în patru secţiuni principale: 1) Păduchele ca familie zoologică; 2) păduchele în istoria politică; 3) păduchele în istoria religioasă; 4) păduchele în literatură şi în artă.

Las la o parte prima secţiune, care nu prezintă prea multă noutate şi trec la celelalte. Fără îndoială, ştiţi că există o specie particulară de păduchi, care produce o boală de piele numită ftiriazis şi care e adeseori mortală. De această boală îngrozitoare au murit multe personaje celebre din antichitate şi din timpurile moderne: Acasto, care atrase în cursă pe Peleo; Callistene din Olint, care complotase împotriva lui Alexandru cel Mare; Ferechide din Syros, profesorul lui Pitagora; poetul Alcmano; Mucius legislatorul; Antiochus al IV-lea Epifanul, faimos prin nebuniile şi cruzimea sa; Silla dictatorul; Ennus, şeful cumplitului război civil din Sicilia; Irod cel Mare, cel ce şi-a ucis fiii şi soţia, acela cu masacrarea copiilor; împăraţii Arnolf şi Maximilian şi, pentru a sfârşi, vestitul, de tristă amintire, Filip al II-lea al Spaniei.

Dacă vă amintiţi biografiile acestor victime ilustre ale Ftiriasiei, veţi observa că cei mai mulţi din ei *sunt vestiţi mai ales pentru cruzimea lor*: e de ajuns exemplul lui Silla, al lui Irod şi al lui Filip al II-lea. Şi nu cred că greşesc afirmând că în istoria omenirii păduchele reprezintă partea onorabilă a dreptului judecător. Cine ucide pe semenul său, e ucis de păduchi.

Dar amestecul păduchelui în lucrurile omeneşti nu se opreşte aici. Saint Gervais în a sa *Histoire des animaux* povesteşte că la Aremberg, în Westfalia, se proceda în felul următor la alegerea primarului. Toţi candidaţii erau aşezaţi în jurul unei mese, cu faţa aplecată, aşa fel încât bărbile lor îi atingeau suprafaţa. La mijlocul mesei se punea un păduche, care, după ce se învârtea împrejur, sfârşea prin a se urca pe una din bărbi. Proprietarul bărbii alese era proclamat primar.

Trecând acum la istoria religioasă, voi aminti numai că după Giuseppe Flavio[2] acei *kinnim*, pe care Dumnezeu i-a trimis ca a treia plagă asupra Egiptului, erau păduchi — ceea ce confirmă teoria mea, care face din păduche călăul celor cruzi. Şi talmudiştii evrei, poate drept recunoştinţă postumă,

[2] Giuseppe Flavio, Antichităţi iudaice, II, XIV, 3.

decretară că e tot aşa de mare păcat să ucizi sâmbăta un păduche, ca şi când ai ucide o cămilă[3].

În India, un brahman punea în fiecare an, după un ritual solemn, un păduche pe capul credincioşilor care doreau să se consacre virtuţii de a răbda. Istoricii Mexicului povestesc — Bingley reproduce aceasta în volumul trei din a sa Animal Biography — că Fernando Cortez a găsit, într-un tezaur din Montezuma, mai mulţi saci cu păduchi, provenind dintr-un tribut religios oferit de anticii azteci. Nu voi insista amintindu-vă de păduchii care locuiau nestânjeniţi pe trupul lui Benoî Labre, prea fericitul francez din secolul al XVIII-lea.

A patra secţiune a Ftiriologiei oferă o materie foarte bogată, dar nu vreau să abuzez de răbdarea dumneavoastră.

Mă voi mulţumi numai să vă amintesc rugăciunea pentru moartea unui păduche, a poznaşului Ortensio Lando[4]; elogiul păduchelui al celebrului Daniel Hensius[5] şi sonetul celebru al lui Anton Maria Narducci, poet italian din secolul al XVII-lea, care descrie astfel păduchii ce rătăcesc prin părul blond al iubitei sale:

„Ca nişte sălbăticiuni într-o pădure de aur
Rătăcesc sălbătăciunile, în care eşti aşa de bogată"[6].

Dar francezii moderni n-au rămas mai prejos. Dacă aţi citit Chants de Maldoror, de contele de Lautreamont, vă amintiţi, fără îndoială, de minunata viziune a păduchelui,care se află în cântul al doilea. Nu pot să rezist ispitei de a vă aduce aminte începutul: „*II existe un insecte que les hommes nourrissent à leur frais. Ils ne lui doivent rien; mais ils le craignent... Aussi faut-il voir comme on le respecte, comme on le place en haute estime au-dessus des animaux de la création. On lui donne la tête pour trône, et lui, accroche ses griffes a la racine des cheveux, avec dignité. Plus tard, lorsqu'il est gras et qu-il entre dans un âge plus avance, en imitant la coutume d'un peuple ancien, on le tue, afin de ne pas lui faire sentir les atteintes de la vieillesse*[7]". Dar capodopera poetică inspirată de păduche e desigur poema lui Arthur Rimbaud, intitulată tocmai *Les chercheuses de poux*. O cunoaşteţi?

...Leurs doigts électriques et doux
Font crépiter, parmi ses grises indolences,
Sous leurs ongles royaux, la mort des ,
petits poux[8].

---

[3] Jerus Schabbath, f. 107.

[4] Se găseşte în Cuvântări funebre ale diferiţilor autori la moartea diferitelor animale, Vinegia, Giolito, 1548.

[5] Daniel Hensius, Laus Marinisti, Bari, Laterza, 1910, p.186

[6] B. Croce, Lirici Marinişti, Bari, Laterza, 1910, p.186

[7] Comte de Lautréamont, Chants de Maldoror, Paris, Edition de la Sirene, 1920, p.99

[8] A. Rimbaud, Oeuvres, Paris, Mercure de France, 1916, p.92

Cu această poezie nu se poate compara, într-o artă deosebită, decât admirabilul tablou al lui Murillo, *Copilul care se despăduchează*, pe care l-aţi văzut la Luvru. Dacă nu cumva vreţi să puneţi în primul rând celebrul poem al lui Robert Burns, intitulat chiar *Despre un păduche, căruia nu-i lipseşte vigoarea burlescă*[9].

Dar nu vreau să vă plictisesc mai mult. Aceste indicaţii vor fi de ajuns să vă convingă că Ftiriologia, această ştiinţă fundamentală şi primordială pentru interpretarea naturii, istoriei şi artei, merita să aibă o catedră proprie în glorioasa Universitate din W. Adaug că nu este predată, după câte ştiu, în nici o şcoală din Europa sau din America şi eu sunt *singurul,* în toată lumea, care am făcut din ea scopul *unic* al studiilor mele.

În speranţa unui răspuns favorabil, vă rog să mă credeţi sincer al dumneavoastră

Dr.Prof.Josiah Kuningrund

Membru corespondent al Academiei
Entomologice din Lubecca, colaborator
la Entomologisch Zeitschrift,
preparator onorific la Zoologisch Institut din Lydenburg.

PEDOCRAŢIE

New York, 2 septembrie

SE POVESTEŞTE că a fost o vreme când cei bătrâni porunceau. Monopol al cultului şi al puterii — gerontocraţie. Azi suntem în plina pedocraţie. Poruncesc peste tot băieţii. Ei dau culoare şi directive civilizaţiei. Suntem în mâinile minorilor.

E de ajuns să te uiţi împrejur. Gusturile copilăriei au devenit gusturile celor mai mulţi dintre oameni. Începând cu literatura: cea mai răspândită carte în ultimul timp, în Franţa, este Diable au Corps de Radiguet, scrisă de un adolescent; iar în Anglia *The young Visiters*, de Daisy Ashford, compusă de o fetiţă de nouă ani.

Cum se face că azi genul literar cel mai fecund şi mai rentabil e romanul, de care timp de atâtea secole lumea s-a putut lipsi? Pentru că oamenii au redevenit copii şi vor să li se spună poveşti.

Între poveştile bunicii şi romanele lui Branch Cabell sau ale lui Garnett, de exemplu, nu există, în fond, decât o deosebire de nume. Suprarealismul şi dadaismul au pus la loc de cinste bâlbâiala incoerentă a copilăriei.

[9] Titlul complet este: *To a Louse, on seeing one a Lady's bonnet at Church*.

În pictură, cei mai moderni desenează ca nişte copii; s-au întors la sintetismul naiv şi stângaci al figurilor care se găseau mai de mult în caietele şcolarilor şi pe pereţii latrinelor. Le douanier Rousseau, atât de admirat acum, e un oarecare, imaginând şi colorând ca un copil de zece sau doisprezece ani.

Aceeaşi zăpăceală şi în felul de a se distra. Grecii cei vechi căutau plăcerea în tragedie, care, spre a putea fi gustată, cerea reflecţie şi cultură. Astăzi, nu numai copiii, dar chiar bărbaţii şi femeile de toate vârstele se îngrămădesc la cinematograf — care de altfel nu-i altceva decât vechea lanternă magică perfecţionată, înaintarea copiilor de pe vremuri. Nici o sforţare intelectuală nu se cere amatorilor de filme — ba chiar şi ceea ce este propriu adultului — inteligenţa — e lăsată la o parte. Toate distracţiile astăzi populare sunt mai mult vizuale decât spirituale, adică sunt copilăreşti.

Una din pasiunile copilului când se joacă este întrecerea: să fie cel dintâi. Oamenii, în zilele noastre, au introdus peste tot această manie copilărească şi în lucrurile neînsemnate, ca şi în cele grave. A bate un record este azi idealul tuturor; idealul celor vechi era înţelepciunea, pacea, renunţarea.

Nebunia sportului este alt simptom: cele mai multe sporturi nu sunt altceva decât vechi jocuri copilăreşti adaptate celor mari şi devenite mai solemne, graţie reclamei şi speculaţiei. Ceea ce copiii numesc a alerga; a se juca cu mingea; a se bate cu pumnii; adulţii numesc cross-country, foot-ball, box etc.

Şi maşinile cele mai răspândite şi mai apreciate nu sunt oare jucării mărunte şi devenite periculoase? Nu vorbesc despre maşinile care produc un folos real, ci despre acelea pe care le folosesc toţi: automobilul, gramofonul, radioul. Dintr-o sută de persoane care merg în automobil, poate sunt zece care-l întrebuinţează din necesitate adevărată: pentru ceilalţi e un joc, o plăcere. Jocul de a trece înaintea altor maşini, plăcerea vitezei, distracţie alergăturii, a clacsonului etc. Copilării.

Acest infantilism progresiv se regăseşte până şi în filozofie. Raţiunii, dialecticii — care sunt calităţile omului întreg — se substituie din ce în ce mai mult inspiraţia, inconştientul, iraţionalul, care sunt proprii spiritului copilăresc.

Comerţul între copii se bazează pe schimb (grâu pentru ustensile), cum se întâmplă în ţara care-şi închipuie că formează avangarda progresului omenesc: Rusia. Schimburile pe care le-am văzut în târgurile clandestine din Moscova seamănă exact cu schimburile şcolarilor de demult.

Femeile, care sunt totdeauna cele dinţii care simt de unde bate vântul, au înţeles ce au de făcut şi caută să semene întru totul cu tinerii. Idealul femeii antice era matroana; al femeii moderne este efebul.

Şi-mi vine în minte că vorba *preot* vine de la *presbit*, ceea ce înseamnă *bătrân*. Civilizaţia modernă, cu tendinţa sa spre hegemonia nevârstnicilor, este oare antiteza sacerdoţiului?

O COLECŢIE DE URIAŞI

New-Orleans, 25 octombrie

NU-MI PLAC COLECŢIILE pe care toată lumea le adună. *Big businessmen* din Europa, care adună picturile dubioase ale lui Botticelli şi ale lui Van der Meer sau tapiseriile şi ivoriile aristocraţiei în lichidare, mă dezgustă.

La civilizaţie nouă, colecţii noi. Cea dintâi pe care am dorit-o. Îndată ce am avut mijloacele necesare, a fost o colecţie de uriaşi. Tânăr de tot, am văzut la San Francisco un uriaş negru, care făcea scamatorii în baruri, cu un papagal verde agăţat de peruca lui încreţită. Nu zicea nimic, dar ochii lui cereau pentru el. Nimeni nu-i dădea nimic: cent-ul meu îl făcu să zâmbească, o clipă, ca un copil însetat, care vede o portocală. Din ziua aceea, am avut totdeauna o mare simpatie pentru Uriaşi.

Mi-a trebuit aproape un an ca să-mi adun colecţia. Agenţii mei, împrăştiaţi în diferite ţări ale lumii, directorii circurilor şi ai teatrelor n-au fost în stare să-mi furnizeze decât şaptesprezece cu totul; şaisprezece bărbaţi şi o femeie.

Într-o livadă din Louisiana, pe ţărmurile lui Red River, nu departe de Colfax, pusesem să se pregătească un sat întreg pentru ei, clădit anume, cu case de lemn înalte ca nişte turnuri: pentru fiecare câte una.

O baracă mai mare, pentru a simplifica viaţa, trebuia să servească de bucătărie şi de sufragerie; doi uriaşi trebuiau să se îngrijească pe rând de ale gurii. La fiecare două zile, un autocar aducea de la Colfax alimente pentru colonie. Livada se întindea pe o suprafaţă de o sută de acri şi era închisă pe toate părţile cu sârmă ghimpată, pentru a îndepărta pe curioşi. Uriaşii se aflau acolo numai pentru mine, nu spre a fi văzuţi de copii şi de vagabonzi.

Îi îngrijeam bine. Nu numai că erau hrăniţi şi îmbrăcaţi dar fiecare primea trei sute cincizeci de dolari pe lună. Satul ajungea să mă coste, socotind totul, 37.000 dolari pe an. Însă nimeni altul pe lume nu putea să se laude cu o astfel de colecţie.

Din primele săptămâni începură greutăţile. Uriaşii mei erau de rase deosebite şi nu se înţelegeau între ei. Trei sau patru numai vorbeau englezeşte. Erau doi norvegieni, trei ruşi, un negru, patru germani, un italian, un chinez, un *sikh* din India, trei australieni, un canadian. Femeia era indiană din nord, unicul exemplar pe care l-am găsit în Statele Unite. Ea a fost, cu toate că era urâtă, una din cauzele principale ale dezastrului care s-a abătut asupra colecţiei mele; toţi îi făceau curte şi fiecare era gelos pe ceilalţi cincisprezece curtezani, cu toate că Jiquilpan era, din principiu, contra căsătoriei.

Dar marea primejdie era plictiseala. Aceşti coloşi smulşi din ţările lor, de lângă familiile lor, din viaţa lor rătăcitoare şi care nu reuşeau aproape niciodată să stea de vorbă împreună — fie pentru că nu se înţelegeau, fie pentru că se urau — nu ştiau cum să-şi petreacă zilele.

Când mă duceam în sat, îi găseam despărţiţi, nemişcaţi, tăcuţi. Cei mai mulţi erau întinşi pe iarbă, la umbra vreunui copac, pachete lungi de zdrenţe care sforăie sau cască. Alţii erau ascunşi în case, moţăind sau rumegând; unii

jucau cărţi sau şedeau la poartă meditând, cu braţele atârnând până la pământ. Un năduf de plictiseală şi de *spleen* apăsa peste această tabără de forţe neîntrebuinţate. Câteodată, ruşii cântau încetişor melodiile pătrunzătoare din ţara lor; nemţii îşi pierdeau vremea împrejurul unei grădini improvizate; şi femeia, cu nasul ei încârligat, şedea aplecată, cârpind
imensele-i cămăşi.

Toate aceste membre gigantice care trândăveau, acele guri mari şi mute, acele braţe infinite dar neactive, acele corpuri vaste fără mişcare şi fără nici un scop, îţi dădeau o impresie de tristeţe acră şi aproape o teamă nelămurită.

Uriaşii nu sunt, de obicei, oameni inteligenţi şi cu atât mai puţin intelectuali. N-am văzut niciodată pe vreunul citind; ochii lor erau goi, opaci, înneguraţi de nostalgie şi de melancolie. Nici unul din ei nu râdea, afară de negru, când suna clopoţelul de masă.

Către seară, aceste membre înalte care se bălăngăneau moleşite prin livadă, obosite de a nu fi făcut nimic, îţi dau fiori. Credeai că te afli în mijlocul unei colonii de idioţi sau de monştrii.

Cu mine nu vorbeau bucuroşi, ci numai dacă îi întrebam ceva. Într-o zi, găsii pe malul lui Red River pe unul din pensionarii mei, cel mai puţin îndobitocit dintre toţi, pe italian. Era aşezat pe mal şi contempla împrejurul său viaţa micilor animale de la ţară: fluturii pătaţi cu negru care se legănau pe flori, o şopârlă nemişcată în soare, cu căpşorul ridicat în sus, un păianjen de culoarea tutunului, care sugea încet o muscă, un greier de culoarea nisipului, care sărea printre firele de iarbă. Îl întrebai dacă e mulţumit că se află aici.

- Mă consolez cum pot, răspunse el. Sunteţi foarte bun, domnule Gog, dar aţi reuşit să inventaţi o frumoasă tortură…

- Suferi? Şi de ce?

- Ne lipseşte singurul lucru care poate să ne consoleze de nenorocirea de a fi uriaşi: tovărăşia, vederea, admiraţia oamenilor mai mici ca noi. Gândiţi-vă că aproape toţi străbatem lumea, unii din teatru în teatru, unii în circuri sau în barăcile din bâlciuri, în mijlocul curiozităţii oamenilor de statură mică sau mijlocie. Fiecare din noi era centrul miilor de priviri, era o excepţie, era cineva. A fi toţi împreună, toţi uriaşi, a fost desigur o idee originală, dar pentru noi este o adevărată nenorocire. Uriaşul, întocmai ca şi ceilalţi oameni, are nevoie, ca să poată trăi, să fie admirat de cineva, să fie superior cuiva. Aici suntem toţi la fel, toţi mai mari de doi metri şi nu ne gândim de loc să ne admirăm unii pe alţii! Şi chiar dacă nu vreţi să ştiţi, simţim dezgust pentru tovarăşii noştri şi adeseori ură.

Avem nevoie de inferiori, de spectatori, de curioşi, de străini: de copilul care ne priveşte încremenit, de piticul care face glume la genunchii noştri. Aici toţi suntem uriaşi şi de aceea toţi suntem nefericiţi. Ca să uit, mă depărtez de ceilalţi şi vin să privesc, în singurătate, aceste animale, care îmi dau, pentru o clipă, conştiinţa înălţimii mele şi a soartei mele deosebite. Dar aceste insecte nu seamănă destul cu oamenii. Vă asigur, domnule Gog, că dacă nu ne daţi drumul, cei mai curajoşi vor fugi, iar ceilalţi vor înnebuni.

Profeţia italianului s-a adeverit. În satul uriaşilor, după şapte luni, nu mai rămăseseră decât înţeleaptă Jiquilpan şi un neamţ încăpăţânat, care-şi pusese în minte s-o ia de nevastă.

Zece dispăruseră, câte doi sau trei deodată, fără să spună nimic ; ceilalţi se îmbolnăviseră şi-a trebuit să-i trimit în ţările lor de origine, aşa cum prevedea contractul. Colecţia mea se împrăştiase. Aceasta e soarta tuturor colecţiilor vii — chiar şi a celor răspândite pe pământ, care se numesc rase sau familii.

AM MOŞTENIT UN SUFLET

New- Parhenon, 22 ianuarie

O ÎNTÂMPLARE, pe care-o uitasem, mi-a venit în minte ca să mă tortureze. Cu mulţi ani în urmă, când făceam afaceri, unul din asociaţii mei, George Springhill, s-a sinucis. În aceeaşi zi în care ziarele anunţau întâmplarea, primii de la el o scrisoare foarte ciudată. Îmi spunea că observase de câtva timp că e pe punctul de a înnebuni; şi decât să ajungă un nenorocit dement, preferă să-şi curme viaţa. Adăuga că soţia lui era moştenitoarea tuturor bunurilor sale iar mie – şi aici începe nebunia – îmi lăsa sufletul său!

„Nevasta mea, scria el, fiind femeie, n-ar şti ce să facă cu el; n-am fii, cărora să-l trimit. Tu eşti singurul care are dreptul la un semn de recunoştinţă, pentru că eşti singurul care nu m-ai părăsit în momentele grele. Am băgat de seamă că unui om nu-i ajunge un singur suflet: îi lipsesc întotdeauna unele înclinaţii, unele experienţe, unele forme de pricepere. Cu două suflete vei putea depăşi pe ceilalţi şi pe tine însuţi. Te rog să nu-l dispreţuieşti pe al meu, ci să-i dai atenţia cuvenită."

Cu toate că moartea bietului George nu mi-a făcut deloc plăcere – aş fi avut nevoie de el chiar în acele zile, pentru o manoperă importantă, care trebuia să facă să ne cadă în mâini o societate de cale ferată – nu am putut totuşi să nu râd. N-am dat nici-o importanţă acestei danii: era o probă a nebuniei care-l ameninţa. Închisei deci scrisoarea în sertarul cu documente curioase şi nu mă mai gândii la ea.

Dar, de câtva timp mă simt tulburat de ceva nou care se întâmplă înlăuntrul meu. Nu pot zice că mi s-a schimbat caracterul, dar e în spiritul meu o fermentare de noutăţi a cărei origine nu mi se pare limpede. N-am impresia că mă transform sau că pierd ceva, ci, dimpotrivă mi se pare că mă îmbogăţesc. Mi se întâmplă să primesc cu indulgenţă idei pe care înainte le-aş fi respins cu dispreţ sau care nu mi-ar fi venit niciodată în minte; încep să-mi placă unele forme, unele fantezii, unele rafinamente pe care mai înainte le ignoram sau nu mă interesau.

Acum câteva zile, pronunţând o frază în legătură cu vara, am văzut deodată apărând înaintea mea George Springhill: mi-am adus aminte că era una din frazele sale familiare. George scria versuri în tinereţea sa — şi aceasta explică, după părerea mea, înclinarea sa spre nebunie — şi acum observ că-mi place din ce în ce mai mult să-i citesc pe poeţi. Avea şi o puternică pasiune

pentru muzică şi eu, care mai înainte abia puteam suporta cântecele la gramofon, acum simt nevoia să ascult ceva din Mozart şi din Schumann. Curiozitatea mea neaşteptată pentru religii mi-l aminteşte de asemenea pe George, care fusese un admirator al lui Swedenborg şi voise odată să mă introducă într-o lojă teosofică.

Era o fire caldă, pasionată până la exces. Aducea şi în afaceri un fel de frenezie romantică, ce ajuta de multe ori la reuşita unei întreprinderi — marile razii industriale nu se pot face fără puţină imaginaţie şi elan — dar care adeseori îi provocau pierderi grave. Câteodată simt în mine valuri de entuziasm fără motiv, de simpatie subită, de nerăbdare îndrăzneaţă, care-mi amintesc, nu ştiu de ce, de prietenul meu mort.

M-am dus să citesc din nou ultima sa scrisoare : este, fără îndoială, scrisoarea unui lunatec. Nu-i sigur dacă sufletul mai există după moarte şi chiar dacă ar exista, e limpede că omul nu poate dispune de el, că e destinat unei alte vieţi spre a-şi urma propriul său destin. Cum se explică atunci eflorescenta de sentimente noi în spiritul meu, această asemănare progresivă între sufletul meu de acum şi cel al sinucigaşului?

Azi, de exemplu, m-am surprins citind cu multă plăcere *Zarathustra* de Nietzsche şi mi-am amintit că aceasta era cartea preferată a lui George. Când mi-a vorbit de ea întâia oară, aruncasem privirea pe câteva pagini, fără să înţeleg nimic. Chiar mă mirasem că un *businessman* poate să-şi piardă vremea cu unele lecturi extravagante. Pe când acum…

Raţiunea mă înştiinţează că aiurez. N-am acceptat niciodată această moştenire. N-aş şti ce să fac cu ea. Dar unele fapte, de netăgăduit şi de neexplicat, mă îngrijorează…

NOSTALGIA CĂLAULUI

New-Parthenon, 9 decembrie

BIETUL MEU TIAPA nu se simte bine. Suferă de amor propriu înăbuşit. Lipsa de acţiune îl umileşte. În zadar îi dau voie, din când în când, să sugrume câte o capră, un porc, un viţel. Toate păsările destinate bucătăriei mor de mâna lui, dar trebuie să vezi cu ce tristeţe furioasă suceşte gâtul cocoşilor şi curcanilor.

Îl înţeleg! Îmi închipui ce ar simţi un Ford condamnat să fabrice automobile pentru copii şi nu mai multe de zece pe zi. Pe de altă parte, Tiapa e bătrân şi n-ar mai putea să-şi exercite vechea meserie. Patruzeci de ani în şir acest indian puternic a fost călău în Mexic şi în alte ţări din America şi Asia, dar de acum înainte nu mai are nici forţa şi nici precizia de odinioară, şi nici un guvern nu l-ar mai lua în serviciul său. Şi acest om, care a răpit viaţa a mii de oameni, n-ar mai şti ce să facă cu viaţa lui, dacă nu l-aş fi primit în casa mea, anul trecut. Călăii sunt neprevăzători şi din cauza numărului lor redus, nu posedă nici măcar o *trade-union* profesională.

Tiapa n-a fost un meşteşugar vulgar, nici un funcţionar timid şi glaciar al justiţiei. Cred că a fost ultimul gâde de stil mare, din timpurile noastre.

Călău prin vocaţie. Deviza sa preferată este: „Umerii sunt făcuţi pentru băţ şi copacii pentru spânzurătoare". Şi această natură pasionată s-a evidenţiat din plin în motivul care l-a făcut să-şi părăsească profesiunea. În ţara unde era călău, un tânăr asasin a fost graţiat şi el refuză graţierea. I l-au predat lui: victima era fericită, salută pe executorul său şi chiar îi strânse mâna. Dar toate acestea supărară în mod ciudat pe Tiapa. „Atâta vreme cât sunt îndărătnici şi se zvârcolesc, zise el, totul merge bine, dar eu nu vreau să fiu complicele unui sinucigaş". Şi nu vru să facă serviciul, aşa încât fu concediat înainte de vreme.

— Europa, îmi spunea el, a pierdut secretul de a ucide. Adoptarea mijloacelor mecanice e semnul decadenţei unei arte. Ghilotina e rapidă, dar prea geometrică şi impersonală. Apoi, împuşcarea e triumful superficialităţii, o cheltuială inutilă. Fără să socoteşti că puşca, înnobilată prin vânătoare şi război, n-ar trebui să fie întrebuinţată împotriva criminalilor. Statele Unite, cu scaunul electric, au coborât în abjecţiune. Electricitatea, cea mai spirituală forţă a naturii, aceea care dă lumină şi aripi, umilită până la punctul de a asasina pe asasini! Englezii, care au păstrat vechea spânzurătoare, sunt mai logici şi mai respectuoşi, deşi furcile sunt, din alt punct de vedere, un mijloc prea incolor şi primitiv — aş zice chiar, prea naiv. Ca să spun adevărul, în Europa sunt numai două popoare care păstrează încă oarecare originalitate în alegerea torturilor : Spania şi Turcia. *Garrote*-le şi ţeapă ies puţin din comun şi constituiesc o pedeapsă mai aspră decât de obicei, dar rămân în umbră faţă de vechile invenţii ale acestei arte. Şi băgaţi de seamă că turcii nu sunt nici europeni, ci sunt de rasă mongolă şi acum iată-i excluşi din Europa.

Evul mediu a fost, pentru rasa albă, marea epocă a omuciderii legale. Roata, îngroparea cu capul în jos şi sfâşierea în patru bucăţi erau operaţiuni rafinate şi care cereau oarecare abilitate. Nici anticii nu se lăsau mai prejos. Supliciul lui Mesentius, deşi puţin răspândit, era cu totul genial şi ideea lui Nerone, de a transforma trupurile omeneşti, cu ajutorul smolii, în torţe vii, nu merita să fie părăsită. Focul este, după mine, unul din instrumentele cele mai perfecte ale justiţiei. Nimic nu egalează, din punct de vedere al nimicirii totale un rug bine pregătit, făcut din lemn răşinos şi ajutat de vânt. Are ceva clasic, poetic, grandios, care place ochilor şi imaginaţiei. Chinurile care au rămas mai adânc imprimate în memoria oamenilor sunt acelea care au avut ca instrument flacăra. Grătarul Sfântului Laurenţiu, rugul arzător al Jeannei d'Arc, rugul lui Savonarola: ce pagini mari de eroism şi de istorie!

Nu vreau să zic prin aceasta că securea n-ar avea meritele sale. Ea stabilea o legătură directă şi aş zice aproape intimă între călău şi cel condamnat. Nu era dat tuturor să reteze capul cu o lovitură. Era nevoie de o vedere excelentă şi de un braţ sigur. Şi când era vorba de personaje sus puse, de regi sau de alţii de acest fel, erai în pericol să tremuri sau să te laşi intimidat. În meseria noastră, sentimentul e un mare neajuns.

Nu înţeleg de ce răstignirea pe cruce nu se mai întrebuinţează de atâtea secole : era un supliciu destul de lung, destul de dureros şi mai cu seamă estetic. Estetica, astăzi, e prea puţin luată în seamă. În Europa mai ales,

execuţiile se fac în curţile închisorilor, aproape pe întuneric, în grabă, ca şi când justiţia omenească s-ar ruşina de sentinţele sale. Pentru mine este un mister acest fel de a proceda. Ori judecătorii cred că cel condamnat merită în adevăr să moară şi atunci ar trebui să înconjure această moarte de cea mai mare solemnitate, ca să înspăimânte pe ceilalţi criminali ; sau se îndoiesc de legitimitatea dreptului lor asupra vieţii omeneşti şi atunci n-ar trebui să condamne pe nimeni la moarte.

Am făcut multe călătorii prin lume, în scopul de a mă perfecţiona în arta mea şi trebuie să mărturisesc că şi în acest domeniu Asia poate da lecţii tuturor. Nu vorbesc despre evrei : după cum n-au nici arhitectură, nici sculptură, nici pictură, ei n-au cunoscut nici tehnica pedepsei capitale. Întrebuinţau uciderea cu pietre — dar a arunca cu pietre e o distracţie de copii, nedemnă de adevăraţii oameni. Şi remarcaţi că oricine putea să ia parte la acest josnic supliciu democratic: nu exista în Iudeea antică meseria fixă de călău. Singurul evreu care a dat dovadă de oarecare imaginaţie, a fost regele Manasse. care, după cât se povesteşte, a pus să lege pe profetul Isaia între două mese şi apoi să-l taie cu ferăstrăul.

Cu totul alt obicei aveau egiptenii şi asirienii. Când un popor se răscula, regii babilonieni puneau să fie jupuiţi vinovaţii şi cu pielea lor tapetau zidurile oraşului răzvrătit. Aceste tradiţii au trecut la mongoli, dar Tamerlan e şi mai vestit, atât pentru cantitatea cât şi pentru calitatea torturilor sale. Era un angrosist, nu un rafinat. Piramidele de cranii, pe care le lăsa ici şi colo, ca amintire despre trecerea sa, nu erau lipsite de oarecare frumuseţe, dar felul de a ucide era mai curând comun şi expeditiv. Adevărata patrie a artei noastre este China. În călătoria de studii pe care am făcut-o în Imperiul Ceresc (sunt atâţia ani de atunci, eram încă tânăr...) am putut asista la unele torturi clasice ale acestei ţări, în care politeţea este atât de aleasă. Dar începuse şi acolo decadenţa şi mi se spune că acum, de când cu republica, lucrurile merg şi mai rău. Şi ei vor să maimuţărească pe europeni şi se înjosesc până la împuşcare!

O singură dată, într-un oraş din provincia Kuang-si, am putut asista la tortura „cuţitelor", care pentru mine este o capodoperă a profesiunii noastre. În tot cazul, este cea care mi-a lăsat cea mai puternică impresie : merită să fie văzută. Poate că nu ştiţi în ce constă. Condamnatul e legat de un copac: în faţa lui stă călăul, cu un fel de coş acoperit cu o pânză. Din când în când, executorul bagă mâna în coş, scoate afară un cuţit, citeşte inscripţia gravată pe lamă şi, după indicaţiile scrise, operează. Sunt în coş atâtea cuţite, câte părţi are trupul şi fiecare din aceste părţi corespunde unei inscripţii săpate pe lamă. Cel dintâi cuţit pe care l-a apucat călăul trebuie să fi avut scris „piciorul drept", pentru că acesta a fost cel dintâi membru pe care am văzut că-l taie pacientului. Apoi am văzut rând pe rând cum îi taie urechea stângă, fesele, mâna stângă, piciorul stâng, buza de sus, amândouă ţâţele şi braţul stâng. Pacientul nu urla, ci abia gemea. Poate că leşinase. Mi se spuse că familiile condamnaţilor, când sunt bogate, plătesc o sumă mare călăului, ca să scoată cuţitul pe care e scris „cap" sau „inimă", spre a zădărnici intenţiile inventatorului şi a scurta execuţia. De data aceasta, trebuie să fi fost vorba de un răufăcător sărac, deoarece numai la urmă de tot i s-a tăiat capul.

Calităţile unei pedepse fiind durata şi varietatea torturii, mi se pare că cel dintâi loc ar fi trebuit dat acelei a cuţitelor. Legai prietenie cu călăul de acolo: era un bătrân frumos, cu cioc alb şi foarte politicos. Îmi spuse că această tortură din nefericire era scoasă din moda şi că se putea practica prin toleranţa autorităţilor locale, numai în unele colţuri de provincie. Îmi mărturisi că până şi în China arta călăului era din ce în ce mai puţin apreciată şi căutată şi secretele meşteşugului sunt pe cale de a se pierde. Azi, când decadenţa e universală şi vizibilă îmi vine în minte plângerea lui. Numai în unele regiuni din America şi din Asia se găsesc artişti ai morţii, care-şi exercită meseria cu dragoste şi n-au pierdut cu totul bunele tradiţii. Şi eu, care vă vorbesc, eu care pot să mă laud în cariera mea cu aproape două mii de execuţii practicate în cele mai bune condiţii şi după toate metodele, sunt silit să vegetez în bucătării şi să mă mulţumesc, spre a-mi trece vremea, luând viaţa unor animale aşa de vulgare.

Într-o zi l-am întrebat ce senzaţii încercă, în epoca sa frumoasă, în timpul unei execuţii şi dacă n-a simţit repulsie sau remuşcare pentru oribila meserie pe care o făcea. Mă privi zâmbind:

— Remuşcări? Repulsie? Şi de ce? În faţa condamnatului nu aveam impresia că am în faţa mea un om viu, ci un mort. Din momentul în care fusese pronunţată sentinţa, acesta era viu numai prin toleranţă şi din motive birocratice. În mod legal, el era şters din rândul celor vii şi eu puteam să-mi îndeplinesc funcţia cu aceeaşi răceală pe care o au medicii când taie şi jupoaie un cadavru. Pentru mine, adevăratul autor al morţii e judecătorul: eu nu eram decât un instrument, cum e cuţitul sau frânghia. Ce remuşcări aş fi putut simţi ? Dacă ar fi fost după mine, n-aş fi ucis nici un păianjen. Statul îmi încredinţa un cadavru viu şi-mi poruncea să scap pământul de el. Şi, pe urmă, cea mai mare parte din condamnaţi erau asasini şi eu nu le făceam nimic mai mult decât ceea ce făcuseră ei altora, aceia nevinovaţi.

— Mărturiseşte, totuşi, că meseria îţi plăcea şi că satisfăcea plăcerea de sânge, care este în natura dumitale.

— Şi acesta nu-i un merit? răspunse Tiapa. Nimeni nu-şi poate exercita cinstit şi cu demnitate meseria dacă n-o iubeşte. Cât despre plăcerea de sânge, ce rău vedeţi aici? Dacă s-a născut odată cu mine, nu sunt responsabil eu. Fiecare urmează propria sa înclinare. Pictorul pictează pentru că-i plac culorile şi formele; astronomul studiază pentru că are o predilecţie pentru numere şi pentru stele şi de ce ar trebui să pară ciudat că un călău ucide pentru că îi place sângele? Nu înţeleg prejudecata pe care o au oamenii civilizaţi împotriva călăului. Dacă nu vă trebuiesc călăi, suprimaţi pedeapsa capitală: fără îndoială că judecătorii n-o aplică pentru a ne face plăcere nouă, executorilor. Şi dacă nu voiţi s-o suprimaţi, mulţumiţi lui Dumnezeu că se nasc oameni care să exercite această profesiune şi cinstiţi-i cum se cuvine.

- Totuşi, nostalgia de care suferi, nu ţi se pare ceva urât, rău?

- Încercaţi, răspunse triumfător Tiapa, să faceţi meseria de călău timp de patruzeci de ani şi apoi să stăm de vorbă. Îmi lipsesc capetele aşa cum îi lipsesc lutul şi dalta unui sculptor paralitic; sufăr aşa cum ar suferi un violonist căruia i s-ar fi tăiat mâinile. Răul meu este o probă nepieritoare despre

dragostea pe care totdeauna am avut-o pentru arta mea. Dar artiştii adevăraţi au fost totdeauna neînţeleşi şi calomniaţi...

Şi o lacrimă, o lacrimă adevărată izvorî din ochiul drept al bătrânului Tiapa.

ŢARI LA LICITAŢIE

New York, 1 ianuarie

ASEARĂ am băut prea mult şi astă noapte am avut un vis dintre cele mai ciudate.

Mi se părea că mă aflu sub o cupolă imensă, construită din fier şi din sticlă, care se sprijinea pe pământ fără coloane sau stâlpi, ca o sferă uriaşă tăiată la ecuator.

Pardoseala nu era nici de lemn, nici de ciment, ci un fel de noroi bătătorit şi din loc în loc încă umed. În mijloc se ridica un fel de scenă, acoperită de afişe cu litere aurite. Un om mărunţel, aproape un pitic, îmbrăcat cu o redingotă roşie, se plimba în sus şi în jos pe scenă, cu un ciocan într-o mână şi cu un clopot în alta. Împrejurul scenei, câteva zeci de persoane, aproape toate femei şi aceste femei, aproape toate bătrâne, încovoiate şi îmbrăcate în doliu.

Din discuţiile vecinilor mei - deşi vorbeau încet - înţelesei că era vorba de o licitaţie. Crainicul stacojiu striga sunând din clopot şi învârtind ciocanul, dar cuvintele lui erau nedesluşite, din cauza ecoului pe care-l reda enorma boltă de cristal.

Deodată se făcu mai multă linişte — sau mă obişnuii eu mai bine cu zgomotul — şi discursul piticului ajunse până la mine.

— Lotul numărul 32. Se vinde Regatul Persiei celui care va da mai mult. Suprafaţa: două milioane de kilometri pătraţi. Minunate oraşe de artă şi de comerţ; porturi la oceanul Indian şi la Marea Caspică. Ţara produce din belşug petrol, fructe, covoare, opium, poeţi şi dansatoare. 560 de kilometri de cale ferată. Preţul cu care începe licitaţia: patruzeci şi şapte de miliarde!

Nimeni nu ridică mâna, nimeni nu făcu nici o ofertă. Crainicul aşteptă puţin, cu ciocanul ridicat, apoi sună clopotul şi reîncepu.

— Lotul numărul 33. Se vinde, celui care dă mai mult, Republica Liberia. Aproape o sută de mii de kilometri pătraţi de suprafaţă; două milioane de locuitori. Ţară exportatoare de produse tropicale şi care se poate dezvolta. Belşug de cafea, de cauciuc, de fildeş, de nuci şi untdelemn de palmier. Preţul iniţial al licitaţiei: patru mii şase sute milioane.

Două bătrâne se consultară încet, dar apoi clătinară din cap şi plecară ochii. Nimeni nu dădu nici un semn că ar vrea să-şi însuşească Republica Liberia. Crainicul reîncepu să strige după acelaşi ritual:

— Lotul numărul 34. Atenţie! Important! Se vinde, celui care dă mai mult, Uniunea Republicilor Sovietice, cu toate teritoriile şi dependenţele lor din Europa şi din Asia. Ţară nesfârşită, resurse nesecate. Mai mult de douăzeci de milioane de kilometri pătraţi, locuite de o sută patruzeci de milioane de oameni. Ocazie măreaţă, perspective de exploatare pentru capitaliştii din toate ţările.

Pământ roditor, subsol foarte bogat. Grâu şi cherestea cu preţ mic; petrol, antracit, fier, aramă, platină, pietre preţioase câte vreţi. Ocazie unică pentru investiţii şi speculaţii. Posibilităţi de plată în rate. Preţ de bază: nouă sute şaptezeci şi trei miliarde!

Ca de obicei, nici unul nu se mişcă. Piticul îmbrăcat în roşu părea foarte tulburat.

— Nouă sute şaptezeci şi trei miliarde! continuă să urle. E un chilipir. Afacere sigură. Statisticile oficiale la dispoziţia cumpărătorilor. Uşurinţe de plată. Nouă sute miliarde! Totul se cuprinde în acest preţ: sol şi subsol, oraşe şi căi ferate, porturi şi uzine, păduri şi lacuri, bărbaţi şi femei! Numai cu petrolul recâştigaţi în zece ani capitalul angajat. Ocazie minunată, care nu se va mai prezenta niciodată. Curaj, domnilor: numai nouă sute miliarde! Ultimul preţ definitiv: opt sute cincizeci.

Un tânăr gras, care se afla lângă mine, era ispitit în mod evident. Îl văzui urcându-se pe scenă şi vorbind la urechea crainicului. Dar coborî aproape imediat.

- Prea încăpăţânat, zise el. Pentru şase sute cincizeci şi chiar pentru şapte sute, aş fi făcut afacerea.

Strigătorul suna clopotul şi anunţa un nou lot:

— Lotul numărul 35. Republica Nicaragua. 156.000 kilometri pătraţi; 650.000 de locuitori. Ţară mică, dar de mare viitor. Produce şi exportă mari cantităţi de zahăr, cafea, cherestea, nuci de cocos, piei şi aur. Preţ de licitaţie : şapte mii două sute milioane.

Nu reuşeam să mă desprind de acolo, deşi făceam absolut ca şi ceilalţi, adică nu cumpăram nimic. Mi se păru că licitaţia continuă ore de-a rândul, fără întrerupere.

Bătrânele în doliu se învârteau perechi în jurul scenei, ascultau cu atenţie cifrele anunţate de crainic şi le comentau zâmbind.

Bărbaţii erau mai puţin calmi, dar nici unul nu îndrăznea să ridice mâna. Numai unul, care semăna cu un negustor de boi, se hotărî, către sfârşit, să cumpere republica Andorra, cu patru milioane şi jumătate.

— Îmi va servi pentru vânătoare, spuse el bătrânei care se afla lângă ei, ca spre a se scuza.

Crainicul pusese jos ciocanul şi-şi ştergea fruntea cu o batistă roşie, mare cât un şervet. Părea extenuat, dar gata să continue până ce atlasul pământului va ajunge la ultima pagină. Sună mai tare din clopot, pentru un nou lot, dar din fericire mă deşteptai din acest vis monoton şi absurd.

O VIZITĂ LUI G.B. SHAW

Londra, 15 octombrie

BĂTRÎNUL G. B. SHAW m-a primit foarte rău.

— Mă credeţi un *clown*, ca toţi imbecilii, mi-a zis el, şi speraţi probabil să vă alungaţi plictiseala cu glumele mele.

— Vreau să vă spulber iluziile. Englezii, şi în genere trândavii care se duc la teatru, mă iau drept paiaţă. Eu sunt, dimpotrivă, prin felul meu de a fi, prin vocaţie, omul cel mai serios din Regatul Unit. După cum ştiţi, am început prin a fi discipolul lui Fabian şi al lui Ibsen. Aceste două simpatii sunt dovada unui spirit prin excelenţă antic-comic. În fabianism şi în ibsenism nu există nici cea mai mică urmă de humour. Cel dintâi îşi propune să transforme pe lucrători, în două-trei secole, în tot atâţia mici burghezi; al doilea tinde să facă să domnească sinceritatea în raporturile omeneşti, adică să le facă cu neputinţă. Fabianismul e un socialism de homeopatici; ibsenismul un moralism de anarhici. Nici unul, nici altul nu sunt de loc veseli — sunt două imbecilităţi de bună-credinţă, deci nu sunt deloc plăcute.

Vedeţi din aceasta că reputaţia mea de paiaţă e uzurpată, ca şi aceea a lui Byron ca poet şi a lui Shakespeare ca dramaturg. Cel dintâi era un polemist amator şi celălalt un poet care făcea filozofie. Nu spun aceasta pentru a mă compara cu aceştia doi — veţi recunoaşte că sunt mult superior unuia şi celuilalt, pentru ca să se poată stabili o paralelă raţională între ei şi mine. Plâng pe oameni numai pentru că nici unul n-are fericirea să fie Bernard Shaw.

— Dar de unde vine atunci faima dumneavoastră de... humorist?

— Vă explic îndată. Eu sunt irlandez. Ori, pentru drojdia Londrei, adică pentru cei care cumpără cărţi şi ziare un irlandez trebuie să fie neapărat un flămând sau un clown. Cura nu doream să mor de foame, am ales să fac pe clownul. Ştiţi că Irlanda este ţara care furnizează Angliei toate celebrităţile sale : Scoto Eriugena, Goldsmith, Sheridan, Burke, Sterne, Berkeley, Swift, Wellington, Thomas Moore, Yeats, Oscar Wilde, Joyce sunt irlandezi. Fără irlandezi, Anglia n-ar fi ştiut ce este Liliput şi n-ar fi învins pe Napoleon. Keyserling, un conte baltic, a spus că englezii seamănă cu animalele. Ca să vă fac plăcere, eu sunt sperietoarea acestor animale. Aceşti munţi n-au curajul să vorbească şi eu spun adevărul în locul lor. Aceşti melancolici nu ştiu să râdă şi eu trebuie cel puţin să-i fac să zâmbească. Aceşti masochişti nu ştiu să se bucure de nimic şi eu sunt silit să-i biciuiesc, spre a le da un mic fior de plăcere. Pe această particularitate a englezilor se bazează reuşita mea nemeritată.

Dacă Anglia ar fi o ţară tot aşa de înaintată în lipsă de respect, cum e în industrie, eu n-aş fi decât un mic ziarist necunoscut şi rău plătit. În Franţa sunt cel puţin o sută de Shaw, care trec neobservaţi. Şi tocmai pentru acest motiv eu sunt una din numeroasele victime ale războiului. După 1918, Anglia victoriană a murit ; englezii sunt gata să-şi piardă prejudecăţile, să devină imorali, sceptici sau cinici, puţin freudieni, puţin bolşevici şi nu-şi mai pierd capul în faţa unui scandal bine prezentat. Aceasta face prin urmare ca popularitatea mea să scadă văzând cu ochii. Atâta vreme cât eram singur să fac pe toreadorul ca John Bull, afacerile mergeau foarte bine: dar taurii britanici, de când s-au obişnuit cu toate nuanţele de roşu, nu se mai tem de mine : adică nu-i mai pot distra. După câtva timp, dacă nu se întâmplă o reacţiune puritană, voi fi trecut în antologii lângă Oliver Goldsmith şi lângă Macaulay. Aceasta ar însemna ruina mea. Dacă englezilor le-ar trece prin minte să semene cu mine, nu mi-ar mai rămâne decât să mă fac pastor metodist în serviciul Mrs. Grundy. Dar sunt prea bătrân ca să reîncep cu ucenicia minciunii.

- Bătrân? Nu păreţi deloc. Spiritul domniei-voastre n-are nici douăzeci de ani.

- Pentru un începător nu e rău. Acuzaţia domniei voastre, camuflată în compliment este destul de reuşită. Îmi spuneţi foarte drăguţ că gândesc ca un băieţaş. Nu mă supăr dar am şaptezeci de motive să nu fiu mulţumit de vârsta mea. Singura supărare a vieţii este moartea. Ne trebuie nu mai puţin de un secol, ca să facem educaţia unui om şi pentru a ne bucura de roadele acestei educaţii ar trebui să ni se acorde cel puţin încă două secole. În loc de aceasta suntem reduşi la Voronoff, care contribuie mai mult la castitatea maimuţelor, decât la nemurirea oamenilor. Toate trăncănelile asupra progresului ştiinţific sunt o şarlatanie neruşinată: atâta vreme cât ştiinţa nu va suprima moartea, nu va fi făcut nimic. Ce mă interesează pe mine că zbor într-o jumătate de oră de la Londra la New York, dacă într-o zi trebuie să fiu aruncat să putrezesc sub o piatră?

În acest moment, faţa lui G. B. S. deveni posomorâtă şi încruntată. Rămase o bucată de vreme preocupat. Apoi, întorcându-se spre mine, îmi spuse cu o voce mânioasă:

— Cunoaşteţi vreun secret pentru a nu muri? Nu? Atunci nu am ce face cu încă un condamnat la moarte. Eu nu sunt un clovn, sunt cel mai serios dintre oameni: sunt singurul care nu vreau să aud de farsa aceea grotescă a funeraliilor!

Spunând acestea, îmi întoarse spatele şi alergă să se ascundă în al său *cottage*.

CHIRURGIA MORALĂ

Londra, 18 iunie

DOCTORUL ANOSH-UTHRA a venit la Claridge să-mi propună tratamentul său, care, spunea el, începe să fie bine primit în Anglia. Un subsecretar de la Colonial Office, care l-a experimentat, mi-a vorbit cu entuziasm de acest lucru şi l-a trimis pe doctor, mai bine zis pe chirurg, să mă caute la hotel.

Anosh-Uthra, care se lăuda că e de origine persană şi aproape regală, e încă un om tânăr, dar de o seriozitate concentrată, pe care n-am întâlnit-o niciodată până acum. Faţa, de culoarea plumbului, cu reflexe vagi de aur, e dominată de o barbă mare, bogată şi întunecată, care-i ajunge până la stomac şi-l face să semene cu regii asirieni, care se văd la British Museum. Ochii nu se zăresc, ascunşi sub ochelari rotunzi şi fumurii. Vorbind cu el, ai impresia că vorbeşti la telefon, cu un absent mascat.

— Nu ştiu, mi-a spus el, dacă prietenul nostru comun v-a dat vreo idee despre noua mea terapeutică. Originea ei este foarte simplă. În timpul studiilor mele am fost izbit de două fapte: că nimeni nu e în stare, nici chiar prea lăudatul Freud, să vindece tulburările mentale şi că, pe de altă parte, medicina generală e mult mai puţin eficace, ca tratament absolut, decât chirurgia.

Descoperirea mea constă în faptul că am introdus chirurgia în tratamentul maladiilor spiritului. Eu sunt, dacă vreţi o definiţie, cel dintâi chirurg al sufletului.

Ştiu că unii chirurgi au încercat să intervină în tratamentul maladiilor nervoase şi că s-a încercat să se vindece epilepsia prin extirparea rinichiului şi demenţa precoce prin vaccinuri endocrine; dar suntem în prezenţa unor operaţiuni pur fizice, împotriva unor tulburări psihice. Eu, dimpotrivă, operez direct asupra spiritului, cu ajutorul unor operaţiuni spirituale. Sunt părţi din sufletul nostru care putrezesc, care se cangrenează, care se măresc prea mult, în dauna altora, Sunt cancere morale, tumori intelectuale, apendicitele viciului şi ale păcatului. Eu pot, după voinţă, să obţin amputarea radicală a organului sau a regiunii din suflet care vă supără. Am şi operat printre diferiţii mei clienţi, pe unii de lene, pe unii de senzualitate, pe alţii de spirit matematic, pe alţii de zgârcenie sau neîncredere. Dacă teama de moarte vă tulbură, dacă vă supără indigestia unui exces de cultură, dacă ambiţia politică sau sportivă nu vă dă pace, adresaţi-vă mie. Nu vă silesc să faceţi mărturisiri, cum face vrăjitorul din Viena, nu recurg la hipnotism, ca la Nancy, nu vă pun să povestiţi ce aţi visat, ca la Zürich. Cu atât mai puţin nu voi tăia şi nu voi deschide carnea dumneavoastră.

— Nu puteţi să-mi daţi câteva detalii despre felul domniei voastre de a proceda?

— Dacă v-aş spune, n-aţi ajunge să înţelegeţi. Trebuie să ştiţi că Anosh-Uthra nu e numele meu adevărat. Aceste cuvinte iraniene înseamnă *Omul-înger* şi formează numele lui Mesia în religia mandeană. Secretul meu vine din Asia, ca toate secretele şi nu se poate formula în termenii occidentali. Dar experienţele care mi-au reuşit presupun că sunt mai elocvente decât teoriile. Supuneţi-vă tratamentului meu şi vă voi scăpa de ceea ce vă supără.

Băgaţi bine de seamă că eu nu operez numai calităţile rele, acelea pe care moraliştii le numesc „vicii" şi alieniştii „nebunie". Dacă vă întristează, de exemplu, o dragoste nemărginită de aproapele sau o manie filozofică şi religioasă, eu sunt gata să intervin, în aceleaşi condiţii. Sunt adeseori virtuţi mai dureroase decât păcatele.

Gândiţi-vă la transformările pe care le va suferi neamul nostru, când chirurgia mea morală va fi răspândită pretutindeni. Fiecare va putea să aibă, în sfârşit, sufletul care-i place mai mult. Amputarea metodică a remuşcărilor şi a fricii va da omului acea pace pe care până acum a căutat-o zadarnic în stoicism sau în credinţă. Adăugaţi la aceasta că maladiile trupului derivă din cele ale spiritului, aşa încât atunci când "veţi fi vindecat de acestea, veţi bucura de o sănătate fizică perfectă. Încercaţi. Vă supără lăcomia de bani, superstiţia, invidia, gelozia? Extirparea lor este foarte simplă. Vă înştiinţez totuşi că nu reuşesc dintr-o dată. Pentru fiecare din neajunsurile pe care le-am citat trebuiesc cel puţin trei luni, durată minimă, dacă vă gândiţi la tratamentul nesfârşit ai psihiatrilor. Trebuie să vă înştiinţez în mod cinstit, că dacă pot suprima ceva din sufletul domniei-voastre, în schimb nu pot să adaug nimic. Sunt un taumaturg, nu un zeu.

Preţul fiecărei operaţii variază, după greutăţi. Onorariul meu merge de la cinci sute la trei mii de lire sterline — jumătate fiind plătit la începutul tratamentului.

— Şi ai putea, întrebai eu, să amputezi întreg sufletul, dacă tot sufletul e infectat ?

— E o operaţie pe care n-am făcut-o niciodată până acum, răspunse Anosh-Uthra, mângâindu-şi barba, dar s-ar putea încerca...

SIR J. G. FRAZER ŞI MAGIA

Londra, 3 noiembrie

O ÎNTÎLNIRE neaşteptată şi fericită, în casa unui colecţionar de idoli, mi-a permis să ascult câteva minute cuvintele lui Sir James George Frazer, cel mai mare antropolog, după cât se spune, din lumea întreagă. Pasiunea mea, poate atavică, pentru viaţa sălbaticilor, m-a făcut să răsfoiesc, acum câtva timp, faimosul *Golden Bough* şi am putut, astfel, să urmăresc mai bine cuvintele ilustrului paleontolog al sufletului omenesc.

Conversaţia, care avea loc în jurul mesei de ceai, s-a oprit asupra magiei, prin dibăcia nevinovată a colecţionarului meu şi Sir Frazer n-a putut să facă altceva decât să ia parte la ea. Deşi e bătrân şi-a lucrat fără odihnă toată viaţa, păstrează încă un aspect îndrăzneţ şi tânăr şi în ochii săi străluceşte focul unei inteligenţe mereu vii —ochii unui judecător amestecat cu un umorist.

— Oamenii moderni, a spus el, privesc magia cu prea mult dispreţ şi spiritele ştiinţifice şi practice privesc cu milă ironică pe vechii vrăjitori, chiar şi pe aceia care fac astăzi studii asupra lor. Toată civilizaţia modernă — şi prin civilizaţie modernă înţeleg pe aceea care a început cu Grecia lui Socrate şi, după o întrerupere de câteva secole, a înflorit şi a dat roade de la Renaştere până la noi — este fiica legitimă a magiei. Toată arta noastră, legile, tradiţiile politice, ştiinţele, au izvorât direct din magia primitivilor. Magia a fost puntea unică şi necesară între animalitate şi cultură. Toţi cei care îşi bat joc de magie sunt fiii şi nepoţii vechilor magicieni şi verii vrăjitorilor care şi azi mai operează printre sălbatici.

Am făcut aluzie la aceste adevăruri ici şi colo în cărţile mele, dar nimeni n-a dovedit că a recunoscut existenţa sau legătura lor. Să începem cu artele. Pentru muzică, proba a fost făcută, şi în mod convingător, de un muzicolog francez: Combarieu. Muzica, în vremurile cele mai vechi, nu era decât o ramură a artei descântecelor. Teatrul, cum ştiţi cu toţii, nu e decât o deviere a ceremoniilor liturgice primitive, adică fundamental magice ; şi dansul, după cum a demonstrat Hirn, are aceeaşi origine. Despre poezie se poate spune acelaşi lucru : cele mai vechi fragmente, fie din Veda, ca şi din literatura latină arhaică, sunt formule magice, cuvinte puternice, care cu ajutorul ritmului, trebuiau să înlăture relele sau să atragă către noi darurile lui Dumnezeu. Picturile primitive pe care le găsim în peşteri sunt opera vrăjitorilor, care, bazându-se pe unul din principiile esenţiale ale magiei simpatice, se serveau de acele imagini pentru a

face norocoasă vânătoarea oamenilor paleolitici. A crea o imagine, însemna, pentru magician, a dobândi o putere asupra lucrului reprezentat. Aceluiaşi motiv se datoreşte şi originea sculpturii: domnia-voastră ştiţi că, chiar şi în evul mediu era obiceiul, pentru a ucide cu siguranţă pe un duşman, să se modeleze în ceară sau în pământ o statuetă care să-i semene, apoi să o străpungi sau să o arunci în flăcări. Ceea ce se întâmpla statuii, resimţea modelul. Sculptura egipteană, aşa de realistă, era un mijloc magic pentru a păstra dincolo de moarte integritatea trupească, pentru învierea aşteptată. Formele cele mai arhaice ale arhitecturii, ca dolmen-ii şi cromlech-ii, serveau, după cum ştim, pentru rituri misterioase, care ţineau mai mult de magie decât de religie. Dacă vreţi o demonstraţie mai amplă, puteţi citi un studiu al prietenului meu Salomon Reinach, apărut în Anthrapologie, în 1903.

Cât despre morală şi legislaţie, am demonstrat amplu într-una din cărţile mele, *The Psyche's Task*, cum principiile de etică elementară, care dirijează încă viaţa noastră şi inspiră codicele de legi, au fost stabilite şi consacrate de ceea ce noi numim superstiţie şi care se reduce aproape totdeauna la magie. Interzicerile, bazate pe ideea de tabu, sunt la originile moralei noastre. Se credea, de exemplu, că legăturile nepermise între un bărbat şi o femeie erau dăunătoare vânătorii sau rodirii câmpiilor şi de aceea erau interzise cu severitate. S-a născut astfel în oameni oroarea de adulter, care durează, deşi micşorată, şi în obiceiurile noastre. Azi adulterul e condamnat pentru alte motive, dar nu s-ar fi ajuns poate să fie condamnat, fără această acţiune pregătitoare a magiei.

Cei dintâi regi ai primelor triburi au fost vrăjitori şi, dacă mai târziu, regii au fost războinici, ei rămăseseră totuşi sub dominaţia celor care deţineau puterea ocultă. Cea dintâi teocraţie a fost o teocraţie a magicienilor asupra războinicilor şi puterea magicienilor asupra războinicilor a fost puterea spiritului asupra forţei. La regii antici se regăsesc totdeauna trăsăturile unui caracter sacru şi magic şi până acum câteva secole se atribuia încă regilor Franţei şi Angliei puterea miraculoasă de a vindeca unele boli, numai prin atingerea mâinii lor. La primitivi, regele-magician trebuia să ofere viaţa sa drept jertfă zeilor, dacă vreo nenorocire lovea poporul ; un rest din acest obicei se regăseşte la suveranii moderni, care consideră ca o datorie a lor de a alerga la locul dezastrului, chiar cu riscul vieţii.

Până şi ştiinţa, orgolioasa ştiinţă din timpurile noastre, după cum a şi demonstrat Lenormand, e strâns legată de magie. Magia, în adevăr, presupune că unele fenomene urmează negreşit altor fenomene, fără intervenţia unor voinţe străine, Ea se bazează, ca şi ştiinţa, pe determinism, adică pe o credinţă oarbă într-o realitate ordonată şi omogenă. Magicianul nu pretindea să constrângă faptele, dar cunoscând legăturile lor secrete şi ordinea în care se succedau se mulţumea să imite acel fenomen care era antecedentul natural al fenomenului dorit. Greşelile şi eşecurile sale proveneau din faptul că el nu observase bine legăturile fixe ale acestei înlănţuiri şi prin urmare că s-a bazat pe raporturi mai mult aparente decât reale ; dar principiul de ia care pleca era acelaşi pe care s-a edificat ştiinţa modernă. Chiar şi copiii ştiu că chimia a

derivat din alchimie, astronomia din astrologie şi medicina ştiinţifică din cea ermetică.

Nu vorbesc de religie, ale cărei raporturi cu magia sunt evidente pentru cine cunoaşte antichitatea: de altfel şi astăzi în multe locuri, ea nu se deosebeşte de cea mai grosolană vrăjitorie. E destul să te gândeşti la favoarea de care se bucură, în ţările cele mai culte, doctrinei teozofice şi şcolile oculte, ca să bagi de seamă că magia, chiar în zilele noastre, corespunde nevoilor spirituale a milioane de oameni.

Civilizaţia noastră întreagă derivă, deci, din credinţele şi din practicile Magiei şi un pesimist ar putea susţine, cu o uşoară sforţare sofistică, despre cultura contemporană, că n-a trecut dincolo de stadiul magiei. Popoarelor le e foame de minuni şi le cer de la toţi : de la demagogi, de la somnambuli, de la electricieni, de la medii, de la ghicitoare, de la profesorii de fizică şi de la chiromanţie. Sălbaticii sunt, fără nici o îndoială, părinţii noştri şi câteodată chiar fraţii noştri; şi magia este marca binefăcătoare, din care au ieşit, cum spuneam la început, artele, morala şi ştiinţele noastre. Intelectualii toţi nu sunt decât vrăjitori evoluaţi, mai prudenţi şi mai clarvăzători.

Sir James George Frazer tăcu şi nimeni nu ştiu ce să răspundă. După câteva minute, genialul antropolog ieşi. Mi-am adus aminte că mama mea era maoră şi înalta părere pe care o am despre mine însumi a crescut din acest moment.

A. A. ŞI W. C.

Londra, 3 august

IES ACUM dintr-un imens restaurant de lux. Oribil.

Nimic mai respingător decât toate acele guri care se deschid, ca acele mii de dinţi care mestecă. Ochi atenţi, lacomi, strălucitori; fălci care se contractă şi se mişcă; obraji care, încet, încet, se înroşesc... Existenţa ospătăriilor publice este dovada cea mai bună că omul n-a ieşit încă din faza animalică. Această lipsă de ruşine, chiar la cei care se cred nobili, rafinaţi, intelectuali, mă înspăimântă. Faptul că mintea omenească n-a făcut încă asociaţie între mestecare şi ieşirea afară, dovedeşte grosolana noastră nesimţire. Numai unii monarhi din Orient şi Papii de la Roma au ajuns să înţeleagă necesitatea de a fi fără martori în unele din momentele cele mai penibile ale sclaviei trupeşti — şi mănâncă singuri, aşa cum ar trebui să facă toţi.

Va veni o vreme când lumea se va mira de obiceiul nostru de a mânca în societate, până chiar şi în aer liber şi în prezenţa străinilor — după cum ne înfiorăm de dezgust citind că cinicul Diogene îşi satisfăcea în piaţa publică cele mai urâte instincte. Nevoia de a înghiţi cu lăcomie bucăţi de plante şi animale, ca să nu murim, este una din cele mai rele umilinţi ale vieţii noastre, unul din semnele cele mai ruşinoase ale subordonării noastre faţă de pământ şi de moarte. Dar în loc să o satisfacem în secret, facem din ea o sărbătoare, o ceremonie vizibilă; o oferim ca spectacol zilnic, cu indiferenţa unor brute.

În casa mea din New-Parthenon am suprimat de multă vreme obiceiul quaternar al meselor în comun. Ici şi colo, pe coridoare, sunt uşi închise, pe care o tăbliţă de lemn arată gravate două litere: A.A. Toţi oaspeţii mei ştiu că înlăuntru, la orice oră se găseşte de mâncare şi de băut. Sunt odăiţe strâmte, dar luminoase, cu o singură masă şi un singur scaun. Cui îi e foame, se duce înăuntru şi se închide. După ce s-a săturat iese, fără să fie văzut şi se întoarce la treburile sau la trândăvia sa. Valeţii, însărcinaţi cu acest serviciu, vizitează aceste cabinete de mai multe ori pe zi, fac să dispară farfuriile murdare şi le aprovizionează din nou cu mâncăruri bine pregătite, care se menţin calde multe ore. În apropierea fiecărui cabinet alimentar este un *water-closet*, prevăzut cu ultimele perfecţionări igienice.

După câte secole va fi adoptat sistemul meu în toate locuinţele oamenilor?

O VIZITĂ LUI KNUT HAMSUN

Christiania, 24 august

AM ÎNTREBAT pe un librar care este cel mai mare scriitor norvegian în viaţă. Mi-a răspuns:

— Knut Hamsun.

Trebuie, deci, să-l cunosc şi pe acest Hamsun.

N-am citit nimic de el, dar din moment ce am venit în Norvegia — n-o să mă mai întorc niciodată aici şi n-am altceva mai bun de făcut — vreau să-l pun şi pe acesta în colecţia mea de întrevederi memorabile.

Ceea ce mi s-a spus despre el îmi place : a răbdat de foame (ca mine), a făcut *tramp* în Statele Unite (ca mine) şi fuge cât poate de tovărăşia oamenilor (ca mine). Mi se spune că trăieşte într-o insulă singuratică şi vine rareori în oraşe. În 1920 i s-a dat premiul Nobel. Un secretar de la Legaţia U.S.A. mi-a promis să obţină un salv-conduct, ca să ajung până la el.

2 septembrie

Ieri am putut, în sfârşit, să vorbesc cu acest Knut Hamsun. Excelentă impresie. E un om de mai bine de şaizeci de ani, dar bine păstrat. O pereche de mustăţi îndrăzneţe, care-i dau înfăţişarea unui ofiţer fără slăbiciuni. Figură deschisă, dar puţin tristă şi câteodată severă. Vorbeşte curent englezeşte. Fără etichetă. Mi-a plăcut.

— Am consimţit să vă primesc, fiindcă nu sunteţi nici cerşetor, nici literat, nici ziarist, nici şomer, nici editor, nici colecţionar de autografe, nici un admirator. Toate aceste persoane îmi sunt la fel de nefaste, dar şi la fel de insuportabile. Mă apăr de ele ca un cavaler de tâlhari, dar nu totdeauna cu succes. Am pus între mine şi ele un braţ de mare, dar această canalie cunoaşte existenţa vapoarelor şi profită de ele.

Dumneavoastră nu ştiţi, din fericire, ce este gloria: doresc să fiţi totdeauna cruţat de asemenea nenorocire! A fi celebru înseamnă în acelaşi timp a deveni bătrân şi persecutat. A ajunge la renume, înseamnă a te transforma într-un

cadavru viu, pe care toţi îl jefuiesc. Tinerii şi rivalii te consideră ca pe un supravieţuitor fără viaţă şi te tratează ca atare. Celebritatea este o anticipaţie a năsăliei şi a mormântului. Eşti celebru ? Va să zică ai dat tot şi se poate începe autopsia, ba chiar vivisecţiunea. Te-au răsplătit până acum: să se dea deci la o parte mortăciunea încoronată şi sătulă, pentru a face loc necunoscuţilor! Orice ai mai face, va fi totdeauna inferior operelor care ţi-au asigurat faima. Gloria e un certificat de neputinţă. Şi mai mult, e o închisoare. Vrei sau nu, eşti supus unei supravegheri speciale. Nu poţi închiria o casă sau intra într-o cafenea sau pleca într-o călătorie, fără ca mii de persoane să nu ştie imediat, să nu prevestească imediat, să nu povestească, să nu tipărească. Să te refugiezi în singurătate, nu-ţi foloseşte la nimic. Şi de acolo te dibuiesc şi dacă nu reuşesc să afle nimic, inventează.

Dar aceasta n-ar fi nimic. Ceea ce e mai rău, e că celebritatea te dă pe mâna hoţilor cinstiţi. Toţi vor ceva, toţi pretind ceva, toţi îţi iau în mod efectiv ceva. Dintr-o sută de scrisori pe care le primesc, cel puţin nouăzeci sunt scrise pentru a cerşi. Din douăzeci de persoane care vin să mă vadă, nouăsprezece sfârşesc prin a-mi lua ceea ce doresc.

Admiratorul de departe vrea cărţile mele în dar ; unul care vrea o dedicaţie sau un autograf pentru colecţiile lui; celălalt care îmi cere o fotografie şi detalii asupra vieţii mele; altul care vrea cu tot dinadinsul să vorbească cu mine, ca să-l sfătuiesc, să-l ajut, să-l luminez şi să-l salvez. De când am primit premiul Nobel, nu mai scap de cererile de bani. Toate pretextele sunt bune: boli, brevete, taxe şcolare, călătorii indispensabile, taţi paralitici, mame nebune, surori tuberculoase, căsătorii urgente, subscripţii pentru monumente, centenarii, morminte, colegii, mobili scăpătaţi, spitale zoologice, explorări arctice, catastrofe. Dacă aş fi dat ascultare tuturor, ar fi trebuit să am la dispoziţie întreg patrimoniul lui Nobel şi aş fi din nou muritor de foame.

Sunt apoi aceia care, din cauza celebrităţii mele cred că pot face orice. „Dacă toţi îl cunosc, gândesc aceştia, înseamnă că şi el cunoaşte pe toată lumea şi prin urmare poate să obţină tot ce vrea." Eroare grosolană după cum vedeţi. Un scriitor poate să fie foarte celebru şi totuşi să nu aibă legături decât cu câţiva prieteni, care nu au nici o influenţă. Dar această rasă de postulanţi nu ştie aceste lucruri sau nu le crede. Şi în fiecare săptămână se găseşte câte unul care pretinde de la mine imposibilul : să-i găsesc un loc bun de toboşar ; să fac aşa fel ca să i se publice cartea de către un mare editor ; să-l recomand unui ziar mare, să obţină o colaborare bine plătită ; să mă adresez miniştrilor sau Academiei, să aibă un ajutor bănesc, o bursă de călătorie, o pensiune. În realitate, din cauza vieţii mele singuratice, eu nu cunosc şi nu frecventez personajele de care depind aceste favoruri; dar chiar dacă le-aş cunoaşte, nu e scris nicăieri că ar acorda ceea ce cer numai fiindcă mă numesc Knut Hamsun. Ar trebui să scriu scrisori după scrisori, să tocesc scaunele anticamerelor — adică să-mi sacrific timpul meu, mai preţios decât orice pentru un artist — şi să garantez cu numele meu pentru oameni care-mi sunt, aproape totdeauna, necunoscuţi. Şi dacă vreodată, din slăbiciune, satisfac pe vreunul şi obţin ceea ce doreşte, Dumnezeule din cer! Nu sunt niciodată mulţumiţi. Se întorc să ceară

iar şi lucruri tot mai mari. Şi după ce i-ai dat o mie, te părăsesc, indignaţi şi obraznici, în ziua în care nu le-ai putut da zece.

Mai sunt pe urmă aceia care trimit volume sau manuscrise şi pretind să le citesc şi apoi să scriu o părere motivată; şi ciuma aceasta de anchetatori, care-ţi fură o oră din lucru sau din odihnă, ca să câştige ceva bani pe socoteala ta. În sfârşit, de la omul celebru, *se cere tot*. A dat acestei gloate de orbi puţină lumină, acestor inimi îngheţate puţină căldură, acestor minţi goale câteva gânduri. A dat o parte din fiinţa sa, din sângele său, din sufletul său, din viaţa sa, pentru a îmbogăţi sufletele celorlalţi, a face mai puţin tristă viaţa lor. A dat şi tocmai pentru că a dat, trebuie să dea mereu, fără sfârşit şi nu numai sufletul, ci şi banii săi, zilele sale, grijile sale şi chiar câteva firimituri din gloria sa. Scriitorul celebru e înconjurat de paraziţi, de cerşetori cu talerul, de cioclii şi de hoţi. Celebritatea nu e o recompensă, ci un blestem, o pedeapsă. Dacă aş fi ştiut asta în 1890, m-aş fi dus să-l asasinez pe Brandes, care a făcut cunoscut Europei prima mea carte : Foamea. Mai bine flămând decât celebru.

Chiar şi dumneavoastră, deşi nu mi-aţi cerut nimic, mi-aţi luat ceva: o jumătate de oră din timpul meu şi puţin din forţa mea. Şi dumneavoastră sunteţi un hoţ cinstit, un hoţ bine crescut — dar un hoţ!

Aceste cuvinte foarte adevărate nu m-au supărat, ci am crezut că e decent să mă scol şi să plec. Knut Hamsun m-a văzut plecând cu o plăcere vizibilă şi, la uşă, mi-a strâns mâna cu putere.

Knut Hamsun îmi place în adevăr şi mult chiar. Am să-i cumpăr toate cărţile şi am să-l despăgubesc astfel, într-un mod delicat, de timpul pe care l-a pierdut cu mine.

BOALA CA LEAC

Reykjavik, 13 iulie

ÎMI PLAC VULCANII atât de mult, pe cât de puţin îmi plac oamenii; m-am aventurat deci până aici, să văd Hekla. Acum două zile, m-am simţit deodată rău. Dureri surde peste tot, mai ales în ceafă, dar fără febră. Am cerut un doctor, care să vorbească bine englezeşte.

În aceeaşi seară, m-am pomenit în faţa unei imitaţii omeneşti de koboldo: pântece rotund, faţă rotundă, ochi rotunzi şi, la cel drept, un monoclu rotund ; nas scurt, picioare scurte, braţe scurte, mâini grase şi mobile.

— Sunt, îmi zise el, într-o excelentă limbă engleză, doctorul Harold Olafsen. Spuneţi pentru ce motiv m-aţi chemat.

Îi descrisei simptomele răului meu. Doctorul Olafsen mă privi pătrunzător cu pupila dreaptă, apărată de monoclu şi gura sa cărnoasă şi sarcastică se strâmbă.

— Şi dumneavoastră doriţi poate să fac să dispară boala?

Îi răspunsei că, în adevăr, recurgând la ştiinţa sa, aceasta era intenţia mea. Koboldo cel rotund se întunecă şi păru că ezită între rânjet şi un acces de furie. Dar stăpânirea de sine birui şi îndată doctorul Olafsen se potoli.

— Nu voi săvârşi niciodată, reluă el, o asemenea nemernicie. Nu vreau să am remuşcări şi nici, pe de altă parte, un pot să violez sistemul meu personal, pentru a vă face plăcere. Dumneavoastră sunteţi străin şi nu puteţi şti. Nu ştiu pentru ce motiv vi s-a vorbit despre mine. Nici un bolnav din Islanda nu mă cheamă la patul său şi toţi, de altfel, mor înainte de intervenţia funestă a medicinii vulgare. Dacă vreţi să trăiţi, nu trebuie să întreprindeţi nici o ofensivă împotriva bolii, care, fără îndoială, este providenţială şi binefăcătoare. Cel mult pot să vă procur încă o boală, care să ajute efectele celei dintâi...

Cea dintâi pornire a mea fu aceea de a pofti pe doctorul Olafsen să plece, deoarece nu putea sau nu voia să mă scape de dureri. Dar atracţia pe care am simţit-o totdeauna pentru lunatici birui şi m-am făcut că iau de bun discursul său, cu speranţa să-l îndemn să-mi descopere fondul absurdităţii sale.

- Sunt gata să urmez metoda dumitale, răspunsei, numai dacă vrei să-mi arăţi care sunt principiile pe care se bazează.

Obrazul roşu al doctorului Olafsen se dilată într-un zâmbet lipsit de simetrie, dar triumfător. Cred că de multă vreme nimeni nu se oferise să-l asculte.

- Sistemul meu, începu el, îşi are originea într-o profundă observaţie făcută de şcoala hipocratică, pe care medicii, natural, n-au ştiut nici s-o descopere, nici s-o aprofundeze. După Hippocrat, deci, sănătatea e un *metron*, un echilibru între extreme şi excesul de sănătate e periculos, căci denotă apropierea de boală. Poate n-aţi citit scrierile lui Hippocrat, dar desigur că aţi tradus, în şcoală, Agamemnon de Eschil. În versurile 1001 — 3, subtilul poet pune corul să repete marele adevăr : „O sănătate prea înfloritoare e îngrijorătoare, pentru că vecina sa, boala, e totdeauna gata s-o doboare".

Aici am găsit o îndrumare spre marea intuiţie salvatoare pe care am avut-o. Adevăratul meu principiu se poate enunţa astfel : boala e necesară, ca şi sănătatea, pentru perfecţionarea şi păstrarea corpului omenesc. Oricine e sănătos are, cum arată experienţa, un rău ascuns. Dacă răul se manifestă, în loc să-i tulburăm cursul, trebuie să-l respectăm. Numai în cazul în care devine excesiv şi ameninţă să compromită echilibrul general, se poate sfătui inocularea germenului unei alte boli, capabilă să combată şi să contrabalanseze pe cea dintâi. Hahnemann, fondatorul homeopatiei, întrevăzuse o parte din adevăr, anume că numai răul poate combate răul. Dar el este stăpânit, ca toţi olopaticii, de vechea prejudecată care pretinde că boala trebuie extirpată, combătută, vindecată. Eroare răspândită, dar periculoasă şi adeseori ucigătoare.

Trebuie să ne convingem că *maladiile nu sunt altceva decât leacuri*. Ele sunt o supapă de siguranţă, un vehicul de uşurare, o reacţie împotriva exceselor sănătăţii, un preţios preventiv oferit de natură. Trebuiesc cocolite, cultivate şi când e nevoie, provocate. Nu vă miraţi. Dacă un om păstrează de prea mult timp o sănătate îngrijorătoare — simptom constant de dezastru — e necesar să-l supunem unui tratament energic, adică să-i transmitem maladia care corespunde mai bine cu dezechilibrul organismului său. Nu, desigur, o maladie prea gravă, dar un exces de febră, de exemplu, e salvator pentru limfatici şi o bună criză de anemie e necesară celor sanguini. Revine doctorului

sarcina de a ghici ce boală este indispensabilă celor care au aparenţă de sănătate. Că această teorie e justă, o demonstrează un fapt semnalat de toţi istoricii: că oamenii bolnăvicioşi trăiesc mai mult decât cei robuşti. Nenorocirea omului care nu e decât rareori bolnav ! De obicei, natura are grijă de aceasta, dar dacă ea întârzie, e nevoie ca doctorul să sară în ajutor. De altfel medicina raţională trebuie să intervină numai în două cazuri : să dea o boală celor care se încăpăţânează să fie sănătoşi sau să dea încă una celor care sunt deja bolnavi, fie spre a se atenua, fie pentru a întări boala survenită în mod natural. Cu un cuvânt, medicul trebuie să fie un *nosofor*, adică un aducător de boli. Numai prin această metodă el poate apăra vieţile oamenilor. Vechea concepţie despre medicul care se trudeşte să facă să dispară simptomele bolii şi-a trăit traiul, aparţine de acum înainte fazei barbare a patologiei. Singurul motiv pentru care medicii ordinari îşi păstrează încă locul, este laşitatea omenească. Oamenii se tem de durere, nu vor să sufere şi atunci recurg la aceşti şarlatani, care se laudă că fac să înceteze suferinţa şi, nenorocire, câteodată o adorm, în adevăr, cu ajutorul doctoriilor otrăvitoare şi răufăcătoare. Ei nu ştiu, nenorociţii, că durerea, chiar şi cea fizică, e tot aşa de necesară omului, ca şi plăcerea, după cum boala îi e necesară, ca şi sănătatea. Dar cum se poate întâmpla un exces de boală — tot aşa de periculos ca şi excesul de sănătate — noi putem şi trebuie să intervenim numai pentru a opune o boala celei noi care a pus deja stăpânire pe pacient. Astăzi, unii încep să aplice metoda mea, deşi pe ascuns şi sunt sigur că anumiţi psihiatri combat paralizia progresivă inoculând microbul frigurilor - e adevărat că sub pretextul absurd de a o vindeca.

Numai cu mine începe epoca medicinii realiste şi sintetice. Totuşi, n-am reuşit până acum să conving decât puţini adepţi — şi aceştia, din fericire, nu pot exercita medicina deoarece nu sunt doctori. Dar marele meu principiu — boala ca remediu — aparţine viitorului.

- Teoriile dumitale, răspunsei eu, mi se par excelente şi sunt ispitit să urmez sistemul acesta. Ce-ar trebui să fac în cazul meu?

Doctorul Olafsen nu se gândi mult:

- Să lăsaţi liber curs durerilor şi la nevoie să le excitaţi cu o mică doză de cofeină. Dacă peste două zile n-au încetat, aş fi de părere să provocăm o hipertermie, adică să ajungem la o temperatură bună între 39 şi 40.

Am promis să-l ascult şi doctorul, încântat, plecă. Îndată ce plecă, luai două pastile de aspirină: în dimineaţa asta mă simt mai bine şi peste o zi mă îmbarc pe vaporul care pleacă la Copenhaga.

UN ÎMPĂRAT ŞI CINCI REGI

Den Haag, 3 decembrie

MAJESTATEA SA Wilhelm împărat şi Rege a binevoit sa mă primească la castelul său din Doorn. Când îl vezi cu barba lui argintie, pare un om cumsecade, care s-a retras din lume ca să trăiască în pace, în urma vreunei dezamăgiri.

—Ţi-am pregătit o surpriză, mi-a spus îndată ce i-am prezentat omagiile obligatorii. O mare surpriză. Ai sosit într-o zi puţin obişnuită. În salonul meu este astăzi o adunare de regi. Vei găsi acolo o pentarhie de suverani. Mi se pare că eşti un om norocos: în America asemenea întâlniri trebuie să fie foarte rare.

Şi Majestatea Sa zâmbi cu prietenie, fără umbră de răutate.

—Trebuie însă să te înştiinţez că nu toţi cinci sunt adevăraţi monarhi de coroană. Unul a fost alungat ia revoluţie, pentru că era prea slab, al doilea a fost detronat, pentru că era prea absolutist, al treilea a abdicat pentru că îl plictisise puterea — iar al patrulea e un celebru actor tragic, care a jucat totdeauna roluri de regi în cele mai mari teatre din lume şi cel din urmă e un nebun simpatic, a cărui singură nebunie este că se crede rege în nu ştiu ce ţară. Totuşi, toţi cinci merită să fie cunoscuţi. Vino!

Împăratul-Rege, precedat de doi valeţi în înaltă ţinută şi urmat de aghiotantul lui şi de mine, intră într-o sala mare şi frumoasă, în care cinci persoane se ridicară în picioare, la intrarea sa şi se înclinară adânc.

— Continuaţi-vă conversaţia, zise cu blândeţe Wilhelm. Noi suntem aici ca să ascultăm.

— Majestatea Voastră e prea bună, răspunse cel mai venerabil dintre cei cinci, şi nu ne rămâne decât să ascultăm de graţiosul ordin ieşit din gura sa. Eu spuneam tocmai că un rege care exercită funcţiunea sa de monarh numai în unele împrejurări solemne şi cu cuvintele cele mai frumoase şi mai elocvente pe care urechea omenească a putut să le audă, e mai fericit decât aceia care sunt siliţi în fiecare zi şi în orice ocazie să-şi exercite augustele sale prerogative.

- Deloc! interveni cel mai tânăr din cei cinci. Lăsaţi-mă pe mine să vorbesc, căci eu cunosc din experienţă înălţimea demnităţii noastre aproape divine. Faptul că un complot de străini mă ţine încă departe de poporul meu, nu mă împiedică să simt, în toată plinătatea ei, voluptatea răspunderii şi a puterii. Un rege trebuie să fie totdeauna rege — şi este rege în toată măreţia cuvântului, chiar când îşi fumează ţigara sau când cere o batistă. Ludovic al XIV-lea a dat pentru totdeauna exemplul Eroului ca Rege.

- Foarte drept, întrerupse un altul. Şi în adevăr, în anii domniei mele, eu m-am conformat acestor principii. Voiam chiar să readuc monarhia la antica sa splendoare de putere nediscutată şi integrală. Am avut înaintea ochilor nu numai pe Ludovic al XIV-lea, dar pe Constantin cel Mare şi pe Carol cel Mare, pe Petru cel Mare şi pe Frederic al doilea. Regele trebuie să fie înconjurat de tot prestigiul măreţiei şi nu trebuie să cedeze nici un atom din acele privilegii, pe care Dumnezeu i le-a acordat, pentru binele popoarelor. Poporul e un copil

nebun şi orb şi trebuie să fie condus cu o mână hotărâtă, de un tată iubitor, dar în acelaşi timp sever. Totuşi, nu aduni decât ingratitudine. Plebea obraznică, instigată de revoluţionari şi mai obraznici, se răsculă cu un pretext ridicol şi cu tot eroismul nobililor şi al soldaţilor mei, a trebuit să mă exilez.

- Cazul meu, vorbi un altul cu înfăţişare liniştită şi nobilă, e puţin deosebit. Eu cred că e mai bine să fii iubit, decât temut şi am fost chiar prea îngăduitor cu capriciile schimbătoare ale poporului meu. M-am coborât între cei umiliţi, am cheltuit lista civilă în binefaceri, am protejat am protejat artele, am trăit cu o simplitate spartană. Dacă mi se cerea o reformă a constituţiei, o acordam, fără formalităţi inutile; dacă voiau trei camere în loc de două, le cedam un întreg apartament ; dacă doreau sufragiul universal îl extindeam şi femeilor şi minorilor. Dar nimic nu mi-a folosit. Încurajaţi de indulgenţa mea — pe care o luau drept slăbiciune — au ajuns până acolo, încât într-o zi mi-au cerut să-mi dau demisia din funcţia de rege. Natural, am refuzat şi-a izbucnit fulgerător o revoluţie, care m-a silit să mă retrag.

— Cel mai înţelept, începu a spune cel din urmă, am fost eu. Pe când eram tânăr, aveam o înaltă idee despre monarhie. Revedeam In închipuirea mea pe Alexandru cel Mare în mijlocul curţii sale barbare, tânăr, frumos şi victorios, ca un zeu ; revedeam pe Solomon cel Înţelept în Templul său de aur, înconjurat de războinicii întorşi din războaiele lui David, care primeşte cu acelaşi zâmbet tributul lui Ofir şi pe prinţesele din Etiopia ; revedeam pe Sfântul Ludovic din Franţa, care trăieşte ca un ascet, se luptă ca un erou şi moare ca un sfânt. Şi credeam, cum mai cred şi azi, că regii sunt necesari popoarelor, cum sunt părinţii copiilor şi că datoria lor e aceea de a fi personificarea mistică şi glorioasă a unei naţiuni. Îndată ce am devenit rege, am observat că realitatea modernă e cu totul altceva. Popoarele nu mai au simţul religios al monarhiei, nu-l mai consideră pe rege ca pe protectorul lor natural, centrul lor luminos, simbolul lor aproape supranatural. Turbarea secolului al XVIII-lea a mânjit sufletul celor simpli şi a otrăvit sufletul intelectualilor. Şi aceiaşi regi nu mai au acea slăvită şi dreaptă siguranţă, care făcea din ei şefii autentici şi veneraţi ai unui popor, iar nu primii funcţionari ai birocraţiei democratice. Cel din urmă rege, care a încercat să întruchipeze pe personajul antic în mijlocul decadenţei moderne, a fost Ludovic al II-lea de Bavaria, dar înnebuni şi fu crezut nebun. Pentru a nu avea aceeaşi soartă, după câţiva ani de experienţe militare şi de dezamăgiri zilnice, am abdicat, ca Diocleţian şi Carol al V-lea şi acum contemplu mozaicul pământului cu ochii unui stoic şi cu sufletul unui creştin.

— Laşitate! exclamă victima complotului. Un rege nu trebuie să abdice decât pe patul de moarte.

— Dar eu, răspunse cel acuzat, n-am mai vrut să fiu rege tocmai pentru că aveam o idee prea înaltă despre misiunea mea şi-a trebuit să recunosc că vremurile noastre, infectate de cangrena civilizaţiei egalitare, nu-mi permit s-o îndeplinesc cu cinste.

— Dacă realitatea e dezgustătoare, rosti cel care vorbise întâi există refugiul fanteziei şi al mitului şi nici o revoluţie nu e posibila şi din care nici o forţă omenească nu te poate exila. Regele e o capodoperă a epocii eroice şi etice şi poate trăi de acum încolo numai în artă.

— Nu sunt de acord, susţinu cu mândrie regele exilat de revoluţie. Această epocă murdară nu poate fi altceva decât o paranteză în istoria omenirii. Instruite de experienţă, dezgustate de variatele nebunii moderne, popoarele se vor întoarce la picioarele noastre, ne vor implora ca pe salvatori, şi încă o dată vom revedea tronul strălucitor al Regelui Soare şi al marelui Frederic.

— Admir optimismul vostru, reluă regele izgonit din cauza marii sale bunătăţi, dar din nefericire nu văd nici un semn de căinţă. Oamenii moderni au pierdut aşa de mult respectul, încât vorbesc, fără ruşine, de un rege al cauciucului sau de un rege al oalelor. Şi sunt, după cum ştiţi, reginele plajei şi reginele pieţii. Mi se pare că nebunia oamenilor e progresivă şi incurabilă. Numai un cataclism istoric, pe care nu am curajul să-l prevestesc semenilor mei, va putea duce la restaurarea statelor perfecte, în care regele era considerat ca trimisul lui Dumnezeu şi păstorul absolut al popoarelor.

Toţi tăceau, aşteptând un semn al stăpânului. Cei cinci regi, gânditori şi solemni, păreau împietriţi în meditaţie. În sfârşit, o uşă se deschise şi apărură iarăşi cei doi valeţi. Şi toţi, în procesiune, coborârăm în parc, între arborii puternici, răbdători şi tăcuţi.

Împăratul şi regele priveau cu multă atenţie figurile colegilor lor adevăraţi şi falşi. Apoi se întoarse şi-mi spuse încet :

— În adevăr, cel care are mai mult înfăţişarea şi mersul unui rege, este faimosul nostru actor tragic. Oare poezia, cum a zis Goethe, să fie mai adevărată decât adevărul ?

PRĂVĂLIA LUI BEN-CHUSAI

Amsterdam, sfârşitul lui aprilie

CEA MAI CIUDATA PRĂVĂLIE, pe care am văzut-o în viaţa mea, am descoperit-o acum câteva zile în cartierul evreiesc din Amsterdam.

Pe din afară, părea o prăvălie ca toate celelalte. O firmă vopsită cu roşu închis purta scris, cu litere de aur numele stăpânului: Ben-Chusai.

Singura particularitate era aceasta: cele două vitrine mari, tapetate cu catifea neagră, de o parte şi de alta a uşii, erau *goale*. Întâi n-am avut curajul să intru, cu toată curiozitatea mea puternică. Încercai să spionez ce-ar putea fi înlăuntru, dar uşa de la intrare avea geamurile acoperite cu o perdea lungă de mătase albastră-verzuie.

Trecui pe acolo dinadins, a doua zi, la o oră diferită. Uşa era tot închisă, vitrina tot goală. Mă plimbai puţin în sus şi în jos, cu nădejdea să văd pe cineva intrând sau ieşind din prăvălia misterioasă. Nimeni. La câţiva paşi de acolo se afla un bazar de covoare turceşti şi un evreu bătrân, care amintea de evreii lui Rembrandt, fuma pe prag.

Mă prefăcui că examinez câteva din covoarele expuse şi, la sfârşit, tot vorbind, întrebai pe negustor ce fel de lucruri vindea vecinul său Ben-Chusai. La această întrebare, bătrânul zgâi la mine ochii pe care până atunci îi ţinuse

ascunşi sub genele stufoase şi ridică spre cer doua mâini umflate, în atitudinea unui profet care blestemă.

Din barba sa încâlcită ieşi de două sau de trei ori un cuvânt, în care mi se păru că înţeleg:

— Sacrilegiu! Sacrilegiu!

Când repetai întrebarea, bătrânul îmi întoarse spatele şi dispăru în labirintul întunecos al covoarelor sale îngrămădite.

- Mă întorsei în aceeaşi stradă, pentru a treia oară, câteva zile mai târziu, hotărât să mă eliberez de această obsesie. Apăsai mânerul uşii şi intrai în prăvălie. O încăpere pătrată, goală, fără scaune: două dulapuri mari de lemn întunecat, închise, formau singurul mobilier.

Pe când mă uitam în jurul meu, mirat, neştiind dacă trebuie să strig sau nu, o perdea de catifea se dădu la o parte, la dreapta, lăsând să treacă un tânăr brun, bine îmbrăcat, bărbierit, zâmbitor, pe care în orice alt loc l-aş fi luat drept un secretar de ambasadă sau de mare hotel. Numai ochii negri, foarte mobili şi carnaţia brună, delicat aurită, te făceau să te gândeşti la foştii săi strămoşi din orient.

Nu se arătă deloc mirat văzându-mă.

— Sunteţi un amator? îmi zise el, cu zâmbetul său alb de smalţ.

Făcui un semn afirmativ fără să ştiu despre ce este vorba şi amabilul tânăr, făcând din ochi cu o cordială complicitate, mă făcu să trec în dosul perdelei. Urcarăm o scară frumoasă de lemn, lustruită cu ceară.

Când ajunserăm sus, misterul se limpezi.

—Trebuie să ştiţi, desigur, îmi mărturisi cu o voce armonioasă amabilul Ben-Chusai, că magazinul meu e unic în lume, pentru aceste, să zicem, curiozităţi speciale. Veţi găsi aici tot ce doriţi, piese comune şi rare, totul autentic, garantat şi ieftin. Din nefericire, în acest domeniu, cunoscătorii sunt rari...

„Domeniul" lui Ben-Chusai era în adevăr o specialitate în genul său şi deodată mi se păru că am fost transportat în adevăratul meu climat.

— În această vitrină, continuă desăvârşitul meu negustor, nu sunt decât obiecte mărunte de mică importanţă şi uşor de mânuit — simple amintiri pentru amatorii puţin bogaţi, ţigarete confecţionate din falange de degete, dinţi incisivi montaţi în argint şi în platină, tocuri şi coliere făcute din vertebre lucrate. Materia primă, se înţelege e exclusiv omenească — din principiu noi nu lucrăm oase de animale — dar aici este abia A. B. C. -ul artei noastre.

Poate că vă interesează mai mult — adăugă el arătându-mi o altă vitrină — aceste probe de pietrificare obţinute prin metoda italianului Segato. Avem o frumoasă mână de fată, amândouă picioarele unei dansatoare negrese şi urechea dreaptă a unui celebru violonist boem. Cum vedeţi, carnea a pierdut puţin din culoarea naturală, dar iluzia e perfectă: cu această mânuţă care a fost moale şi mângâietoare, aţi putea acum sparge capul unui duşman.

Mi se pare totuşi că nici aceasta nu vă interesează Aveţi dreptate: sunt lucruri mai bune. Iată, de exemplu două cupe artistice pentru banchete, confecţionate din cranii, în stilul longobard, adică asemănătoare acelora de care se servea regele Alboin. Iată un flaut minunat, obţinut prin lucrarea

îndemânatică a femurului unei femei vestite pentru frumuseţea ei. Avem şi cranii transformate în elegante vase de flori şi în fructiere şi bastoane de plimbare tăiate din tibii de uriaşi. Dacă aţi şti câte greutăţi şi câte cheltuieli pentru a procura materialul acestor opere de artă!

Deschise un dulap cu geamuri, care se afla într-un colţ: înăuntru se aflau trei rânduri de pocale mari.

— Acestea poate merită atenţia domniei-voastre. În sticla aceea mare de sus se păstrează în alcool capul unuia Dayak din Borneo. L-a adus un explorator olandez. Observaţi tatuările şi oribila expresie a feţei. Aceşti sălbatici sunt — după cum ştiţi — nişte vânători de capete.

În lichidul galben, în adevăr, o faţă turtită de sticlă, umflată, îngrozitoare, presărată cu hieroglife şi cu peri scurţi, mă privea, cu pleoapele sale încreţite, pe jumătate deschise.

— Alături, continuă Ben-Chusai, o altă curiozitate: un foetus cu două capete şi patru braţe.

O încurcătură de membre livide şi de nerecunoscut, dezgustătoare.

— Mai jos, observaţi borcănaşul din dreapta : e capul unei *girl* care-a fost regina frumuseţii la Palm Beach cu un an înainte de război. Bine conservat. În fiecare săptămână schimbăm alcoolul. O piesă care iese din comun.

Un păr care fusese blond acoperea un cap mic, care primise, desigur, atâtea sărutări! Dar ochii erau închişi, obrajii verzui, gura aproape neagră: se zăreau, prin cristal, dinţii înşiraţi ca nişte pietricele mânjite de noroi.

- Iată la ce se reduce frumuseţea care roade pe oameni! exclamă cu un ton filozofic Ben-Chusai. Să trecem la altceva! Priviţi tablourile atârnate pe pereţi. Sunt piepturi şi pântece de oameni tatuaţi, puse în rame, natural după o preparaţie savantă. Durată nesfârşită. Observaţi frumuseţea desenelor şi originalitatea culorilor. Foarte graţios peisajul din stânga: arborii, luna, un castel, nu lipseşte nimic. Şi al treilea la dreapta : tatuajul unui pescar tunisian: Africa susţinută de trei delfini, de un pumnal şi de un profil de femeie. Dacă vă place, nu costă decât patru sute de florini.

Aceste smocuri rare de păr, atârnate aici, sunt o colecţie de *scalps*, găsite într-un sat de piei-roşii. Plete lungi şi bine păstrate; pielea cu păr e uscată perfect. Sunt plăcute ca decoraţii într-un salon.

Acest raft, după cum vedeţi, nu conţine decât cărţi — şi toate, se înţelege, în legătură cu ceea ce ne interesează. Am o bună colecţie de Dansuri macabre, ediţii originale, foarte rare, începând cu aceea a lui Guy Marchand din Paris din 1485. Deschideţi acest album: este o capodoperă. Sunt *Imagines Mortis*, ale lui Holbein cel Tânăr, din 1526. Desene surprinzătoare — un exemplar de o mare strălucire.

Aceasta este *Histoire des Spectres* a lui Leloyer, 1605, cealaltă *Spectrologia* lui Decker, foarte căutată în ediţia rară din Hamburg, 1690. Avem apoi toate lucrările asupra Resurecţioniştilor sau violatori de morminte şi despre îmbălsămare, de la egipteni până la şcolile lui Hunter, Ruysch şi Gorini. Dar bijuteriile bibliotecii mele iată-le: aceste volume vechi, legate în piele de om. Ştiţi că în timpul Revoluţiei franceze se afla, la Meudon, o tăbăcărie de piele omenească? Această industrie trăieşte greu, de azi pe mâine, în Germania.

Observaţi fineţea grăuntelui şi delicateţea desenului — durabilitatea e aceeaşi ca şi a viţelului tânăr. Pot să vă ofer această preţioasă ediţie de *Crimes de l'amour* de Marchizul de Sade — şi el un necrofil — legată cu pielea foarte frumoasă a unei negrese ucisă la Londra din gelozie. Exemplar unic: o mie două sute de florini.

Ben-Chusai văzând că admir fără să înţeleg nimic, deschise o uşiţă de fier, în peretele din dreapta al camerei şi mă invită politicos să intru.

— Aici avem secţia relicvelor profane, ca să zicem aşa. Iată un mic lot de mumii, sosite de câteva luni din Egipt. Marfă autentică, însoţită de certificatele egiptologilor. Cea mai frumoasă e aceea a lui Tetu-nu, un mare demnitar din vremea lui Amenophis al IV-lea. Interesantă cea a unei matroane, cu sarcofagul său pictat: vedeţi, reprezintă viaţa intimă a unei mari case egiptene: sclavii negri care merg să scoată apă, sclave care torc, bucătăreasa care jumuleşte nişte păsări, căldările în şir, amforele de vin, pisicile care urmăresc maimuţele domestice.

Aceste cadavre uscate şi strânse în saci de trestie, sunt mumii din Peru, din epoca precolumbiană. Observaţi aceşti muşchi de materie cartilaginoasă, care se ţin încă de oase şi aceste smoculeţe de păr, care par pietrificate. Le ţin pentru colecţie, dar nu sunt aşa de pitoreşti. Mai remarcabil acest bust de pe etajeră.

Era un craniu căruia i se pusese o mare perucă neagră şi pe care-l vopsiseră cu roşu pe fălci. Toţi dinţii erau de aur; în orbitele goale, o pereche de ochi albaştri: monstruos, respingător, oribil.

- Vă recomand mai curând acele obiecte istorice de artă de primul rang: trei falange găsite în mormântul Scipionilor, o buclă din părul Doamnei Du Barry, noada împărătesei Caterina a Rusiei, o mână din cenuşa lui Schelley. În acest borcănaş se află inima mumificată a doamnei Ackermann, marea poetesă atee; în această cutiuţă de fildeş, glontele care l-a ucis pe Puşkin şi în această cutie descoperită barba lui Moses Mendelssohn, marele filozof din Dessau, adversarul lui Kant. Această statuetă informă, sub sticlă, este piesa cea mai rară: un copil carbonizat din săpăturile da la Herculanum. Aici nu mai e altceva de văzut: să trecem în sala scheletelor.

Ben-Chusai deschise altă uşă şi avui înaintea ochilor un spectacol pe care nu-l voi uita niciodată. Într-o sală lungă o legiune de schelete, aşezate câte patru, ca soldaţii, se priveau cu nenumăraţii lor ochi scoşi. Erau de toate staturile şi formele: uriaşi, pitici, bondoci, subţiri, maiestuoşi, slăbănogi, unele deformate de tumori şi de cocoaşe sau acoperite de praf şi de pământ; altele de o albeaţă supărătoare, ajustate şi proporţionate, ca şi când ar fi fost opera unui profesor de osteologie. Era un schelet de copil şi altul de cocoşat; unuia îi lipseau amândouă braţele; pe un craniu se mai vedeau câteva fire de păr decolorate şi sinistre; un altul avea două găuri în tâmplă: era al unui om asasinat.

Singurul schelet care are o poveste, reluă Ben-Chusai e cel dintâi din dreapta, din ultimul rând. Mi-a fost vândut de un pictor german, care plângea cu disperare în momentul în care a trebuit să se despartă de el. Mi-a povestit că era scheletul unui prieten al său din tinereţe. Foarte săraci, ei călătoreau pe jos,

prin Alpi. Zăpada i-a surprins şi ei n-au găsit adăpost decât într-o cabană dărâmată. Ca să scape de frig, şezură strâns îmbrăţişaţi şi astfel petrecură noaptea. Dimineaţa, unul din ei era mort. Supravieţuitorul puse să se pregătească scheletul prietenului său nedespărţit şi-l păstră totdeauna lângă el, mai mult de treizeci de ani, purtându-l în mutările şi în călătoriile lui. După război, mizeria îl sili să vândă totul: cărţi, tablouri şi chiar şi această biată relicvă a prieteniei. Dar toate acestea nu adaugă la valoarea comercială a obiectului; pentru cincizeci de florini e al domniei-voastre.

Legiunea posomorită a scheletelor, nemişcată, parcă aştepta un ordin, o chemare — poate aceea a trompetelor reînvierii. Unele păreau gânditoare, cu capul puţin aplecat înainte; altele scoteau dinţii rânjiţi, ca şi când se gândeau să răzbune propria lor moarte; unul întindea înaintea lui o mână enormă, care se ţinea prin fire de argint, ca şi când ar cere de pomană celor vii, în mizeria goliciunii lui absolute.

- Numai un singur lucru nu vă pot arăta, adăugă încet politicosul Ben-Chusai, şi e păcat, pentru că e poate perla magazinului meu. O piesă unică în lume, cel puţin în comerţ. Vedeţi această casă de fier de lângă fereastră? Înlăuntru, după cum m-a asigurat vânzătorul, e închis un spectru — şi încă un spectru feminin, cu haine, bijuterii şi tot restul. Dacă aş deschide, n-aţi vedea decât un fel de mantie de culoarea muşchiului, roasă de molii, căci spectrul nu stă totdeauna aici. Dar rişti să-l vezi fugind sau dispărând. Noaptea, totuşi, se aud în această cameră scârţâituri şi gemete, care nu-s deloc naturale. E destul să vă spun că spectrul meu provine dintr-un loc eminamente istoric: din Newstead Abbey, faimosul castel al lui Byron. N-aş putea să-l cedez decât cu patru mii de florini: nu mi se pare scump, dată fiind originea lui.

Când am ieşit din prăvălia lui Ben-Chusai, totul mi se păru nou, luminos, minunat. Fiecare om viu pe care-l întâlneam era un prieten; fiecare zâmbet mi se părea un salut; fiecare voce o siguranţă. Dar după două zile m-am întors acolo şi-am cumpărat obiecte în valoare de aproape zece mii de florini. Peste două luni voi avea, în America, o nouă colecţie. Thanatoteca cea mai bogată din Statele Unite. Ben-Chusai, mişcat de pasiunea mea şi de grămada cumpărăturilor, mi-a făcut o reducere globală de 15 la sută din preţul facturii.

HÂRTIA

Lipsca, 15 septembrie

VIZITÂND ASTĂZI o expoziţie a presei, mi-am dat seama că toată civilizaţia — cel puţin în elementele sale cele mai delicate şi mai esenţiale — este încredinţată materiei celei mai fragile care există: hârtia.

Mă gândesc că tot capitalul lumii constă din miliarde de bancnote, din cambii şi din bilete, care nu sunt altceva decât benzi de hârtie. Mă gândesc că toată proprietatea industrială a continentelor constă în miliarde de acţiuni, certificate şi obligaţiuni: bucăţi de hârtie. Birourile avocaţilor şi notarilor sunt pline de documente şi de contracte, de care atârnă viaţa a milioane şi milioane de oameni — şi care nu sunt altceva decât hârtie murdară. Registrele de stare

civilă din comune, arhivele ministerelor şi ale statelor: maldăre de hârtie îngălbenită. Bibliotecile publice şi particulare: grămezi de foi tipărite.

În birourile publice, în armată, în şcoli, în academii, în parlamente, totul merge cu ajutorul bucăţilor de hârtie: circulare, bonuri, voturi, proiecte de legi, scrisori, rapoarte — hârtie scrisă cu mâna, hârtie scrisă la maşină, hârtie tipărită. Ziarele ca şi water-closets-ele consumă în fiecare an tone de hârtie.

Materia primă a vieţii moderne nu e fierul, nici petrolul, nici cărbunele, nici cauciucul — ci hârtia. În fiecare zi păduri întregi cad sub secure, ca să furnizeze în cantităţi enorme o substanţă care n-are nici durata, nici tăria lemnului. Dacă fabricile de hârtie s-ar închide, civilizaţia ar fi paralizată.

În vremea veche, monedele erau de metal, documentele erau scrise pe pergament sau de-a dreptul săpate în marmură şi în bronz iar cărţile asirienilor şi babilonienilor scrise pe cărămizi. Azi, nimic rezistent şi durabil: unei paste de lemn şi de clei, substanţe distructibile, se încredinţează bunurile şi drepturile oamenilor, tezaurele ştiinţei şi artei. Umezeala, focul, viermii, furnicile, şoareci pot să ruineze şi să distrugă aceasta masa enormă de hârtie pe care se sprijină tot ce avem mai scump pe lume.

Simbol al unei civilizaţii care se ştie trecătoare sau imbecilitate nepăsătoare?

„ÎNTOARCEREA LA NATURĂ"

Nissa, Lăsata secului

ACUM DOUA SAU TREI ZILE, reuşi să se introducă la mine - deşi mă simţeam rău din cauza unei crize de ficat - un bătrân voluminos, care se numeşte, mi se pare, Sarmihiel.

Mă văzui înaintea unei feţe largi şi fălcoase de om care păzeşte boii, îmblânzită de nişte ochi mari, aproape albi de extatic. Îmi întinse o mână puternică de Goliat şi mă anunţă că are nevoie de sprijinul meu, pentru o întreprindere de care depinde fericirea viitoare a oamenilor, îi răspunsei numaidecât că oamenii şi fericirea lor nu mă interesau absolut deloc şi că putea să-şi cruţe timpul şi glasul. Dar Sarmihfel nu se sperie.

— Când veţi avea o idee despre sistemul meu, răspunse el, vă veţi schimba părerea.

Din curiozitate sau poate din cauza slăbiciunii mele din ziua aceea, mă pregătii să-l ascult.

— Cunoaşteţi, desigur, reluă bătrânul, faimosul aforism al lui Frederic cel Mare: „L 'homme est un animal dépravé". O sentinţă profundă şi care se poate verifica în fiecare zi. Toate nenorocirile, toate ticăloşiile şi tristeţile omului provin din corupţia sa, adică din faptul că şi-a renegat propriul său destin, siluind natura lui originară. Omul e un animal, nu e nimic altceva decât un animal, şi-a vrut să devină, printr-o perversiune unică printre brute, ceva mai mult decât un animal. A făptuit o trădare, o trădare faţă de animalitate. Dar pentru această călcare a datoriei a fost pedepsit. N-a reuşit să devină înger şi a

pierdut beatitudinea nevinovată a animalului. De aceea a rămas suspendat în aer, turburat, chinuit, bolnav, torturat şi nemulţumit. Singura salvare stă în întoarcerea la origini, în reintegrarea completă în natura sa autentică, în a redeveni animal. Toţi marii gânditori, de la Lucian până la Leopardi, au recunoscut că animalele sunt incomparabil mai fericite şi mai perfecte decât omul; nimeni nu s-a gândit până acum să născocească o metodă raţională şi sigură, în stare să realizeze reîntoarcerea la starea fraţilor noştri... Trebuie să regăsim Paradisul pierdut, căci Edenul nu era, dacă vă amintiţi, decât o imensă grădină zoologică. Paradisul care trebuie recucerit este fauna.

Homer avusese această viziune. Circe, care transformă pe tovarăşii lui Ulise în porci, este vrăjitoarea binefăcătoare, al cărui discipol, la distanţă de atâtea secole, mă onorez să fiu eu. Dar Ulise, care reprezintă viclenia, adică inteligenţa corupătoare şi este protejatul Minervei, geloasă pe fericirea oamenilor, făcu în aşa fel, incit îi transformă iar în oameni, adică îi condamnă din nou la suferinţă. Cum a fost pedepsit apoi Ulise pentru această crimă se poate citi clar în Odiseea.

— Am înţeles teza dumitale, îl întrerupsei, am înţeles-o foarte bine, tocmai pentru că nu sunt un animal. Dar nu văd încă...

— Puţină răbdare, răspunse Sarmihiel. Domnia voastră sunteţi cel dinţii care m-aţi ascultat mai mult de două minute, aşa încât veţi permite unui bătrân să se simtă fericit măcar odată în viaţa sa. Eu sunt un profet izgonit, ca şi Zarathustra, dar idealul meu este opus acestuia; el era vestitorul supraomului, eu ai omului-animal. Dar amândoi suntem de acord asupra faptului că starea actuală a omului — compromis josnic între maimuţă şi supraom — e absurdă şi insuportabilă. Neputând — cum e şi natural — să devină supraoameni, nu rămâne decât să se întoarcă la origine şi să devină maimuţe.

Un masochist elveţian din secolul al XVIII-lea se apropiase timid de această idee. Rousseau predică reîntoarcerea la viaţa sălbatică. Ar fi un progres, dar observaţi că sălbaticii seamănă încă prea mult cu oamenii şi destul cu animalele. Sistemul meu este mai radical. Dar trebuie, mai înainte de toate, să-l experimentez şi de aceea m-am gândit la domnia-voastră.

- La mine? Şi ce-ar trebui să fac?

- Nimic altceva decât aceasta: să-mi cedaţi pentru câţiva ani marele ţinut pustiu, pe care îl aveţi în munţii Alleghany şi să-mi daţi ceva bani pentru primele cheltuieli. Eu voi instala acolo trei perechi de oameni, alese printre nenorociţii care n-au nici o meserie, nici adăpost şi lor le voi aplica metoda mea, care constă în a renunţa gradat neamul nostru la condiţiile vieţii animalelor nedomesticite.

Mai întâi de toate, nici o îmbrăcăminte. Interzicerea de a-şi tăia părul, barba şi unghiile. Interzisă poziţia verticală: vor trebui să se obişnuiască să meargă în patru labe. Întrebuinţarea vorbirii şi a altui limbaj omenesc — oprită: vor trebui să comunice cu mine şi între ei numai prin gesturi, mugete şi urlete. În câmpul experienţei mele nu va trebui să apară nici un instrument, nici o maşină, nici un obiect fabricat. Vor trebui să se obişnuiască, încet, încet, să se hrănească cu fructe, cu rădăcini şi cu carne crudă. Natural, nu vor trebui să fie acolo locuinţe sau adăposturi de nici un fel: îi voi pune să doarmă în peşteri sau între ramurile

copacilor. Va fi permisă vânătoarea, dar fără arme şi lupta între ei, corp la corp. Nici o lege, nici o morală, nici o religie. Animale libere, sub cerul liber.

Sunt convins că, dacă supravegherea este continuă, câţiva ani vor fi de ajuns pentru a obţine animalizarea completă a acestor creaturi şi prin urmare întreaga lor fericire. Tot ce tulbură sau îngrijorează pe om, animal degenerat şi corupt, va dispărea ca prin farmec şi protejaţii mei vor recuceri, încet, dar sigur, paşnica inconştienţă a vechilor lor fraţi. Dacă, după cum am credinţa, această primă experienţă reuşeşte, s-ar putea începe, cu posibilitate de succes, apostolatul pentru animalizarea totală a omenirii. Se vor ivi, desigur, obiecţiuni şi chiar opoziţii violente, mai ales din partea aşa-zişilor „intelectuali" — adevăraţi microbi răufăcători ai omenirii. Dar sunt sigur că cea mai mare parte dintre oameni, dintre bogaţi ca şi dintre plebei, va fi repede cucerită de o idee care corespunde instinctelor adânci şi secrete ale celor mai mulţi.

Cu toate că pedagogii neamului omenesc au încercat să înlăture sănătoasa animalitate primitivă, cu toate leacurile şi vrăjitoriile literaturilor, ale filozofiilor şi ai religiilor, totuşi oamenii au păstrat nostalgia stării animalice şi atunci când pot se întorc bucuroşi, cel puţin pentru câteva minute sau ore, să se îmbete de voluptatea pură a animalelor. Ei sunt nişte animale depravate şi trădătoare, dar nu până acolo încât să fi uitat şi nimicit cu totul natura lor primitivă. Îndată ce vor auzi glasul meu, care se sprijină pe experienţă, se vor deştepta în ei instinctele sălbatice şi maimuţăreşti şi se vor strânge în jurul meu, ca în jurul salvatorului lor. Eu voi fi Mesia animalităţii regăsite. Oamenii se trag din animale, dar şi-au trădat părinţii. Eu readuc în sânul adevăratei lor familii pe aceşti fii rătăciţi şi redau tuturora fericirea pierdută. Dacă în noul regat religia ar fi admisă, ei m-ar adora ca pe Dumnezeu.

— Iartă-mă, îi spusei, dumneata îmi pari prea inteligent şi prea altruist pentru ca să poţi deveni animal. De ce nu începi cu dumneata însuţi, dacă în adevăr crezi că animalitatea e cel mai mare bine?

— Nu m-aţi înţeles, răspunse cu tristeţe uriaşul bătrân. Ca toţi mântuitorii, eu trebuie să mă sacrific, pentru fericirea celorlalţi. Ca şi lui Moise, îmi este dat să întrevăd pământul făgăduinţei, dar trebuie să renunţ de a ajunge acolo. Altfel, cine ar conduce opera imensă de îndobitocire, pe care am conceput-o? Cine ar răspândi cuvântul salvator? Eu sunt contrariul îmblânzitorului: trebuie să transform pe oamenii civilizaţi în sălbatici. Şi dacă dresorii trebuie să fie puţin feroci, pentru a stăpâni pe cei feroci, eu, din contra, sunt condamnat să-mi păstrez inteligenţa, ca să suprim inteligenţa. M-aţi înţeles, în sfârşit?

Ca să-l fac să plece, a trebuit să-i promit că mă voi gândi la proiectul său şi că am să-i comunic hotărârea mea într-o săptămână. Şi Sarmihiel, profetul „întoarcerii la natură", ieşi solemn din camera mea, după ce mai întâi mă fixă cu ochii săi imenşi şi albi.

RAMON ŞI METALELE

Madrid, 18 octombrie

MĂ PLICTISESC îngrozitor, dar nu pot să plec.

— Ce oameni merită să fie cunoscuţi la Madrid? Am întrebat pe administratorul hotelului meu.

— Numai doi: Primo şi Ramon.

— Pe care mă sfătuieşti?

— Depinde. Toate persoanele plictisitoare se duc la Primo; la Ramon, cele care se plictisesc. Unul e asaltat de ziarişti; celălalt de trândavi şi de nebuni. Alegeţi.

— Am ales pe Ramon.

Îl găsii, în timpul nopţii, în vestita cafenea Pombo, înconjurat de şapte tineri bruni, care fumau ţigarete, ascultând în extaz pe maestrul *greguerias*-lelor. Ramon Gomez de la Serna e un domn brun, gras şi nostim, care are aerul că-şi bate joc încontinuu de sine însuşi. Informat despre amabilitatea sa, m-am prezentat singur.

— Sunteţi american, spuse sentenţios Ramon şi n-aţi băgat de seamă niciodată că acest continent e format din două triunghiuri, care se opun prin vârfurile lor? America este un dublu simbol masonic, care se întinde între Atlantic şi Pacific. Până acum câţiva ani, cele două triunghiuri comunicau între ele graţie unui cordon ombilical, împărţit în patru republici: voi aţi tăiat acest cordon şi deja încep să se simtă groaznicele urmări. Voi credeţi, cu obişnuita voastră candoare, că mările n-au personalitatea lor. Când apele care scaldă China au întâlnit apele care scaldă Franţa, ceva grav s-a întâmplat pe pământ. Canalul Panama a fost deschis în 1913 şi în 1914 a izbucnit războiul mondial. Statele Unite, vinovate de această faptă fatală, au trebuit să facă ceea ce nu făcuseră niciodată: să trimită o armată în Europa. Şi acum, trebuie să-şi primească pedeapsa: s-au îmbogăţit în mod fabulos, aşa încât au devenit mai sclave şi mai invidiate decât înainte. Nu vă atingeţi de materie, căci materia se va răzbuna.

În ultimul timp m-am adâncit în operele lui Jagadis Chandra Bose. Ştiţi, desigur, cine e Bose: cel mai mare savant din India şi unul din cei mai mari biologi din vremurile noastre. El a făcut o descoperire imensă: că şi plantele şi metalele au suflet. În ce priveşte plantele erau unele bănuieli şi mitologia cunoaşte arborii vrăjitori, arborii asasini, florile îndrăgostite şi frunzele vorbitoare. Dar cât despre metale, nimeni n-a bănuit vreodată că ar avea o sensibilitate şi o voinţă asemănătoare cu a noastră. Eu pot, cu modesta mea experienţă, să confirm descoperirea lui Bose.

Nu de astăzi observ eu sufletul obiectelor neînsufleţite. Cunosc de ani de zile sărmane obiecte de alamă, torturate de contactul continuu cu apa, care tuşesc şi gem de-ţi face milă. Am văzut potcoave de măgari cutremurându-se la atingerea unei cărămizi pline de noroi sau a unei murdării dezgustătoare. Printre prietenii mei, număr câteva chei vechi care au faţă de mine o familiaritate simpatică şi care refuză să-mi deschidă uşa, atunci când,

necredincios cultului meu pentru noapte, mă întorc acasă prea devreme. Aţi observat vreodată capacul ceasului domniei-voastre ? Serviţi-vă de el ca de o oglindă şi veţi vedea. În unele zile, vă redă imaginea înfrumuseţată, ca a unui erou; altădată vă deformează cu răutate, vă face de nerecunoscut, monstruos.

Ne servim de metale cu un egoism înspăimântător. Nu numai că le scoatem din adâncul pământului, adică din locuinţa lor naturală, dar le tratăm cu o cruzime de neînchipuit, respingătoare. Poate credeţi că fierul se bucură când e silit să se înmoaie şi să se topească în foc? Credeţi că piatra şi marmora, smulse cu brutalitate din munţi, sunt mulţumite să fie prefăcute în stupide bucăţi geometrice şi silite să emigreze în oraşe, pentru a ascunde de ochii altora infamiile noastre domestice? Fierul şinelor suferă foarte mult de greutatea continuă a trenurilor. Când se rugineşte, voi ziceţi că e acţiunea aerului. Dar rugina n-ar putea să fie, dimpotrivă, mânia fierului, dată pe faţă? Argintul, din cauză că e mânuit de oameni, a luat culoarea opacă a tuberculoşilor şi aurul, de când e închis în criptele băncilor, dă semne de nebunie; şi pe bună dreptate, deoarece l-au despărţit de fratele său ceresc, soarele.

Aş putea să vă dau o mie de exemple despre suferinţa metalelor. Dar trebuie să adaug că uneori manifestă un început de voinţă conştientă şi încearcă să se răscoale. Am cunoscut peniţe de oţel englezeşti care refuzau să scrie cuvinte împotriva autorităţii şi moralei şi nu mai de mult decât ieri, cocoşul revolverului meu s-a încăpăţânat să nu funcţioneze, poate pentru că a observat că aveam intenţia să ucid o pisică foarte frumoasă, care cu miorlăitul ei fioros mă turbura de la lucru. Aici, la Pombo, am avut un caz cu totul ciudat: un critic foarte aspru al cărţilor mele a venit într-o zi în această cafenea; una după alta, lingurile îi alunecau din mâini şi cădeau jos: obişnuite să servească oameni inteligenţi, ele îşi refuzau serviciile unui duşman al spiritului.

Cei şapte tineri fumau, zâmbeau, admirau şi erau încântaţi.

— Dacă tot ce spuneţi este adevărat, întrebai eu, ce aţi vrea să faceţi?

— Aş întemeia, în una din zilele acestea, Liga pentru drepturile metalelor, răspunse Ramon. După cum sunt societăţi pentru protecţia animalelor, este drept să fie una şi pentru protecţia metalelor. Din moment ce suntem siguri că şi ele pot să simtă şi să sufere ca şi noi, datoria noastră e să micşorăm cel puţin groaznicele persecuţii, ale căror victime mute şi răbdătoare sunt. Principalul nostru program ar fi să înapoiem minelor metalele, pietrele carierelor, aurul râurilor aurifere, diamantele terenurilor diamantifere. Un program — nu o ascund — foarte nepopular şi greu de executat. Dar cel puţin am putea întemeia spitale pentru metalele bolnave, pentru aurul care piere, din cauză că e bătut, pentru fierul invalid, pentru argintul tuberculos şi poate case de adăpost pentru bronzul prostituat în formă de monumente şi arama contaminată în formă de monede. N-aţi da ceva din dolarii domniei-voastre pentru această operă de înaltă binefacere?

Cei şapte tineri întoarseră spre mine cei paisprezece ochi ai lor.

- Cu plăcere, răspunsei, dar credinţa mea în sufletul metalelor nu e destul de tare ca să scot dolarii din buzunar. Îndată de voi studia cărţile lui Bose şi voi

fi încredinţat, vă voi trimite un cec. Până atunci, vă cer favoarea de a gândi la dreptul gâtlejurilor noastre însetate. Aş putea oferi cocktails acestor domni?

Oferta fu primită cu plăcere. Ramon continuă să vorbească cu umor, până la trei dimineaţa. Dar nu reuşesc de loc să-mi amintesc de celelalte revelaţii surprinzătoare, pe care s-a distrat comunicându-mi-le.

DUCELE HERMOSILLA DE SALVATIERRA

Burgos, 13 aprilie

AM GĂSIT un spaniol mult mai original decât Ramon. N-a scris nimic şi nu va scrie niciodată, dar nu înţeleg de ce nimeni n-a scris despre el.

Este Ducele Almagro Hermosilla de Salvatierra, ultimul descendent al uneia din cele mai glorioase familii din vechea Castilie. Am venit la Burgos să văd mormântul lui Cid Campeador şi datorez bătrânului condotier cunoştinţa mea cu ducele. Mă aflam în biserica San Pedro de Cardena, în faţa monumentului pe care generalul francez Thiebault l-a construit în 1808, în cinstea marelui duşman al maurilor, când zării, îngenuncheat la picioarele mormântului, un bătrân îmbrăcat în negru, care părea că se roagă, cu capul ascuns în mâini. Când se ridică, îi văzui faţa mai albă decât lumânările care ardeau pe altarul din apropiere. Era de statură mică, dar bine proporţionat şi înălţat prin acea demnitate naturală, pe care n-o întâlneşti decât aici.

Văzându-mă în contemplare în faţa mormântului, se opri să se uite la mine şi, în sfârşit, se apropie.

— Şi domnia-voastră sunteţi credincios cultului lui Rui Diaz de Bivar al nostru?

Îi explicai că sunt străin şi că venisem aici numai după sfatul călăuzei. Păru dezamăgit şi puţin întristat, dar îndată se înseninâ.

— Am rămas singurul care-mi amintesc de ziua morţii sale. În fiecare an vin aici să mă închin amintirii lui. Eu mă trag din unul din tovarăşii de arme ai Cid-ului. Şi cred că a fost demn de a fi venerat. Ştiţi că Filip al II-lea, cel mai mare dintre regi, a intervenit la Roma, să fie trecut între sfinţi?

Ieşirăm împreună din biserică. Ducele Hermosilla de Salvatierra cunoaşte Burgos mai bine decât oricare arheolog. Fiecare piatră este pentru el o fiinţă vie, un capitol de istorie.

— Dar nu veţi putea spune că aţi văzut Burgos, reluă el, dacă nu vizitaţi palatul meu. Nu primesc niciodată pe nimeni, dar cum ne-am văzut în faţa mormântului lui Cid chiar în ziua aniversării sale — Dumnezeu să-l odihnească în gloria Sa! — voi face o excepţie pentru domnia-voastră. Vă aştept mâine, după-amiază.

Întors la hotel, cerui informaţii despre Duce. Toţi s-au mirat mult că a vorbit cu mine.

— Nu stă de vorbă cu nimeni, îmi spuse intendentul şi vine rareori la Burgos. E foarte bogat şi are palate în aproape toate oraşele din Spania. Fiecare palat are culoarea şi ciudăţeniile sale. La Avila are Palatul Negru, în care toate mobilele şi tapetele sunt în doliu şi unde îşi petrece, de obicei, postul

Paştilor. La Toledo are Palatul Verde, al cărui interior este acoperit în întregime cu faianţă arabă, aşezată în aşa fel, că fiecare cameră seamănă cu o pergolă, cu o pădure, cu o livadă. La Sevilla posedă Palatul Roşu, în care fiecare sală e împodobită cu picturi reprezentând diferitele părţi ale Infernului. Acolo locuia, când era tânăr, în tovărăşia a patru sau cinci toreros vestiţi. La Madrid, toţi cunosc celebrul său palat de Aur, care a costat douăzeci de milioane de reales pe unul din strămoşii lui. Nu-l deschide decât pentru a-l primi pe rege. Aici, la Burgos, veţi vedea Palatul Gol, cea mai veche casă a familiei.

Ceea ce e ciudat, este că fiecare din aceste palate adăposteşte totdeauna un mare număr de servitori, de la portar până la bucătar, ca şi când stăpânul lor ar locui mereu acolo. Fiecare intendent are ordin să se îngrijească a pregăti în fiecare zi prânzul şi cina, ca şi când Ducele ar fi prezent. La Avila, la Toledo, la Madrid, la Sevilla, la Burgos, de două ori pe zi masa e aşezată bogat şi servitorii aduc mâncărurile fumegânde înaintea marelui fotoliu ducal, pe care nu stă nimeni. Seara, se aprind candelabrele şi valeţii aşteaptă tăcuţi pe stăpânul lor nevăzut. Câteodată, Ducele stă departe de Spania ani întregi şi în unele palate a fost văzut de două sau de trei ori. de când este şeful familiei. Dar ordinul este respectat peste tot : în fiecare zi, bucătarii săi pregătesc, în diferite oraşe, cele cinci prânzuri şi cele cinci cine. Dacă Ducele nu soseşte - şi el nu apare aproape niciodată - servitorii aşteaptă o oră, apoi mănâncă împreună ceea ce era destinat stăpânului. Fantezie de lunatec fără copii, care nu ştie cum să-şi cheltuiască milioanele. Pe de altă parte, n-a vrut să aibă în jurul său nici o invenţie modernă. În palatele sale nu există lumină electrică, nici telefon; când călătoreşte, nu întrebuinţează nici trenul, nici automobilul, ci trăsuri monumentale, trase de patru catâri şi urmate de servitori călare, înarmaţi. Nimeni nu se miră: toată Spania ştie că este un nebun.

Palavrele lui Jose măriră curiozitatea mea de a pătrunde în vizuina bătrânului maniac. În ziua următoare, la ora trei, trăgeam de inelul masiv de fier forjat, care se afla în mijlocul portalului Palatului Gol. Un om îmbrăcat ca în vremea de demult, cu un costum care-mi aminti de costumele din portretele lui Tizian, veni să-mi deschidă şi mă conduse pe o scară care se învârtea în jurul unui vast *patio*.

Intrai într-o sală foarte lungă, abia luminată de trei ferestre, unde nu se vedea nici o mobilă, nici chiar un scaun. De o parte şi de alta a uşii, două armuri medievale, complete, cu viziera trasă. Omul îmi spuse să aştept şi dispăru. Puţin după aceea, fără să-mi dau seama de unde a apărut, văzui lângă mine pe palidul Duce.

— Îmi pare rău, zise el, că nu vă pot invita să şedeţi, dar casa aceasta nu e a mea: este locuinţa strămoşilor mei. Poftiţi!

Intrarăm în altă cameră, aproape întunecoasă, care mi s-a părut, la început, plină de lume.

— Nu vă speriaţi, murmură Ducele, nu este nimeni aici.

Şi spunând acestea, îşi făcu cruce.

Mă uitai împrejur: poate să fi fost vreo zece personaje, atât bărbaţi, cât şi femei, îmbrăcate după moda aceea ciudată, care se vede numai în operele lui Verdi şi ale lui Meyerbeer. Oamenii erau acoperiţi cu platoşe şi jampiere şi

şedeau mândri, în picioare; femeile pe jumătate înăbuşite sub voalurile şi fustele lor de brocart, şedeau pe scaune de lemn, cu rezemătoare înaltă. Figurile erau descoperite şi aveau culoarea şi nemişcarea spectrală a figurilor de ceară.

— Unul din strămoşii mei din secolul al XV-lea a avut această idee, reluă Ducele. Familia nu trebuie să uite pe nici unul din membrii săi. Mormintele, împrăştiate prin biserici, ne ascund aspectul morţilor; portretele, cum se întâmplă de obicei, nu dau destul impresia realităţii. Din vremea lui Gomez al IV-lea, din 1423, s-a luat masca în ceară a fiecărui defunct, spre a păstra în cursul secolelor trăsăturile sale adevărate şi un manechin de aceleaşi proporţii a fost îmbrăcat cu aceleaşi haine pe care le purtase în ultimul timp modelul său. În sfârşit, fiecăruia dintre strămoşii mei i s-a făcut un *dublu* pe cât se poate de asemănător cu înfăţişarea pe care o avea în viaţă. După un interval de cinci secole, familia noastră, deşi e despărţită în timp, e mereu reunită, cel puţin în spaţiu. Unul singur lipseşte: ducele Sanchez al VII-lea, care în secolul al XVIII-lea a trăit aproape mereu la Paris şi a vrut să se sustragă, ca un afrancesado ce era, poruncii bunicilor.

Trecurăm în altă sală şi apoi încă în alta. Pe măsură ce înaintam, vestmintele se schimbau, dar pe figurile nemişcate se recunoşteau trăsăturile primelor fizionomii. Erau Granzi de Spania, îmbrăcaţi sever în negru, cu coliere lungi de aur pe piept; stareţe carmelite, care strângeau în mâinile înmănuşate mari mătănii de pietre scumpe; adolescenţi slabi, ale căror figuri palide de ceară se aplecau peste gulerele de dantelă; generali cu tunici fastuoase, garnisite cu argint, care se rezemau pe garda cizelată a unei spade de ceremonie; fete cam grase, ale căror busturi se ridicau din nişte enorme jupe de mătase roşie, brodate cu perle; personaje foarte bătrâne, încovoiate şi ghemuite în mantale grele de blană. În ultima sală apăreau primele jobenuri, mantiile romantice, pantaloni ca o trompă de elefant şi doamnele erau aşezate pe clopote gigantice de crinolină.

— Nici o altă familie din lume n-a avut o asemenea idee, continuă Ducele. Salvatierra sunt cei dintâi, nu numai în război, dar şi în ce priveşte cultul morţilor. Eu sunt niciodată singur. E de ajuns să mă întorc în aceste săli ca să mă găsesc în mijlocul alor mei, chiar şi a acelora pe care nu i-am cunoscut. Celelalte familii se mulţumesc cu miniaturi care se pierd, cu picturi care crapă şi se înnegresc; aici găsiţi imaginea fidelă a vieţii. Între aceste ziduri cinci sute de ani de viaţă păstrată în mod vizibil, se întovărăşesc.

În adevăr, multe din aceste măşti livide, deformate de căldură şi de vreme, deveniseră şi mai înspăimântătoare. Unele guri strâmbe păreau că rânjesc în spatele Ducelui. Ochii de sticlă, între smocurile perucilor mâncate de molii, deveniseră chiorâşi, contemplând de secole neantul. Unele nasuri dispăruseră, unele urechi se stricaseră sau căzuseră. Veştmintele, aproape toate foarte frumoase, erau acoperite de praf şi găurite de molii. Ducele părea că nu observă nimic. Din când în când se oprea înaintea uneia din aceste păpuşi.

— Acesta a fost marele Inchizitor al Spaniei în 1625. Şapte mii de condamnaţi, dintre care mai mult de o mie pe rug. Acesta a fost Comandor de Santiago, prieten cu vestitul Tenorio. A fost ucis în duel. Această călugăriţă a

cunoscut pe celebrul Calderon de la Barca, şi, înainte de a intra în mănăstire, a scris autos sacramentales... Celălalt a fost viceregе în Peru; istoricii, întotdeauna răutăcioşi, spun că a fost un iubitor de sânge. Calomnii: a trebuit să înăbuşe două revoluţii contra regelui şi dacă au fost spânzuraţi mai mult de trei mii de rebeli, nu a fost vina lui, ci a tribunalelor...

Eu însă nu mai eram atent. Toate acele figuri, care voiau să pară vii, mai îngrozitoare decât morţii, care se strângeau în jurul meu, pe care trebuia să le ating, spre a trece printre ele, atât erau de îngrămădite, sfârşiră prin a-mi da nu atât teamă, dar un fel de dezgust copleşitor, care-mi tăia respiraţia. Ferestrele erau închise, lumina era neîndestulătoare şi aerul închis, mirosind a camfor şi a istorie putredă.

- Un singur gând mă îndurerează, zicea Ducele, în timp ce mă întovărăşea în vestibul. Sunt cel din urmă din familie: cine se va gândi să mă aşeze în tovărăşia morţilor mei? Şi ce sfârşit vor avea, după dispariţia mea, aceste vedenii venerabile ale uneia din cele mai vechi familii din Castilia? Sau o revoluţie a plebei ordinare ori o invazie a barbarilor va arunca la gunoi această adunare de personaje nobile, care timp de cinci secole au fost printre stăpânii pământului?

În acel moment, ochii mei văzură scara şi lumina din patio. Simţii din nou savoarea aerului, revăzui o bucată de cer. Ieşii din palatul Gol aproape alergând, după ce-am mulţumit în grabă Ducelui Almagro Hermosilla de Salvatierra. Sunt bucuros că l-am cunoscut şi că am vizitat necropola sa familiară, dar m-am hotărât sa plec din Burgos chiar în astă seară.

ÎNTOARCEREA LUI PITAGORA

Atena, 10 aprilie

SUNT AICI de opt zile şi încep să mă plictisesc. Partenonul nu-i urât, dar e prea mic, iar celelalte ruine îi sunt inferioare. Atena ar fi infinit mai frumoasă totuşi, dacă nu s-ar fi clădit, lângă rămăşiţele antice, un mare sat modern, fără nici un caracter, care îşi însuşeşte pe nedrept vechiul şi gloriosul nume.

Aş fi plecat şi mai dezamăgit, dacă n-aş fi cunoscut, din întâmplare, una din fiinţele cele mai neverosimile care există azi pe lume. Aveam o scrisoare de prezentare pentru un tânăr elenist, care studia aici şcoala Arheologică Americană şi care a fost pentru mine o excelentă călăuză. Alaltăieri seară, pe când mă plimbam singur şi căscam de somn, pe strada care duce către Cefisa, văzui pe doctorul Begg trecând în fugă. Nu mă recunoscu, dar îl strigai şi îl ajunsei din urmă:

— Unde alergi aşa de repede?

Mi se păru întâi cam încurcat, ca şi cum în sine însuşi blestema întâlnirea. Apoi se hotărî să zâmbească şi răspunse:

— Am o întâlnire cu un om din secolul al cincilea înainte de Hristos şi nu pot să fac să aştepte pe cineva care vine de aşa de departe.

Am crezut că glumeşte şi că vrea să scape de mine cu un spirit.

- Un om din secolul al cincilea?

- Dacă nu mă credeţi, răspunse doctorul Begg, întovărăşiţi-mă şi vă voi face cunoştinţă cu el. Poate că n-o să-i fie neplăcut să aibă un vizitator în plus. Dar trebuie să grăbim pasul.

În timpul drumului — am mers încă o jumătate de milă - doctorul îmi explică misterul. Omul pe care ne duceam să-l vedem se cheamă în realitate Mihail Anghelopulos şi nu arată mai mult de jumătate de secol; dat de câtva timp trece drept Pitagora înviat — şi astfel este considerat de câţiva discipoli greci şi străini.

— Mi-a promis, încheie doctorul Begg, să-mi dea astă seară dovada reincarnaţiei sale şi sunt curios să văd ce-o să poată inventa.

Ajunserăm repede la un fel de cottage rustic, având deasupra uşii o inscripţie cu caractere greceşti. Întrebai pe tovarăşul meu ce era scris acolo.

— E unul din Versurile Aurite atribuite lui Pitagora, îmi răspunse, şi însemnează: „în afară de templu nu vă arătaţi intestinele".

Un servitor cu pielea, părul şi unghiile negre, ne introduse într-o cameră care avea în fund un fel de alcov, închis de o perdea. Îndată ce rămăserăm singuri, mă aşteptam să văd pe Pitagora apărând, dar, spre marea mea surprindere, doctorul Begg se apropie de perdea şi anunţă sosirea sa, adăugind că venise cu un prieten şi explicând pe scurt cine eram.

Din perdea ieşi o voce guturală, care zicea:

— Cristoforul din noua Atlantida să fie admis printre acusmatici.

— Filozoful, traduse încet doctorul Begg, zice că bogatul american să fie admis printre auditori.

— Domnule Anghelopulos, reluă el cu voce tare, vă amintiţi pentru ce motiv m-aţi făcut să vin aici în astă seară?

— Cum vreţi să nu-şi amintească un cuvânt spus acum trei zile, omul care-şi aminteşte cuvintele pronunţate acum douăzeci şi patru de secole? Ştiţi, desigur, că în una din primele mele incarnaţii vorbeam discipolilor ascuns mereu după un voal; nu vreau să-mi schimb obiceiul, deşi vremurile sunt foarte deosebite. Dar, spre a risipi îndoielile voastre, pot să vă arăt o parte din trupul meu. Vă amintiţi care era semnul vizibil al naturii mele, care e între omenesc şi divin?

— Ştiu, răspunse serios călăuza mea. Mi se pare că a spus-o chiar Diogene Laerţiu. Adevăratul Pitagora avea o coapsă de aur.

Abia pronunţase aceste cuvinte, că se văzu ridicându-se o margine a perdelei şi ieşind afară un picior gol. Ne apropiarăm: deasupra genunchiului, coapsa părea galbenă şi strălucea. Colorată cu galben sau acoperită cu o foiţă veritabilă de aur? Nu avurăm timp să ne încredinţăm, căci după trei sau patru secunde piciorul fu tras după perdea.

- Sunteţi convinşi? întrebă vocea filozofului invizibil.

Tovarăşul meu mă privi, zâmbi şi nu crezu de cuviinţă să răspundă.

- Dar, în sfârşit, ce găsiţi ciudat în reînvierea mea? reluă vocea. Ştiţi, de la istorici, că înainte de a fi Pitagora am fost Etalide, Euforbo, Hermotim şi Pyrrhus. Şi dacă trupul numit Pitagora s-a răcit în 496 înainte de Hristos sufletul meu după aceea s-a întors de mai multe ori pe pământ în trupuri diferite şi sub

nume diferite. Azi mă numesc, în registrele stării civile, Anghelopulos, dar în realitate sunt tot acelaşi. Toate sufletele emigrează şi se întorc, dar numai eu, graţie elementului divin care mă ridică deasupra oamenilor, am privilegiul de a-mi aminti vieţile trecute şi de a fi conştient de veşnica mea identitate.

Vă mărturisesc chiar că niciodată n-am avut atâta satisfacţie, în întoarcerile mele, ca de data aceasta. Vă amintiţi că baza sistemului meu era numărul şi că totul se reducea, după mine, la numere. Şi azi, în sfârşit, lumea îmi dă dreptate, chiar dacă nu se referă la doctrina mea. După cum am făcut şi în celelalte vieţi, am călătorit şi acum în mai multe ţări din lume: peste tot n-am citit şi n-am auzit decât cifre. Toate ştiinţele se reduc de aici înainte la formule numerice; şi sunt unele ştiinţe, ca statistica şi astronomia, care sunt făcute în administraţii care acoperă pământul şi pe care voi le numiţi birouri, contabilitate, tezaure, case sau bănci şi nu veţi vedea decât cifre scrise în cărţi mari şi nu veţi auzi vorbindu-se decât numere. Fiecare soldat are numărul său, fiecare prizonier se numeşte cu o cifră, locuitorii oraşelor mari sunt însemnaţi în cărţi cu numărul telefonului lor. În acest templu nou, care este Bursa, nu se aud strigându-se numere şi fiecare naţiune, în loc să se laude cu gloriile sale, compară cu orgoliu cifrele locuitorilor săi, ale suprafeţei, ale importului şi exportului, cu alte naţiuni. Pe străzi aleargă trăsuri urlătoare, care poartă toate, pentru a fi recunoscute, un număr; şi în cer, maşinile zburătoare îşi poartă şi ele numerele lor printre nori. Şi în ţara în care v-aţi născut şi pe care o cunosc, am auzit judecându-se oamenii cu ajutorul cifrelor: acesta face trei milioane, celălalt numai opt sute de mii. Acesta este deci secolul numerelor omniprezente şi triumfătoare, secolul pitagorian prin excelenţă.

El merită acest nume şi din alt motiv. După cum ştiţi, am fundat la Crotona o confraternitate de asceţi care avea un caracter dublu: mistic şi politic. După moartea mea, societatea a fost atacată şi împrăştiată, pentru că subordonarea indivizilor la un principiu şi la o disciplină displăcea geniului grec. Astăzi, sistemul meu triumfă. Am trăit în multe secole, dar în nici unul n-am văzut, ca în acesta, o astfel de înflorire a asociaţiilor; în nici o epocă individul n-a fost, ca acum, supus grupului din care face parte. Nu există ţară în care omul să nu aparţină unei secte, unei congregaţii, unui partid, unei ligi, unei armate, unei academii, unei mănăstiri, unui sindicat, unei societăţi publice sau secrete. Ordine călugăreşti, mănăstiri, loji masonice, teozofice, antropozofice şi oculte, corporaţii şi federaţii, clanuri şi trade unions: tot neamul omenesc, de la sălbatici şi până la cei mai civilizaţi, fac parte dintr-o asociaţie şi e strâns legat de o colectivitate. Visul meu prematur acum douăzeci şi patru de secole, este azi o realitate universală. Individul nu mai există decât în teoria pură; în practică, fiecare om e un atom, o rotiţă, un număr, un soldat de rând.

Consideraţi aceste stări de fapt, vizibile în toate părţile lumii — triumful numărului şi al comunităţii - şi veţi recunoaşte, împreună cu mine, că nici o epocă nu se poate lăuda că e conformă cu antica mea doctrina, ca cea prezentă. Şi nici o epocă nu era mai favorabilă pentru a treizecia înviere, ca aceasta.

În sfârşit, vocea tăcu.

- Dar astăzi, o, divine Pitagora, zise doctorul Begg, nimeni nu-şi face scrupule mâncând carne.

- Nimicuri! Prostii! răspunse cu o voce dispreţuitoare omul invizibil. La timpuri noi, principii noi. Eu sunt gata să fac toate concesiile posibile, numai ca esenţialul gândirii mele — cum e cazul acum — să fie respectat şi aplicat. Cu mult respect ne luarăm rămas bun de la perdea şi de la omul cu coapsa de aur. Apoi, pe tot drumul, până la Atena, n-am făcut altceva decât am râs. A fost singura seară plăcută de când am debarcat la Pireu.

O SUTĂ DE INIMI

Concorde, martie

DONAŢIA de trei sute de mii de dolari, pe care am făcut-o Universităţii din W... mi-a dat dreptul să vizitez noile laboratoare când îmi place.

Cel mai perfecţionat — după cum spun membrii *Trustee*-lui — e cel de fiziologie, condus de celebrul Fruhestadt, german americanizat. Când m-am dus acolo se făceau mari experimente asupra vieţii autonome a inimii. Un fiziolog italian reuşise să facă să trăiască mai multe zile o inimă de broască, scoasă din animal şi păstrată într-o soluţie sărată. Profesorul Fruhestadt era gata să examineze dacă inima altor animale se bucură de aceeaşi proprietate. Porcul răspunsese mai mult decât toate aşteptările sale. În adevăr, putui să văd două inimi de porc, cufundate într-un lichid aproape limpede şi care băteau regulat, ca şi când ar fi fost încă vii.

— Observaţi un lucru ciudat, zise zâmbind asistentul care mă întovărăşea. Inima porcului este cea care seamănă mai mult cu inima omului, ca formă şi dimensiuni. Aşa încât sperăm să putem încerca experienţa cu specia noastră, dacă obţinem permisiunea necesară.

Gândindu-mă din nou la discursul asistentului, îmi veni în minte colecţia mea de uriaşi. Problema care mă urmărea — să fac o colecţie de fiinţe vii, care să nu fugă — mi se păru de acum înainte rezolvată.

Propusei deci afacerea asistentului profesorului Fruhestadt. În timp de o lună, cu preţul de o sută de dolari bucata, el trebuia să-mi pună la dispoziţie colecţia pe care o doream. A reuşit: trei sute şaptezeci de porci au fost sacrificaţi — şi, natural, vânduţi cu preţul normal — şi acum am aici, într-o galerie luminoasă din cottage-ul meu din Concord, una din cele mai originale colecţii din lume.

De o parte şi de alta, pe etajere de pin, sunt aliniate o sută de borcane de cristal, unde stau palpitând o sută de inimi de un roşu închis. În soluţia care păstrează activitatea lor musculară — şi pe care asistentul o schimbă în fiecare zi — cele o sută de inimi se contractă într-un ritm obosit şi neregulat, dar continuu. O sută de motoare de carne, care lucrează în gol, despărţite de aparatele care le dădeau viaţă.

Această veşnică bătaie cardiacă, fără nici un scop şi fără sens, mă atrage cu putere şi face să se nască în mine gânduri ciudate. Sedus de asemănare,

îmi place să-mi închipui că am aici o sută de inimi omeneşti, o sută de inimi care au împins sângele în o sută de trupuri calde şi vii, care au cunoscut paralizia fricii şi au bătut mai accelerat din cauza dragostei. Acum au un simulacru de viaţă, dar numai pentru ele: s-au liberat de creaturile pe care le serveau: palpită gratuit, pentru nimic, pentru nimeni. Numai pentru a-mi face mie plăcere, mie, care n-am putut niciodată suferi leşinurile poeţilor şi ale romancierilor, care vorbeau despre „inimă".

Acest simbol ideal al tuturor imbecilităţilor sentimentale, al tuturor ejaculaţiilor patetice, iată-l aici, redus la materialitatea sa mecanică, în aceste borcane ridicole. Corpurile cărora le aparţineau aceste inimi sunt moarte, sufletele sunt dispărute; şi acest muşchi negricios, în formă de pară, continuă să palpite stupid sub sticlă, ca şi când ceva nobil şi frumos ar corespunde încă bătăilor sale.

„A ÎNOTA ÎN AUR"

New-Parthenon, 18 septembrie

CÂND CITESC CĂRŢI sau ziare, găsesc unele formule vechi, care mă înfurie. De exemplu: „a înota în aur", „a se bălăci în aur". Fraze inventate de bieţi invidioşi fără imaginaţie.

Eu sunt unul din oamenii cei mai bogaţi din lume şi, totuşi, niciodată n-am „înotat în aur". Am văzut totdeauna foarte puţin aur şi-l întrebuinţez rar. Nu port şi nu cheltuiesc aproape niciodată monede de aur — care se folosesc numai în ţările semibarbare, în care domneşte neîncrederea. Aurul e purtat numai de plebei şi are, în adevăr, în el ceva primitiv şi vulgar.

Acum câteva zile, enervat mai mult ca de obicei de aceste fraze, am vrut să experimentez, odată pentru totdeauna, ceea ce imbecilii numesc „a înota în aur". Am dat ordin şefului visteriei — un armean care nu doarme niciodată — să adune cea mai mare cantitate posibilă de aur — monede şi obiecte lucrate — şi să o îngrămădească în bazinul cel mare de porfir din cripta numită a lui Tiberiu. În timpul nopţii, singur numai cu vistiernicul, m-am coborât acolo şi, după ce am închis grilajurile de oţel, m-am dezbrăcat. Înlăuntrul bazinului — lung aproape de opt metri — era o cantitate de aur care, după armean, se ridica la douăzeci şi două de milioane. Monede din toate ţările şi din toate timpurile — pentru că am pus la contribuţie şi colecţia mea numismatică — apoi inele, lanţuri de ceasornice, ex-voturi în formă de inimi, corniţe împotriva deochiatului, medalioane, dinţi uzaţi, cercei şi bibelouri de tot felul. Dar mai ales monede: câţiva dinari romani, darici persieni, dubloni din Spania, florini din Florenţa, ducaţi şi ţechini din Veneţia, ludovici francezi, coroane olandeze şi mai cu seamă sterline moderne şi dolari.

Încercai să mă cufund în această masă galbenă. Trebuie să spun, înainte de toate, că este absolut imposibil „a înota în aur". Cel mult, ajutându-te cu mâinile, se poate intra până la brâu, dar cu multă greutate — şi când te afli cufundat e foarte greu să te mişti: eşti prizonier, sacrificat.

Senzaţiile pe care le încerci acolo, cu jumătatea trupului cufundată în metal, sunt cu totul neplăcute. Aurul, în ciuda culorii sale, pe care pictorii şi poeţii o numesc culoarea caldă, solară, arzătoare etc., este foarte rece, aproape îngheţat. În cele câteva minute cât am reuşit să-l suport, m-am simţit apăsat şi pătruns de fiori. Unul din momentele cele mai neplăcute din viaţa mea: o senzaţie penibilă, de rezistenţă, de constrângere, de ger.

Şi nici nu se poate spune că vederea lui te mângâie. Galbenul aurului nu-i desigur cel mai frumos care se află în natură. Chinapaya şi chiar floarea soarelui, aşa de obişnuită, sunt mai vibrante şi mai strălucitoare. Nu mai vorbesc de unele culori galbene, care se văd în tablourile lui Botticelli sau ale lui Van Gogh.

Aurul are ceva ostil şi necurat — fie că e vorba de aurul rece şi puţin de culoarea lămâii, al celor antici, de cel şters şi întunecat din evul mediu sau, mai rău încă, de aurul lustruit şi roşcat al timpurilor noastre. Şi apoi aurul a fost aşa de înjosit de întrebuinţările cele mai umilitoare — dinţi falşi, peniţe murdărite de cerneală, rame de ochelari, încât ţi-e aproape scârbă. Şi toate aceste monede, mânuite de mâinile cele mai murdare, înghiţite, ascunse în gură sau în rect...

Îndată ce-am ieşit din aşa-zisa baie, am dat ordin vistiernicului să vândă toate sterlinele, dolarii şi bijuteriile şi să pună la loc bucăţile antice care pot să aibă o valoare de curiozitate.

Dacă bogaţii n-ar avea altă satisfacţie decât pe aceea, legendară şi trivială, de ,,a se bălăci în aur", ar fi cei mai ridicoli nenorociţi din lume. „A înota în aur" ar putea fi cel mult o pedeapsă feroce, pe care aş da-o scriitorilor inconştienţi.

COLECŢIA DE CELEBRITĂŢI

New-Parhenon, sfârşitul lui noiembrie

N-AM NOROC pentru colecţii. Aceea a uriaşilor s-a împrăştiat; aceea a inimilor devine repede monotonă şi trebuie reînnoită încontinuu. Am imaginat alta, care mi se părea, în afară de noutate, că o să fie un bun remediu împotriva melancoliei.

Mă gândisem de multe ori la norocul contemporanilor oamenilor pe care-i admirăm mai mult. Discipolii lui Socrate, marinarii lui Columb, actorii lui Shakespeare, ucenicii lui Michel Angelo, servitorii lui Ivan cel Groaznic sau ai lui Bismarck mă făceau câteodată invidios. Fiecare secol e sărac în oameni mari; dar dacă am putea avea laolaltă pe cei mai mari oameni din mai multe secole — cum îi vedem de exemplu în Infernul lui Dante sau în Dialogurile morţilor lui Fontenelle — ar fi o tovărăşie care ţi-ar face cinste. A-i avea în busturi sau în portrete, morţi sau muţi, aceasta sau nimic, tot una e. Un membru al S.F.P.R., care era în corespondenţă cu Sir Connan Doyle, îmi spuse, într-o zi când i-am vorbit de acest vis al meu, că n-ar fi imposibil să evoci o adunare de spirite superioare, dacă aş fi reuşit să am la dispoziţia mea un număr de medium de primul ordin. Dar, adevărul e că n-am destulă încredere în aşa-zisele comunicări ale geniilor moarte — transmise de cucoane bătrâne şi

nervoase sau de profesionişti suspecţi. Eu nu cred decât ceea ce văd şi vreau persoane vii, nu mesaje dubioase şi aiureli spiritiste.

Renunţasem la această fantezie nostalgică, când, într-o zi, mi se întâmplă să întâlnesc într-un restaurant nocturn un tânăr care semăna perfect cu cele mai populare portrete ale lui Byron. Dacă ar fi avut gâtul gol şi-o mantie stil corsar, oricine l-ar fi luat drept poetul lui Don Juan. Întrebai cine este: era un student în filozofie, bogat şi mândru. Nu puteam deci să mă gândesc să-i ofer să se instaleze la mine, pentru a deveni primul număr al unei colecţii, dar întrevăzui imediat calea cea bună.

Natura, din când în când, se repetă. Ici şi colo, în lume, la o sută de milioane de oameni de rasă albă, trebuie să se găsească, în fiecare generaţie, o replică aproape perfectă a unor genii din trecut. Cu unele retuşări şi îmbrăcându-l cu hainele modelului defunct, se poate avea iluzia unei asemănări aproape identice.

Nu pierdui vremea. În aceeaşi săptămână îmi procurai un profesor de fizionomie şi un portretist, care făcuse şi pictură istorică, şi le dădui însărcinarea să colinde Europa, în oraşele mari şi mici, să caute şi să adune cât se poate de mulţi oameni semănând cu celebrităţile din trecut, fără să se uite la cheltuieli şi la greutăţi. Amândoi luară lucrul foarte în serios, se înarmară cu bogate albume iconografice — compuse din fotografii, de tablouri şi din nenumărate portrete, luate din cărţi şi din reviste — şi după o lună plecară.

Îmi scriau adeseori, mai ales să-mi ceară alţi bani şi să-mi spună că întreprinderea era mai anevoioasă decât crezuseră. După ce timp de cinci luni au bătut toate drumurile, reuşiseră să angajeze un Cervantes şi un Rafael şi erau în tratative cu un Ibsen. (Dădusem ordin să-mi aducă numai genii cu renume universal.) încet, încet, îmi veni vestea că puseseră mâna pe un Tolstoi, pe un Voltaire şi pe un Napoleon I. Mai târziu, descoperiră un Socrate şi un Shelley. Nu era însă de ajuns: voiam să încep cel puţin cu o duzină. Se trudiră un an întreg să-i găsească pe ceilalţi patru: un Victor Hugo, un Schiller, un Nero şi un Cromwell.

Când cele douăsprezece personaje sosiră la New-Parthenon, n-am vrut să le văd. Pictorul trebuia să se gândească mai întâi să retuşeze fizionomiile — părul, culoarea — şi să confecţioneze pentru fiecare haine asemănătoare cu acelea pe care le îmbrăcau de obicei personajele pe care trebuiau să le reprezinte. Apoi, cum cea mai mare parte din exemplarele mele erau oameni nu prea culţi şi nu ştiau englezeşte, chemai câţiva profesori de limbi şi de istorie, să-i pregătească pentru rolul pe care trebuiau sa-l joace. Dintr-un motiv sau altul n-am putut să mă bucur de originala mea colecţie, decât după doi ani şi jumătate după ce concepuseră ideea.

Toate cheltuielile şi toate silinţele colaboratorilor mei nu mi-au dat satisfacţia la care mă aşteptam.

Prima oară când am văzut adunată colecţia mea de celebrităţi vii, efectul mi se păru minunat. Asemănarea era la toţi, năucitoare. Nero obez, drapat în purpură, care mă privea printr-un smarald, era impecabil. Lângă el, micul Ibsen, cu mustăţile sale de câine flocos şi cu ochelarii mari pe nasul său cârn, părea în adevăr autorul lui Peer Gynt. Botul răutăcios de viezure al lui Voltaire,

împodobit cu o perucă bine făcută, mi-a plăcut extrem de mult. Tânărul Rafael, puţin palid, slab şi patetic, întocmai ca în portretul de la Uffizi, forma un contrast ciudat cu capul sever şi hotărât al lui Cromwell închis în armura sa lustruită. Victor Hugo, cu bărbiţa lui albă şi cu ochii cenuşii, şedea măreţ lângă un fel de faun şiret şi bun pe care însuşi Platon l-ar fi luat drept Socrate. Figura prelungă, tristă şi demnă a lui Cervantes, contrasta cu faţa de mujic bătrân a lui Tolstoi. Schiller, înalt şi slab, părea ieşit dintr-un sanatoriu tragic. Napoleon, cu redingota sa gri, care se umfla pe pântecele rotund, cu figura severă şi palidă, sta la o parte de toţi.

Dezastrul începu atunci când aceştia, la invitaţia mea, începură să vorbească. Îmi închipui că profesorii învăţaseră pe fiecare câteva fraze care se refereau la viaţa modelului mort, dar găsindu-se toţi la un loc şi în prezenţa stăpânului, cei mai mulţi se emoţionară şi rezultatul a fost cea mai grotescă încurcătură din lume.

Falsul Socrate — un cerşetor analfabet, adunat din Bucureşti — repeta ca o coţofană, cu cel mai rău accent englezesc: Ştiu că nu ştiu nimic! Ştiu că nu ştiu nimic! Nici unul nu-i dădea atenţie, dar când micul Ibsen exclamă, cu o voce groasă şi răguşită: Fii tu însuţi! toţi începură să râdă.

Falsul Voltaire — un plăcintar din Bordeaux — începu să spună în franţuzeşte: *Calomniez! Calomniez! Ecrasez l'imfame!*? dar fără curaj, ca şi cum i-ar fi fost ruşine. Napoleon, scoţându-şi pălăriuţa neagră, striga: Soldaţi, patruzeci de secole vă contemplă! şi izbea în pământ cu cizma sa cu pinteni, fără să obţină vreun efect.

Nero se ridică maiestuos şi pronunţă bolborosind, cu o voce aproape înăbuşită: Creştinii fiarelor! Mama mea trăieşte încă?

Falsul Cervantes îl privi cu dispreţ şi începu să recite: *En un lugar de la Mancha, de cuyo nombra no quiero acordarme, no ha mucho tiempo vivia un hidalgo...*

Dar Schiller îl întrerupse:— Toţi oamenii să se bucure! Cântaţi cu mine, o milioane, Imnul bucuriei! Dar avea o expresie aşa de melancolică, încât i se spuse să tacă.

Cromwell — un doctor robust din Liverpoole — făcu semn că vrea să vorbească, dar îmi era de ajuns. Ieşii din cameră înfuriat, descurajat şi dezgustat.

După câteva zile, încercai să vorbesc între patru ochi cu fiecare din oaspeţii mei. Tolstoi — un biet ţăran din provincia Kiev — îmi mărturisi cu umilinţă că nu avea nimic de spus şi că era mulţumit dacă-i dădeam banii necesari să se întoarcă acasă.

Chemai pe Shelley, care era un băiat de prăvălie, de lângă Brighton. Acesta îmi declară solemn că poezia era singura voce a divinităţii universale şi că trebuia să recunoaştem în Prometeu simbolul civilizaţiei persecutată de conservatori. După asemenea revelaţii nemaiauzite, mă grăbii să-l concediez.

Încercarea cu pseudo Victor Hugo nu reuşi mai bine; era un fost funcţionar de bancă, provenit din Nissa. Acesta îmi recită o bucată din Notre Dame, pe care o învăţase pe de rost, apoi se plânse de hrana dăunătoare sănătăţii sale şi

de vulgaritatea tovarăşilor săi. „Nici unul gemu el, care să ştie să joace la manille".

Unele conversaţii între doi sau trei dintre ei, pe care le încercai ca o ultimă experienţă, nu avură un rezultat mai bun. Întrevederea dintre Nero şi Voltaire se sfârşi aproape tragic, căci Voltaire, ofensat de nu ştiu ce cuvânt, sări cu mâinile întinse peste monumentalul Nero şi-l zgârie cu furie, lângă ochi. O conversaţie între Socrate, Cervantes şi Cromwell se învârti numai în jurul meritelor şi gloriilor ţărilor respective şi asupra celui mai bun mijloc de a combate insomnia.

Cei doisprezece indivizi sunt încă aici, dar vor pleca, unul după altul, în cursul săptămânilor viitoare. Sunt foarte fericit că pleacă; totuşi, mi-au cerut să le las, ca amintire, haina istorică, pe care o îmbrăcau la ocaziile solemne.

SIMULACRU DE CRIMĂ

New-Parthenon, 23 iunie

INSTINCTUL OMUCIDERII a fost puternic în mine din prima adolescenţă. Ideea de a face să amuţească pentru vecie unele voci care mă indispuneau, de a ascunde la o adâncime de un metru sub pământ o figură pe care nu puteam s-o sufăr, m-a ispitit totdeauna. Dar vedeam că în civilizaţia occidentală asasinatul în mic e rău văzut; această ocupaţie salutară nu e, în adevăr, decât apanajul drojdiei populaţiei. Îndată ce începui să citesc cărţi de istorie, eroii mei fură Tamerlan, cu piramidele sale de cranii, Irod cu masacrele sale în masă, Caligula cu sărbătorile zilnice de execuţii.

Dacă cel puţin m-aş fi născut în vremurile în care orice proprietar avea drept de viaţă şi de moarte asupra femeilor, fiilor şi sclavilor săi ! Atunci un om cinstit putea să-şi satisfacă această poftă — naturală la specia noastră — fără remuşcări şi fără teama de represalii legale. Şi poate că acela care suprimase pe unul dintre ai săi devenea mai uman şi mai generos pentru cei rămaşi.

Astăzi, nu există decât războiul. Dar în război omuciderea este anonimă — şi nu vezi decât rareori efectul propriei tale opere. Şi pe urmă, nu ai putinţa de a alege şi unde lipseşte alegerea, lipseşte şi satisfacţia. Ai lua de nevastă o femeie trasă la sorţi? N-am putut să mă duc la război şi-am rezistat totdeauna ispitelor. Totuşi, am pus să-mi confecţioneze păpuşi de piele colorată şi îmbrăcăminte ca pentru nişte oameni adevăraţi. Sunt copii perfecte ale duşmanilor mei, ale oamenilor care-mi sunt odioşi. În cavitatea lor internă, în punctele vitale, conţin săculeţe pline cu un lichid roşu.

Din când în când, dacă îmi vine poftă, pun să le aşeze, drepte, printre arborii parcului meu. Şi plimbându-mă, îndată ce zăresc unul, trag şi cade pe spate, iar un val de sânge cald curge din rană.

Este o bună distracţie şi poate un mijloc salvator de a mă descărca. Dar nu e acelaşi lucru: îmi lipseşte strigătul, sensul ireparabilului, al autenticului. Nu, nu e acelaşi lucru…

COSMOCRATOR

New-Parthenon, 2 noiembrie

MI-E TEAMĂ că m-am înşelat asupra planetei. Aici sunt prea la strâmtoare. Nu-i destul loc pentru mine.

Ori poate că m-am înşelat asupra secolului. Adevăraţii mei contemporani au murit de milenii sau trebuie să se nască de acum înainte.

Fapt este că mă simt peste tot străin şi sacrificat. Pământul e un bulgăre de murdării uscate şi de urină verde, pe care-l înconjuri azi în câteva ore — mâine în câteva minute. Şi nici nu există aici ocupaţii pentru cineva care simte în el poftele şi fanteziile unui titan.

Mi se întâmplă să mă gândesc că Asia ar putea fi moşia mea; Africa terenul meu de vânătoare sau grădina mea de iarnă; America de Nord uzina mea, cu administraţiile anexe; cea de Sud, păşunea cu turmele mele; Europa muzeul şi vila mea de odihnă. Dar şi acesta ar fi un fel meschin de a trăi. Să ai Atlanticul ca bazin de înot; Pacificul ca eleşteu; Etna în loc de calorifer; să-ţi faci duşul sub Niagara; să stăpâneşti Australia ca grădină zoologică şi Sahara ca terasă pentru băi de soare, iată lucruri care ar părea, creaturilor mici şi stupide care locuiesc pe această sferă de a cincea mărime, extraordinare sau monstruoase.

Pentru mine, dimpotrivă, ar trebui ceva mai mult. Să fiu Cosmocratorul suprem, conducătorul vieţii universale, inginerul şef pe teatrul lumii, marele scamator care jonglează cu pământul şi cu mările, aceasta ar fi adevărata mea vocaţie. Dar când nu poţi deveni Demiurg, cariera de Demon e singura care nu dezonorează pe un om ce iese din comun.

Dacă aş putea de exemplu, să înfometez un continent întreg, să inund două state, să fărâmiţez un imperiu într-un număr infinit de republici ca San Marino sau Andora, să distrug o rasă de oameni, să despart Europa de Asia printr-un canal care ar merge din golful Botnic până la Marea Caspică, să silesc pe toţi oamenii să vorbească şi să scrie o singură limbă; cred că pentru doi sau trei ani aş reuşi să înving plictiseala mea mereu crescândă.

Mi-ar plăcea încă să am la mine acasă, la ordinele mele, un preşedinte de republică drept dactilograf, un rege oarecare ca *chauffeur*, o regină detronată ca bucătăreasă, kaiserul ca grădinar, mikadoul ca portar; şi mai cu seamă, aş vrea să am în serviciul meu, ca idol domestic şi vorbitor, un Dalai-Lama, adică un Dumnezeu viu. Cu ce voluptate m-aş răzbuna asupra acestora, stăpâni ai lumii reduşi la sclavie, de disperarea în care mă aruncă ideea micimii mele insuportabile!

CURĂŢENIE GREU DE FĂCUT

Chicago, 17 septembrie

DEZGUSTUL de turma omenească, ce se înghesuie în oraşe, mă sufocă, în unele seri, într-atâta încât mă face să mă gândesc dacă n-ar exista un mijloc rapid şi practic de a scăpa de tot pământul de ea. Unele figuri bestiale în jurul hranei, unele trupuri care seamănă nici mai mult nici mai puţin decât cu nişte saci de putreziciune, împodobiţi cu măşti care sunt o ruşine, mă fac să consider ideea unui masacru ca o misiune de curăţenie urgentă, ca o datorie.

Mi-am şi făcut un plan, care nu mi se pare deloc absurd. E foarte simplu, deoarece nu prevede decât două mijloace: explozive şi gaze otrăvitoare.

Pentru oraşe, ar fi destul trei până la o sută de mine bine aşezate, utilizând conductele de apă şi canalurile. Pentru sate, m-am gândit la mii de uzine de gaz, distribuite în mod strategic, în aşa fel, încât să nu rămână în siguranţă nici o palmă de pământ, în ziua execuţiei.

În clipa aleasă de mine, toate depozitele de cheddită şi de liddită ar trebui să explodeze şi toate fabricile să-şi deschidă stăvilarele şi coşurile, toate gazometrele şi rezervoarele. În câteva momente, oraşele ar deveni grămezi de dărâmături în mijlocul munţilor de fum şi aerul câmpiilor ar fi în puţin timp otrăvit, de nerespirat, ucigător, în două ore, după calculele mele, în nici o regiune din lume n-ar mai trebui să fie nici un om viu.

Curăţenia cred că ar fi integrală şi definitivă.

Din nenorocire, există atâtea greutăţi. Mai întâi de toate, cheltuiala. Un particular, chiar peste măsură de bogat, n-ar putea dispune de capitalul enorm, care ar fi necesar, mai ales pentru construirea şi echiparea nenumăratelor fabrici de gaze. A constitui o societate anonimă, ar fi, cred, greu, căci puţini oameni, printre cei bogaţi, simt pentru semenii lor un dezgust egal cu al meu. A recurge la Stat, nu mi se pare oportun: s-ar găsi cu uşurinţă o ţară dispusă să finanţeze această idee de masacrare, dar numai cu condiţia să fie cruţaţi cetăţenii ei — şi atunci adevăratul scop n-ar mai putea fi atins.

Dar cel mai mare obstacol e, fără îndoială, nevoia de a recurge la mulţi, la foarte mulţi complici: lucrători, ingineri, chimişti, etc. Ar fi aproape imposibil să păstrezi secretul, în timpul perioadei, destul de lungi, a pregătirii. Şi îndată ce scopul ar fi divulgat n-ar fi decât un singur mort: acela care l-a conceput şi l-a vrut.

În sfârşit, trebuie să te gândeşti la spaima josnică a oamenilor, la dragostea nesocotită şi ridicolă pe care o au pentru viaţă: executorii, cunoscând dinainte binefăcătoarea mea uneltire, ar găsi mijlocul de a fugi de moarte şi ar mai rămâne pe pământ câteva mii din aceste odioase creaturi.

Cu infinit regret, trebuie să renunţ la această binefăcătoare idee — şi cine ştie când va putea pământul să scape de respingătorii săi paraziţi! Păcat! Simt în mine toată remuşcarea neputinţei şi a sărăciei mele! Trebuie să mă mărginesc să-mi închipui, ca într-un vis, această scenă înfricoşătoare şi măreaţă. O uşurare prea meschină a dezgustului meu fără sfârşit!

PÂINEA UNEI FETIŢE

Arezzo, 7 august

AM VRUT să fac o experienţă: să trăiesc, câteva zile, ca şi când aş fi un om sărac, un vagabond, un fugar. Să trăiesc singur, fără ajutorul şi tovărăşia nimănui. Am dat concediu secretarilor, valeţilor, şoferilor; am închis cele două automobile în garaj; am cumpărat de la un ţăran o haină veche şi, cu câteva lire în buzunar, am pătruns în văile Apeninilor toscani.

Sunt ani şi ani de când duc o viaţă de om bogat, adică sunt o victimă fără libertate. M-am săturat de mese încărcate, de plecăciunile paraziţilor, de curtoaziile şi de curiozităţile oamenilor prea bine cunoscuţi. Simt o nostalgie pentru viaţa mizerabilă şi disperată pe care am dus-o până la douăzeci şi şase de ani. După ce-am fost asaltat de mii de cerşetori şi de maniaci, am vrut, cel puţin o săptămână, să savurez viaţa săracului, a părăsitului. De acum înainte, am înfăţişarea unui cerşetor urâcios şi distrat.

Pentru cineva care a gustat toate puterile, nu este alt refugiu decât neputinţa. Pentru cine a posedat tot ce se poate cumpăra în lume, nu mai e refugiu decât în mizerie. E o comedie — o comedie ridicolă poate — dar care, din fericire, n-are spectatori.

Nu ştiu italieneşte şi n-am luat cu mine nici hartă, nici ghid. Am rătăcit la întâmplare. Aceste ţinuturi nu sunt bogate, dar sunt frumoase. Râuri care în acest anotimp sunt nişte şanţuri albe şi uscate ; munţi pleşuvi, râioşi, în care grâul semănat de oameni creşte rar şi sărac, amestecat cu neghină şi cu mărăcini. Deasupra, câteva livezi încă înflorite, câţiva torenţi care duc la vale mai mult pietre decât apă, câteva petice de pădure salvate, nu se ştie cum, de toporul acestor munteni, duşmani ai copacilor. Din loc în loc, ruinele unui castel, un teren medieval restaurat, o casă neagră, din care ies turme de copii miraţi, o mănăstire mare ascunsă între brazi, o biserică fără clopotniţă şi cu uşa închisă. Pretutindeni vaci albe, oi cu lâna murdară, porci care râmă grohăind şi, rareori, câte o păstoriţă cu părul ascuns sub o năframă galbenă, care încearcă să nu fie văzută.

N-am intrat în nici un han. Am cumpărat pe drum puţină pâine din prăvăliile din sate, am băut din fântâni, am furat câteva fructe crude de pe câmp, am dormit sub stejari şi la umbra clăilor de fân.

Locuitorii sunt oameni neciopliţi, dar oameni buni. Deşi nu ştiu decât cinci sau şase cuvinte italieneşti, au arătat totdeauna că mă înţeleg şi mi-au oferit ceea ce aveau, chiar înainte de a cere. Într-o zi am mâncat, în mijlocul câmpului, în tovărăşia unor cosaşi care se odihneau. M-au întrebat de unde eram şi de unde veneam - după câte am înţeles, dar n-am putut răspunde. Şi totuşi, mi-au dat puţină supă şi salată, şi o pătlăgică roşie crudă. Femeile vorbeau între ele şi, după cât mi s-a părut, mă plângeau.

În altă zi, am găsit un bătrân care tăia ramuri de copaci, singur într-o pădure. Am stat împreună mai multe ore. În tinereţea sa fusese în America şi-şi amintea câteva cuvinte englezeşti. Mi-a spus că e multă sărăcie în aceste ţinuturi, dar că toţi preferă să trăiască sau cel puţin să moară aici, între munţii

lor. S-a mirat mult că venind dintr-o ţară aşa de bogată, aveam o înfăţişare atât de săracă. Am înţeles bănuiala lui: că are în faţa sa un răufăcător fugit din America şi totuşi s-a arătat tot aşa de primitor şi de binevoitor.

Dar întâlnirea care mi-a lăsat cea mai puternică impresie, a fost întâlnirea cu o fetiţă. În toată ziua precedentă nu întâlnisem nici un sat: isprăvisem pâinea şi, dintr-o pudoare ridicolă, nu îndrăznisem să cer la casele sătenilor. Eram obosit şi flămând. La căderea nopţii, am ajuns într-o pădure de castani şi am observat că la marginea pădurii era o livadă pietroasă şi o fântână.

Lângă fântână, aşezată jos, era o fetiţă. Îndată ce mă văzu, îi fu teamă să se ridice. Putea să aibă doisprezece sau treisprezece ani: cea mai frumoasă creatură pe care am văzut-o vreodată. Pe obrazul său ars de soare străluceau doi ochi verzi, încântători. Şi pe capul descoperit, ondulaţii şi bucle negre. Între buzele proaspete şi roşii, un zâmbet involuntar, alb de tot. O minune.

Ca să n-o înspăimânt, m-am aşezat pe un bolovan, la oarecare distanţă. Fetiţa era liniştită: nu zicea nimic, dar nu mă pierdea din ochi. Patru vaci enorme păşteau aproape. Aşa rău îmbrăcat şi gâfâind, trebuie să fi avut în adevăr înfăţişarea unui nenorocit, a unui vagabond.

După un sfert de oră, nu ştiu prin ce minune, fetiţa scoase dintr-o legătură o bucată de pâine neagră, se apropie de mine şi mi-o întinse, cu un zâmbet timid, murmurând câteva cuvinte. Ghicise că-mi era foame. Mulţumii cum putui, apoi muşcai cu voluptate din pâine. Niciodată n-am simţit un gust aşa de bun şi de savuros.

Aceasta să fie adevărata hrană a omului ? aceasta adevărata viaţă?